חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית

עם הקדמה איטלקית

מלאכת

שד"ל זצ"ל

ספר דברים

פאדובה

בבית דפוס פראנציסקו סאקיטו

שנת התר"לו

IN VENDITA

PRESSO LA FAMIGLIA LUZZATTO IN PADOVA

CON RIDUZIONE DI PREZZI

(Dirigere le commissioni col relativo importo a mezzo di Vaglia postale o di Note di Banca al dott. **Isaia Luzzatto** in Padova)

Opere del professore S. D. LUZZATTO

Prolegomeni ad una Grammatica ragionata della lingua ebraica, 1836, in-8, austr. L. 5, per . . . . ital. L. 2.50

Grammatica della lingua ebraica, un volume in-8, di 600 pagine per . . . . » 6.—

Lezioni di Storia Giudaica, 1852, in-8, austr. L. 5 per . . . . » 2.50

Il Giudaismo illustrato, 1848, in-8 . . . . » —.85

Calendario ebraico per 20 secoli, esteso con nuovo metodo, 1849, in fol., austr. L. 1, per . . . . » —.50

Lezioni di Teologia Morale Israelitica, 1862, in-8, fr. 2, per . » 1.50

Idem col ritratto dell'Autore, fr. 3, per . . . . » 2.—

Lezioni di Teologia dogmatica Israelitica, 1864, in-8, fr. 1.50, per » 1.—

ויכוח על הקבלה ועל קדמות ס׳ הזהר תרי״ב, 1852, in-8, fr. 3, per » 2.—

Discorsi morali agli studenti israeliti, 1857, in-8 picc., austr. L. 2, per . . . . » 1.—

דיואן ר׳ יהודה הלוי עם הקדמה והערות, תרכ״ו, 1864, in-8 . . . » 2.—

Elementi Grammaticali del Caldeo Biblico e del dialetto talmudico Babilonese, 1865, in-8, fr. 2, per . . . . » 1.50

Formulario delle orazioni degl' Israeliti, di rito italiano, con traduzione; 2ª edizione per cura del Rabb. M. Mortara. Mantova, 1866, in-8 . . . . » 3.—

Catalogue de la Bibliothèque de feu M.r Joseph Almanzi (con prefazione ebraica), 1864, in-8 . . . . » 2.—

מאמר ביסודי דקדוק לה״ק, תרכ״ה, 1865, in-8 . . . . » —.30

ספר ישעיה מתורגם איטלקית ומפורש עברית, תרט״ו־תרכ״ז, un volume di p. 648, in-8 gr. Padova, 1855-1867, fr. 10.50, per » 9.—

Opere del De Rossi concernenti l'ebraica letteratura e bibliografia. Padova 1868, in-8, 2ª edizione . . . . » 1.—

Traduzione della parte I delle orazioni di rito tedesco, 1821, in-8 » 1.25

הוספות, Aggiunte per un Dizionario ebraico, 1859, in-8. . . . » —.30

חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית
עם הקדמה איטלקית

מלאכת

שד"ל זצ"ל

ספר דברים

פאדובה
בבית דפוס פראנציסקו סאקיטו
שנת התר"לו

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. V. — DEUTERONOMIO

PADOVA
Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto
1876

ספר הדברים

א *

(א) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה

הספר הזה נמשך אחר שלפניו, וכולל ענייני משה עם האומה בסוף ימיו. החלק הראשון (א׳ א׳ עד ד׳ מ׳) כולל התוכחה שהוכיחם בביאור מה שהיה רגיל להוכיחם קודם לכן: י״א יום מחורב וגו׳. השני (ד׳ מ״א מ״ב מ״ג) כולל מעשה הבדלת שלש ערי מקלט. השלישי (ד׳ מ״ד עד סוף כ״ח) כולל אזהרותיו ותורותיו (כלומר למודיו והוראותיו) לבני עמו על עיקרי התורה והמצות, והוא הברית אשר כרת עם הבאים אל הארץ דוגמת הברית אשר כרת עם יוצאי מצרים בחורב, והחלק הזה אפשר לקרוא לו משנה תורה (ואע״פי שאין זה ענין השם הזה בלשון תורה) ועל שמו קראו הספר כלו כן, וכן ביוני Deuteronemion תורה שניה או השנות התורה. הרביעי (כ״ט ול׳) כולל דבור שני של אזהרות ויעודים שדבר אל העם לחזוק הברית. החמישי ל״א עד סוף הספר) כולל פטירתו (congedo) מן העם, ומצות הקהל, לפרסום התורה בכל דור ודור, ומנוי (nomina) יהושע ע״י ה׳ בעמוד ענן (ל״א י״ד וט״ו) וע״י משה בדבור (שם כ״ג), מסירת ספר התורה ואמירת השירה באזני כל העם, וצווי ה׳ אליו שימות, וברכתו את העם, ומיתתו. (א) **אלה הדברים אשר דבר משה:** פעם אחר פעם, פעמים רבות את כל ישראל בעבר הירדן, במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן ובין תפל, ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלה שמות מקומות שנתעכבו שם ישראל, ובכל אחד מן המקומות האלה דבר משה אל כל ישראל את כל הדברים האלה. ומה היו הדברים שהיה אומר להם? המאמר הזה לבדו: **אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע,** כלומר המהלך אשר מחורב עד קדש ברנע, אשר היא סמוכה לארץ ישראל, אינו אלא מהלך אחד עשר יום למי שילך בדרך הר שעיר. ואתם בחטאתכם גרמתם לכם שתתעכבו במדבר ארבעים שנה. זאת היתה התוכחה שהיה משה מוכיחם דרך רמז בכל המקומות שהיו מתעכבים שם, רק לא היה מבאר להם הדבר באר היטב פן יקוצו בתוכחתו ויוסיפו

(*) יבוא ד׳ שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה׳.

I

(1) Queste sono le parole che Mosè parlò a tutt'Israel (nelle contrade situate) alla riva (orientale) del Giordano; (cioè) nel deserto, nella pianura, rimpetto a Sùf, tra Paràn e

לחטוא; ואולם בארבעים שנה בעשתי עשר חדש, כלומר כאשר מלאו ימי פורענותם, והיו קרובים להכנס לארץ, אז באר להם המאמר ההוא, ואז דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, כי גם קודם לכן נצטוה להוכיחם ולהזכירם כי בחטאתם הם מתעכבים שם, והוא אמרה להם ברמז, ועכשיו באר להם הדבר, והיה זה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי ואת עוג מלך הבשן, בהיות ישראל בעבר הירדן בארץ מואב, אחר אשר רבו את עונם, והיה ה' אתם, והכה לפניהם שני מלכים אדירים, ולא היתה דעתו להוסיף להניחם במדבר, כי אם לכבוש לפניהם את הארץ מיד, וגם הם היו יודעים כן, על כן לא היו מואסים תוכחתו, כי ידעו כי סוף סוף תכן ה' בם; על כן אז הואיל משה באר את התורה הזאת שהיה אומר להם, אחד עשר יום וגומר, והתחיל ואמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה וכו', באו ורשו את הארץ וכו', כלומר לא משנאתו אותנו נתעכבנו כאן, כי באמת כך היתה כוונתו שנלך מחורב לארץ ישראל באחד עשר יום, אלא מי גרם? ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכו', עד כי מזה נמשך ותשבו בקדש ימים רבים, ונסב את הר שעיר ימים רבים. ואחרי אשר הזכירם סבת התמהמהם, כי לא היתה בשנאת ה' אותם, בא להודיעם כי כבר עבר זעם, ושהם עתידים לבוא מיד לרשת את הארץ, והביא ראיה על זה משני המלכים האדירים סיחון ועוג אשר נתן ה' בידם; אבל קודם שיזכיר להם זה, ראה הנביא להסיר מלבם ספק עצום אשר אולי יטריד את לבם, והוא שאולי יאמרו ישראל: הנה ה' מגרש מפנינו גוים רבים, ונותן ארצם נחלה לנו, ומי יודע אם בדור אחר לא תעלה במחשבה לפניו לעשות לנו כאשר עשה להם לנער אותנו מן הארץ, להביא בה עמים אחרים? לפיכך הקדים משה והזכירם איך נטו מעל אדום ולא התגרו בו מלחמה, כי ירושה לעשו נתן ה' את הר שעיר, ואיך נטו מעל מואב, כי לבני לוט נתן ה' את ער ירושה, וכן מעמון: ומכל זה יתברר שאין הקב"ה נוטל מתנותיו ומעבירן ביד אחר, בזולת פשעים גדולים. ואחרי ההקדמה הזאת הזכיר להם כבוש

מ֗וֹל ס֜וּף בֵּֽין־פָּארָ֧ן וּבֵֽין־תֹּ֛פֶל וְלָבָ֥ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃ (ב) אַחַ֨ד עָשָׂ֥ר יוֹם֙ מֵֽחֹרֵ֔ב דֶּ֖רֶךְ הַר־

סיחון ועוג, ואגב גררא הזכיר לבני ראובן וגד שישמרו הבטחתם. אחרי כן הזכירם כי בא יומו, ושלא יוכל הוא בעצמו להנחילם את הארץ, ושאמנם, אף על פי שאחר הוא מת, ראוי להם שישמרו תורתו, כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים, ובפרט ראוי שיזכרו את יום המעמד הנורא, פן תשכחון וכו'; אחר כן הודיעם שאף על פי שאין הקב"ה מעביר מתנותיו מזה לזה, הנה אם ירבו פשעיהם יגרשם מארצו, ועדיין אם ישובו אליו ישוב אליהם, כי לא ישכח ברית אבות. הנה זה המשך התוכחה היקרה, אשר איננה רק ביאור התורה הזאת: **אחד עשר יום מחורב.** ואחר אשר השלים ספור התוכחה הזאת אשר הוכיחם בשנת הארבעים בעשתי עשר חדש באחד לחדש, בא לספר דבר אחר שעשה בעת ההיא, והוא אמרו (ד' מ"א) אז יבדיל משה שלש ערים; והרבה נדחקו המפרשים בענין המשך הפרשה הזאת, כי לדעתם שהספר כלו הוא משנה תורה, ושהביאור הנזכר במלות (א' ה') הואיל משה באר את התורה הזאת כולל ספר דברים עד סופו או עד קרוב לסופו, הנה הספור הזה חוץ למקומו. והאמת כי עד אז יבדיל משה תוכחה אחת היא, וגם נשלמה, ובא הספור הזה על מקומו בשלום. ואחרי ספור המעשה הזה אשר עשה אז משה, יבוא ספור הברית אשר כרת אתם בערבות מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, ועל זה נאמר (ד' מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות והחקים והמשפטים וכו' וכו', וזה הוא משנה תורה, לא ביאור התורה: — כל זה כתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קנ"ב וקנ"ג, ואחרי כן מצאתי כי בפירושי לאחד עשר יום כיונתי לדעת גדול, הוא ר' עובדיה ספורנו, כי גם הוא כתב שבכל אחד מהמקומות הנזכרים כאן היה משה אומר להם אחד עשר יום מחורב וגומר, כלומר ראו מה גרמתם וכו' כפירוש רש"י; אך הוא ז"ל לא פירש הואיל משה באר את התורה הזאת כפירושי, שהכוונה לפרש ההוראה הזאת שהיה אומר להם ברמז, והיא מאמר אחד עשר יום מחורב; אך הבינו על הדרך שהבינוהו הקדמונים כלם, וכתב: הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו, והתחיל הבאור באמרו אחרי כן (ה' ב') ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב, ומכאן עד אז יבדיל הוא לדעתו הקדמה לבאור התורה; וזה אמנם לא יתכן, כי (כאשר כתבתי בבכורי העתים הנ"ל) אם יש בתורה מקראות סתומים, אין ספק שאינם מתבארים במשנה תורה, מלבד כי לא לחכמה תחשב לאיש האלהים שיאמר דבריו דרך חידה, ולבסוף יצטרך לחזור עליהם ולבארם. והנה ידוע כי זה אחד מן המקראות שאמרו עליהם קצת מן המתחכמים שלא כתבם משה, אבל נוספו בתורה אחר כמה דורות, כי מפני שלא הבינו ענינו אמרו שהוא נוסף, ועדיין יש לשאול מה היתה

Tòfel, come pure in Lavàn, Hhasseròt, e Di-zahàv: (2) « Undici giornate (di cammino) vi sono da Orèb a Cadèsh-Barnèa, per la via del monte Seir. » [Queste parole furono da Mosè ripetute agl'Israeliti in varj punti del loro viaggio, volendo con ciò ri-

כוונת מי שהוסיף אותו, ומה ראה להוסיפו? כי אמנם אחר שבאו ישראל לארץ, מה
אכפת לנו לדעת בכמה ימים ילך אדם מחורב עד קדש ברנע, בדרך הר שעיר?
ואחרי אשר בדור הזה כבר נתפשטו ספרי שפינוזה בעולם, וכבר תורגמו בלשון
אשכנז וצרפת, וכבר נכתבו שבחי האיש ההוא גם בלשון הקדש, וכל זה כנגד
שקוראי ספריו מתרבים גם בקרב ישראל, וגם בהמון העם, מוכרח אני להודיע כי
שקר וכזב כתב שפינוזה בראש פרק שמיני מספרו Tractatus theologico-politicus
באמרו כי רא"בע כתב ברמז כי לא משה כתב ספר התורה. והנה אמת כי רא"בע
רמז דרך סוד (כאן ובבראשית י"ב ו', וכ"ב י"ד) כי יש בתורה קצת מקראות נוספים
אחרי מות משה, אך אין בכל דבריו ובכל רמיזותיו שום מקום לחשוב עליו שלא האמין
כי משה כתב ספרו. ובאמרו כאן: ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתב משה,
והכנעני אז בארץ, בהר ה' יראה, גם הנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת" משמע
כי דוקא המקראות האלה הם (לדעתו) נוספים, לא שהספר כלו מזויף. ואם היה
בלבו שספר התורה לא משה כתבו, לא חסר תחבולות היה רא"בע לרמוז מחשבתו
כמו שהיא, בלי שירמוז סוד אחר שאיננו אמתת מחשבתו, ושהיה גם הוא (אם יבינוהו
ההמון בימיו) תועבה גדולה, לא פחות מהמחשבה האחרת אשר שפינוזה מייחס לו. ובאמרו
על והכנעני אז בארץ: יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר, ואם איננו כן יש
לו סוד, והמשכיל ידום" הרי הוא מסופק אם הפסוק הזה כתבו משה, ומה צורך לכל
זה אם גם כל התורה כלה לא משה כתבה? והנה הכל יודעים כי רא"בע באמרו
ואם תבין סוד השנים עשר, כוונתו על י"ב פסוקים אחרונים שבתורה הכוללים סיפור
מיתתו של משה, שהדעת נותנת שלא כתבם הוא עצמו, וגם שפינוזה ידע זה, אבל
עשה עצמו כבלתי יודע, ואמר כי כוונת רא"בע על מה שכתוב וכתבת על האבנים
את כל דברי התורה הזאת, והאבנים לדברי רז"ל היו י"ב. ומזה יובן (לדעתו) כי ספר
התורה אשר כתב משה היה ספר קטון מאד, שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. והיכן
מצאנו רא"בע סומך כל כך על דברי הגדה, עד שיזכיר השנים עשר בלי מלת אבנים
וכוונתו על האבנים אשר לפי האגדה היו שתים עשרה? אבל שפינוזה עצמו ראה
כמה רחוק הוא שתהיה זאת כוונת רא"בע, לפיכך הוסיף פירוש שני והוא שאולי היתה
כוונתו על הי"ב ארורים (דברים כ"ז ט"ו), ולבסוף הביא הפירוש האמתי, והוא שהכוונה
על ויעל משה (דברים ל"ד) כמו שהבינוהו בעל מקור חיים והמוטוט. כל זה תחבולה
משפינוזה, כדי למשוך את רא"בע במצודתו, ולהכנים בלבות הפתיים שגם הרא"בע לא
היה מאמין שכתב משה אלא ספר תורה קטן מאד שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. ואם

שְׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ (ג) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
אֲלֵהֶם׃ (ד) אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן
אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ (ה) בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר

היתה זאת מחשבת רא"בע כי משה לא כתב אלא ספר קטן הנכתב על י"ב אבנים, היה לו לרמוז הסוד הזה בפרשת צווי הכתיבה על האבנים, אבל הוא בהפך כתב שם (למטה כ"ז א') וזה לשונו: ויאמר הגאון ז"ל כי כתבו עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין אזהרות, ויפה אמר: ולא רמז כאן שום סוד. סוף דבר משפט הלבבות לאלהים הוא, אבל בכל מה שכתב ראב"ע — אין שום רמז שלא האמין כי ספר תורתנו משה כתבו; אבל שפינוזה, מלבד שטעה בחקירותיו, אין ספק שהיה גם כן מדבר בלב ולב, ובכמה מקומות הטעה את קוראיו בערמה ובמרמה; והמקום ירחם על הקוראים ספריו, ויפקח עיניהם להכיר שקריו. ובדברי ראב"ע על הפסוק הזה עוד שבוש אחר נשתבש שפינוזה וייחס לראב"ע דבר שלא עלה על לבו, ואני לא אשפוט אם היה זה בטעות או ברמיה, אך ראיתי כי גם החכם מונטו נשתבש בזה, ואולי ממנו למד שפינוזה. הנה שפינוזה הביא דבור ראב"ע כאילו כך הוא תחלתו: בעבר הירדן, אם תבין סוד השנים עשר וכו', והבין מזה כי לדעת ראב"ע משה לא היה יכול לכתוב מלות בעבר הירדן, מפני שהוא לא עבר את הירדן; וזה שבוש, כי מלית עבר הירדן נאמרת בשוה על העבר המזרחי ועל העבר המערבי, וסומכין על הקורא, שיבין מהמשך הענין באיזה עבר מדברים (עיין געז' Thesaurus, pag. 986.); אבל לשון רא"בע איננו כמו שהביאו שפינוזה, אבל כך הוא: הנה ביאר התורה שאמר בין פארן ובין תפל, כי רוב המלות הם בספר הזה, וכן פירוש ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה, ואם תבין סוד השנים עשר וכו'. הנה הקדמונים ובפרט ראב"ע לא היו עושים נקודות וקוים להפריד הדבור במקום הצריך, והיו

cordar loro, essere stato il loro peccato la cagione di quella loro vita errante; mentre giunti al monte Orèb, avrebbero potuto in undici giorni arrivare presso i confini della Palestina, in Cadèsh, d' onde appunto furono mandati gli esploratori, e dove fu pronunziato il fatale decreto]. (3) Nell' anno poi quarantesimo, nel primo giorno del mese undecimo, Mosè parlò ai figli d' Israel, secondo tutto quello ch' il Signore gli comandò (di dire) ad essi. (4) Dopo avere sconfitto Sihhòn re degli Emorei, che risiedeva in Hheshbòn, ed (aver battuto) in Edrei Og re di Basciàn, che abitava in Ashtaròt. (5) Alle rive (cioè) del Giordano, nel paese (in addietro) di Moàb, Mosè intraprese di di-

סומכין על הנגת הקורא, וכן כאן ואם תבין הוא תחלת מאמר, וראוי לתת לפניו נקודה מפסקת, וכוונת ראב"ע היא לומר כי פסוק ג' ענינו כי בשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה ה' אותו בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב, כי לדעתו שם נאמרו המצות תחלה, ואחר כן נשנו בערבות מואב, וכמו שכתב מפורש: הנה ביאר התורה שאמר בין פארן ובין תפל. אבל ואם תבין סוד השנים עשר אין לו שום קשר עם בעבר הירדן, ואם היה כדעת שפינוזה, כך היה ראב"ע כותב: בעבר הירדן, אם תבין וכו', לא: בעבר הירדן במדבר בערבה, ואם תבין. (ב) **אחד עשר יום**: אילו זכו ישראל לי"א יום היו נכנסים לארץ, אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גלגל המקום עליהם מ' שנה (ספרי). וכיוצא בזה בתרגום ירושלמי בשתי נסחאותיו, וכן רשב"ם כתב: כשנסעו מחרב ללכת דרך הר שעיר דרך ישרה היו יכולים ליכנס לא"י עד קדש ברנע בימים מועטים, שאין בהם כי אם מהלך י"א יום, אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים, ונשתהיתם מ' שנה בחטאתיכם — אבל הפירוש המובא ברשב"ם בשם ר' אליעזר מבלינכה שי"א יום הם ג' ימים שהלכו מהר סיני (ויסעו מהר ה' דרך ג' ימים) וז' שישבו בחצרות בשביל מרים, וביום י"א באו מדבר פארן שהוא קדש לדעתו, איננו מחוור, כי משמעות י"א יום מחרב הוא מהלך י"א יום, לא י"א יום בין מהלך ועכוב, מלבד כי בלא ספק יותר מי"א יום היו, כי בקברות התאוה שהו איזה ימים, אולי חדש ימים שאכלו השלו, ולפחות שני ימים, כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת (מוה"רר קנטוני). ופירוש כת"הש (ואחריו יש"ר) הוא בטל מעיקרו, כי איך יאמר אלה המלות הכתובות בספרים הקדמים הם הדברים אשר דבר משה באותם י"א יום אשר הלכו מחרב עד קדש ברנע? והלא כמה וכמה מלות נאמרו בחרב אצל הר סיני סמוך למתן תורה, ולא אחר שנסעו מחורב, וכאן הוא אומר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון, ואח"כ ונסע מחורב. (ה) **התורה**: כמו קח נא מפיו תורה, ואל תטוש תורת אמך.

אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: (ו) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת
בָּהָר הַזֶּה: (ז) פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר
הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר
וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת: (ח) רְאֵה
נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם:
(ט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל
לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם: (י) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב:
(יא) יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם
אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:
שני (יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם
וְרִיבְכֶם: (יג) הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים
וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם: (יד)
וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ

chiarare quell'ammonizione, con dire: (6) Il Signore, Iddio nostro, ci parlò in Orèb, con dire: Abbastanza vi siete trattenuti presso questo monte. (7) Itene, ponetevi in cammino, e recatevi al monte degli Emorei, ed a tutte le sue adjacenze, nelle pianure, nei luoghi montuosi, e nei bassi, e nelle contrade dette il Mezzodì, e nel litorale; (in somma) nella terra dei Cananei, ed al Libano, sino al fiume grande, (cioè) l'Eufrate. (8) Ecco, io pongo quella terra a vostra disposizione; andate, e prendete possesso del paese, ch'il Signore ha giurato ai vostri padri, Abramo, Isacco e Giacobbe, di dare ad essi, cioè alla loro progenie dopo di essi. (9) In quel tempo [cioè essendo ancora presso il monte Orèb] vi dissi: Non poss'io solo sostenere il vostro peso. (10) Il Signore Iddio vostro vi ha fatti numerosi, e voi siete in oggi in moltitudine paragonabile alle stelle del cielo. (11) — Il Signore, Iddio de' padri vostri, accrescavi ancora mille volte tanto, e vi benedica come v'ha promesso! — (12) Come potrei reggere io solo al peso ed alla cura di voi, e dei vostri litigi? (13) Presentatemi da ciascheduna delle vostre tribù uomini saggi, intelligenti e conosciuti; e li costituirò vostri capi. (14) E voi rispondendo mi diceste: La cosa, di cui parli, è utile a farsi.

(ט) **ואמר אליכם בעת** וגו': הקדים הספור הזה להזכירם כי בעיניהם ראו שאיננו מתרשל בהנהגתם ובהשגחה על כל צרכיהם, וגם מה שלא היה הוא לבדו מספיק לעשות לטוב להם, היה נותן לב להפקיד עליו אחרים שיהיו כדאי לעשותו, לבלתי יחסר העם דבר. והנה אחר שראו כל זה, לא הוא גרם להם לשאול שישלח מרגלים, שאם היה צורך בדבר היה עושהו בעצמו, ולא הוא נתן להם פתח להיות נפתים אחר דברי המרגלים, לבלתי לכת אל הארץ ולבלתי סמוך על דברי משה, שהיה אומר להם באו ורשו, כי כבר נסתו אהבתו אותם והשגחתו על צרכיהם. (יב) **טרחכם**: טרח בל' מקרא אין ענינו יגיעה, אלא כובד משא, כמו יטריח עב, היו עלי לטרח נלאיתי נשוא. (יג) **הבו לכם**: כמו הבי המטפחת (רות ג' ט"ו) שאין ענינו נתינה ממש. ברש"י כ"י שלי: מה ת"ל אנשים, צדיקים, נבונים, מבינים דבר מתוך דבר, כמו ששאל אדריאנוס את ר' יוסי וכו'. ומה שכתוב ברש"י שבספרי הדפוס חכמים כסופים, אינו אלא טעות, והוא לקוח מן הספרי, וגם כך הוא הלשון: מה ת"ל אנשים, וותיקין כסופים, ואח"כ דבור אחר: חכמים ונבונים וכו', וכסופים אולי פירושו נחמדים.

לַעֲשׂוֹת׃ (טו) וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים
חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם
שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי
עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃ (טז) וָאֲצַוֶּה אֶת־
שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם
וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃
(יז) לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל
תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט
לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם

DEUTERONOMIO I

(15) Ed io presi i principali delle vostre tribù, uomini savj e conosciuti, e li posi capi sopra di voi; capi di migliaja e capi di centinaja, e capi di cinquantine e capi di decine, e soprantendenti alle vostre tribù. (16) Ed io allora comandai ai vostri giudici, con dire: Ascolterete (le quistioni ch'insorgeranno) tra i vostri fratelli, e giudicherete giustamente, sia tra due nazionali, o tra un nazionale ed un forestiere. (17) Non distinguerete facce [non farete differenza di persone] nel giudizio, ascolterete egualmente il piccolo ed il grande; non temerete d'alcuno; imperocchè il giudicare è di Dio [cioè: il giudice rappresenta la Divinità, deve quindi essere imparziale ed impavido]. La cosa poi che vi riuscirà difficile, la presen-

(יז) כי המשפט לאלהים הוא: ואינכם אלא שלוחיו. ושמעתיו: אולי כשמענו,

תַּקְרִב֣וּן אֵלַ֔י וּשְׁמַעְתִּֽיו׃ (יח) וָאֲצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֖ם
בָּעֵ֣ת הַהִ֑וא אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֽׂוּן׃
(יט) וַנִּסַּ֣ע מֵחֹרֵ֗ב וַנֵּ֡לֶךְ אֵ֣ת כָּל־הַמִּדְבָּ֣ר הַגָּדוֹל֩
וְהַנּוֹרָ֨א הַה֜וּא אֲשֶׁ֣ר רְאִיתֶ֗ם דֶּ֚רֶךְ הַ֣ר הָֽאֱמֹרִ֔י
כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּ֛ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ אֹתָ֑נוּ וַנָּבֹ֕א עַ֖ד
קָדֵ֥שׁ בַּרְנֵֽעַ׃ (כ) וָאֹמַ֖ר אֲלֵכֶ֑ם בָּאתֶם֙ עַד־הַ֣ר
הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ נֹתֵ֥ן לָֽנוּ׃ (כא) רְאֵ֠ה
נָתַ֨ן יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ לְפָנֶ֖יךָ אֶת־הָאָ֑רֶץ עֲלֵ֣ה רֵ֡שׁ
כַּאֲשֶׁר֩ דִּבֶּ֨ר יְהוָ֜ה אֱלֹהֵ֤י אֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָ֔ךְ אַל־
תִּירָ֖א וְאַל־תֵּחָֽת׃ שלישי (כב) וַתִּקְרְב֣וּן אֵלַ֗י
כֻּלְּכֶם֮ וַתֹּאמְר֒וּ נִשְׁלְחָ֤ה אֲנָשִׁים֙ לְפָנֵ֔ינוּ

terete a me, e l'ascolterò. (18) Vi comandai allora tutte le cose che avevate a fare. (19) Indi partimmo da Orèb, e percorremmo tutto quel grande e spaventevole deserto che avete veduto, per andare al monte degli Emorei, come il Signore Iddio nostro ci comandò; ed arrivammo sino a Cadèsh-Barnea. (20) Allora vi dissi: Siete giunti sino al paese montuoso degli Emorei, ch'il Signore, Iddio nostro, è per darci. (21) Vedi, il Signore, Iddio tuo, pone a tua disposizione quella terra; sali, e te n'impossessa, come il Signore, Iddio de'tuoi padri, t'ha promesso; non temere, e non disanimarti. (22) Ma voi vi presentaste a me tutti, e diceste: Permetti che mandiamo innanzi a noi alcuni uomini, ch'esplorino per noi il

וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר
אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר
נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ (כג) וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם
שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ (כד) וַיִּפְנוּ
וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ
אֹתָהּ׃ (כה) וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ
אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (כו) וְלֹא אֲבִיתֶם
לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (כז)
וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה
אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ

paese, e ci rechino risposta; (esplorino cioè) la via per cui dobbiamo andare, e le città ove dobbiamo recarci. (23) La cosa mi piacque, e presi tra voi dodici uomini, uno per ogni tribù. (24) I quali, partiti, salirono al monte, ed arrivarono sino alla valle d'Eshcòl, ed esploraronlo [il paese]. (25) Pigliarono anche seco dei prodotti di quella terra, e li recarono a noi; e ci resero risposta, e dissero: Buona ella è quella terra, ch'il Signore, Iddio nostro, è per darci. (26) Ma voi non avete voluto salire; e foste ribelli al comando del Signore, Iddio vostro. (27) E mormoraste nei vostri padiglioni, e diceste: Perchè il Signore ci ha in odio, ci trasse dalla terra d'Egitto, per darci in mano degli Emorei, che ci

בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ (כח) אָנָה׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃ (כט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ (ל) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ (לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם

DEUTERONOMIO I

distruggano. (28) (Ah!) dove stiam noi per salire! [cioè: se andiamo verso gli Emorei, quale eccidio non ci attende?] I nostri fratelli hanno liquefatto il nostro cuore, con dire: (Colà abbiamo veduto) un popolo grande ed alto più di noi, città grandi e fortificate sino al cielo [cioè munite d'altissime mura], ed anche figli di giganti vedemmo colà. (29) Ed io vi dissi: Non vi scoraggiate, e non abbiate timore di essi. (30) Il Signore, Iddio vostro, che va innanzi a voi, egli combatterà per voi; nella stessa maniera ch'egli ha agito verso di voi nell'Egitto, dinanzi agli occhi vostri. (31) Come pure nel deserto, ove vedesti ch'il Signore, Iddio tuo, ti portò, come un uomo porta il suo bambino; (e ciò) durante tutt'il viaggio

ואולי ע"ד עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט' ח'). (כח) אנה אנחנו עולים: כיש"ר. עם גדול וכו' ערים וכו' ראינו שם (וכן ארכסיים). (לא) אשר ראית: דבק עם אשר נשאך, כפי' רש"י, ורמב"ן פי' דבק עם המדבר, והולכך

עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (לב) וּבַדָּבָר הַזֶּה
אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בִּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לג) הַהֹלֵךְ
לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם
בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ
וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ (לד) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם
וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ (לה) אִם־יִרְאֶה אִישׁ
בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃
(לו) זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן

DEUTERONOMIO I

che avete fatto, innanzi d'arrivare a questo luogo. (32) Ed in questa cosa [cioè in quanto a ciò ch'egli v'assicura di darvi il possesso della Palestina] voi non avete fede nel Signore, Iddio vostro. (33) Il quale andava innanzi a voi lungo il viaggio per provvedervi il luogo ove accamparvi; (e ciò) durante la notte col(l'apparizione d'un) fuoco, perchè poteste vedere lungo il cammino che avevate a percorrere, e colla (apparizione d'una) nube durante il giorno. (34) Quindi il Signore, udito il tenore delle vostre parole, si sdegnò, e giurò, con dire: (35) Alcuno di questi uomini, di questa (cioè) rea generazione, non deve vedere la buona terra, che con giuramento promisi ai padri vostri. (36) Solo Calèb figlio di Je-

להשמיט אשר השני. (לב) ובדבר הזה: כרש"י ולא כרמב"ן. (לז) גם בי התאנף: כיון שהוזקק להזכיר כלב הוצרך להזכיר גם יהושע, וכיון שהוצרך להזכירו רצה לחלוק לו כבוד לפני העם, כי קרוב זמן שררתו, לפיכך אמר כי גם בו התאנף ה'

אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ (לז) גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ (לח) יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי (לט) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ (מ) וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־

DEUTERONOMIO I

funnè, egli la vedrà, ed a lui ed ai figli suoi darò la terra, nella quale ha posto il piede; posciachè fu pienamente fedele al Signore. (37) Anche verso di me s'adirò il Signore per cagion vostra, e (mi) disse: Tu pure non vi entrerai. (38) *Giosuè* figlio di Nun, ch'è al tuo servigio, egli vi andrà; fagli coraggio, poich'egli deve distribuirla in retaggio agl'Israeliti. (39) La vostra figliuolanza poi, che diceste diverrebbe preda altrui, i vostri figli cioè, che in oggi non hanno il discernimento del bene e del male [vale a dire che sono riguardati minorenni, ed esclusi dalle assemblee, e quindi non complici delle risoluzioni popolari], quelli vi andranno; ad essi io la darò, ed eglino la possederanno. (40) Voi dunque retrocedete,

לבנה אחרת, ואמר לו כי יהושע יעמד תחתיו (מדברי החזקוני). (לט) אשר לא ידעו היום טוב ורע: שאינם בכלל אנשים, ולא יאמרו דעתם בקהל, כי אין דבריהם נשמעים; והנה אין להם עון אשר חטא בעצת הקהל. כל פחות מבן עשרים היו נחשבים בכלל הבנים ולא בכלל האנשים, כאילו לא ידעו לבחור בטוב ולמאוס ברע.

סוף׃ (מא) וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה
אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ
וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי
בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (מג)
וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי
יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ (מד) וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי
הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם
כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם
בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ (מה) וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי
יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין
אֲלֵיכֶם׃ (מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים
אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃

e partite pel deserto, andando verso il mar rosso. (41) Ma voi rispondendo mi diceste: Abbiam peccato verso il Signore. (Ora) noi stessi vogliamo salire e combattere, conformemente a quanto ci comandò il Signore Iddio nostro. — E tosto vi cingeste le armi, e v'approntaste a salire al monte. (42) Allora il Signore mi disse: Di' loro: Non salite, e non combattete, poich'io non sono in mezzo a voi; (non salite, dico) se non volete restar sconfitti davanti ai vostri nemici. (43) Io vi parlai, e voi non deste ascolto; ma foste ribelli al comando del Signore, e audacemente saliste al monte. (44) E gli Emorei abitanti quel monte vi uscirono incontro, e v'inseguirono come fanno le api, e vi misero in rotta in Seir, sino Hhormà. (45) Ritornati, piangeste innanzi al Signore; ma il Signore non vi diede ascolto, e non vi porse orecchio. (46) Indi restaste in Cadèsh quel lungo tempo che vi restaste [cioè: faceste lunghe giravolte, senza mai avanzare verso la Palestina più in là di Cadèsh, dov' eravate giunti quando mandaste gli esploratori].

אפילו היו ביניהם נערים חכמים ונבונים (מוהר"ר קנטוני). (מו) **כימים אשר ישבתם:** כלומר כמו שאתם יודעים (רשב"ם), וכן תרגם רמב"ן, אבל דעת ראב"ע אינה אלא שנים, כי המרגלים הלכו ולא ישבו, ועוד א"כ ישבו בקדש מ' שנה, והמחבר הביא דברי ראב"ע והוא מקיים אותם.

ב

(א) וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר
יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ (ג) רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ
לָכֶם צָפֹנָה׃ (ד) וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם
עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים
בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ (ה) אַל־
תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד
מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר
שֵׂעִיר׃ (ו) אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם
וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ (ז) כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע
לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים
שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃
(ח) וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים

II

(1) Voltammo cioè, e partimmo pel deserto, andando verso il mar rosso, come il Signore m'aveva ordinato; e girammo per lungo tempo il monte Seir. (2) Indi il Signore mi disse quanto segue: (3) Abbastanza avete girato questo monte, volgetevi verso settentrione. (4) Ed al popolo comanda, con dire: Voi siete per passare nel territorio dei vostri fratelli figli d'Esaù, abitanti in Seir. Essi temeranno di voi, ma voi guardatevi oltremodo. (5) Non dovete attaccarli, poich'io non vi darò della loro terra nemmeno lo spazio che cuopre la pianta d'un piede; perocchè il monte Seir fu da me dato in possesso ad Esaù. (6) Comprerete da essi con denaro i viveri che vorrete mangiare, e con denaro comprerete da essi la stessa acqua che vorrete bere. (7) Poichè il Signore, Iddio tuo, ti benedisse in ogni opera della tua mano, e seppe [cioè ebbe cura di te durante] il tuo andare per questo grande deserto. Sono già quarant'anni ch'il Signore, Iddio tuo, è teco, e nulla ti mancò. (8) Quindi ci scostammo dai nostri fratelli figli

(ד) **בגבול אחיכם בני עשו:** הנכון כדברי רשב"ם והמעיר, שאין אלו אותו אדום שכבשו ישראל מעליו. ואם תאמר והיכן מצאנו לחלק בין אדום ובין עשו? אומר אני כי הכתוב עצמו חילק ביניהם, כי שם (במדבר כ') הזכיר מלך אדום, וכאן לא הזכיר מלך אלא בני עשו, ואחר שמצאנו אז נבהלו אלופי אדום, יש לנו לומר כי קצת מבני עשו היו תחת מלך אדום, וקצתם חפשים, ועליהם אלופים, והם למיעוטם לא מלאם לבם למנוע את ישראל מעבור בגבולם. ואמנם מה שכתוב ברשב"ם: זה פירוש רבינו, אבל לי המעיר אין נראין דבריו בזה וכו', נראה לי ברור שאינם דברי הרשב"ם, אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון, ואולי הם דברי הסופר המעתיק, וכן למטה פסוק י"ד יש ברשב"ם תוספת, תחלתה ואני המעיר אומר, וגם דבריו דברי הבל, כי המעפילים סוכו חיה, ולא היו כל העדה, ולא רובה, אלא מיעוטה. (ז) **בכל מעשה ידיך:** לא מעשה ידים דוקא, אלא כל עסק נקרא כן, כמו מעשה ידיו ברכת דאיוב. **ידע לכתך:** כמו יודע ה' דרך צדיקים, נכח ה' דרככם, ענין השגחה, וְהִפְכוּ: נסתרה

בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר
* ס וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ (ט) וַיֹּאמֶר
יְהוָֹה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר
בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה
כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ (י) הָאֵמִים
לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃
(יא) רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים
יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ (יב) וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים
לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם
וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ
יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָֹה לָהֶם׃ (יג) עַתָּה קֻמוּ
וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל
זָרֶד׃ (יד) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ
עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה
שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב
הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָֹה לָהֶם׃ (טו) וְגַם
יַד־יְהוָֹה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה

(*) פסקא באמצע פסוק.

d'Esaù, abitanti in Seir; dalla via della pianura, da Elàt e da Essiongàber; e voltatici, passammo verso il deserto di Moàb. (9) Ed il Signore mi disse: Non trattare ostilmente Moàb, e non muovergli guerra; poich'io non ti darò da possedere (alcuna parte) della sua terra, poichè Ar fu da me data in possesso ai figli di Lot. (10) Anticamente vi abitavano gli Emìm, popolo grande e numeroso, ed alto come i giganti. (11) Anch'essi venivano considerati Refaim [gente spaventevole, propriamente le ombre dei morti], come i giganti; ed i Moabiti li chiamavano Emim [terrori]. (12) Così pure in Seir abitavano anticamente i Hhorei, ed i figli d'Esau gli ereditarono, li fecero cioè sparire d'innanzi a loro, e ne occuparono il luogo; come fece Israel della terra di suo retaggio, ch'il Signore gli diede [cioè le terre di Sihhòn e d'Og, conquistate in vita di Mosè]. (13) Or dunque alzatevi, e passate il torrente di Zèred. — E passammo il torrente di Zèred. (14) Il tempo scorso da quando partimmo da Cadèsh-Barnea, sinchè passammo il torrente di Zèred, (fu) trentotto anni; sinchè [cioè nel qual tempo] finì di mezzo al campo tutta quella generazione, gli uomini (cioè) atti alla guerra, come il Signore avea loro giurato. (15) Ed anche la mano del Signore fu in essi

דרכי מה'. (י) **האמים לפנים**: ושני פסוקים שאחריו אינם מאמר מוסגר כדעת רמב"ן, אבל גם הם מדברי ה' להודיע כי מאתו באה הארץ הזאת למואב, כי לפנים ישבו בה עם חזק הרבה יותר מן המואבים, וה' היה אתם, וישמידום וישבו תחתם, ואגב מודיע כי כיוצא בזה עשה ה' לבני עשו שהגבירם על החורים, וכל זה אינם להודיע כי אין ה' מעביר מתנותיו מזה לזה, ושאחר שירישם את הארץ לא יקחה עוד מידם לתתה לעם אחר, לולא ירדו לחטוא לו. (יא) **רפאים יחשבו אף הם כענקים**: כמו שבני ענק היו נקראים רפאים, להיותם מפחידים רואיהם כמו המתים (הנקראים רפאים) שנראים לבני אדם (לפי אמונת הקדמונים), כן העמים ההם היו נקראים רפאים, כי נפל פחדם על כל רואיהם, ועם כל זה המואבים יכלו להם. (יב) **באשר עשה ישראל**: לשון עבר על דבר שעבר היה מקנתו (כיבוש ארץ סיחון ועוג) ועוד מעט יהיה כלו. וכל זה בדברי ה' להודיעם כי כל הארצות לו הנה, והוא נותן כה לאשר ישר בעיניו. (טו) שרש המם לפעמים מורה השמדה, כמו אכלני המַמני (ירמיה נ"א ל"ד), להמם ולאבדם (אסתר ט' כ"ד), ולפעמים פיזור בלבד, כמו וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם, והמותי את כל העם אשר תבא

עַד תֹּם׃ (טו) וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס (טז) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־
גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃ (יח) וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי
עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן
מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט
נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ (כ) אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־
הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ
לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ (כא) עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים
וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃
(כב) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם
וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (כג) וְהָעַוִּים
הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים
מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ (כד) קוּמוּ
סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְּיָדְךָ*
אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ

(*) כ״ף דגושה.

[li toccò; li colpì], facendoli perire di mezzo al campo, in guisa che finirono [chè se tutti avessero avuto lunga vita, il popolo avrebbe dovuto trattenersi nel deserto più di quarant'anni]. (16) Ora, quando gli uomini atti alla guerra ebbero finito di morire d'infra il popolo; (17) Il Signore mi parlò con dire: (18) Tu sei ora per passare al di là del territorio di Moàb, (cioè) Ar. (19) Avvicinandoti quindi al territorio degli Ammoniti, non trattarli ostilmente, e non gli attaccare; poich'io non ti darò a possedere (alcuna parte) della terra degli Ammoniti, poich'essa fu da me data in possesso ai figli di Lot. (20) Anche quella era considerata terra di Refaìm, anticamente v'abitavano i Refaìm, chiamati dagli Ammoniti Zamzummim. (21) Popolo grande e numeroso, ed alto come i giganti; ed il Signore li distrusse dal loro cospetto, e quelli gli ereditarono, e ne occuparono il luogo. (22) Com'egli fece ai figli d'Esaù, abitanti in Seir, d'innanzi ai quali ha distrutti i Hhorei, e gli ereditarono, e ne occuparono il luogo sino quest'oggi. (23) Quanto però agli Avvei, che abitavano in villaggi sino a Gaza, furono i Caftorei, usciti di Caftòr, che li distrussero e ne occuparono il luogo [cioè furono distrutti da un popolo che non era consanguineo d'Abramo, il qual popolo non ebbe quelle terre qual dono del Signore, ma per pura usurpazione, e poteva quindi esserne scacciato dagli Israeliti]. (24) Alzatevi, partite, e passate il torrente d'Arnòn. Vedi, io ti do in mano Sihhòn emoreo, re di Hheshbòn, e la

בהם וגו' ונתתי את כל אויבך אליך ערף (שמות כ"ג כ"ז). (יט) כי לבני לוט
נתתיה ירושה: בבני לוט ובני עשו הזכיר כי ה' נתן להם את הארץ והשמיד
יושביה מפניהם, אבל בכפתורים לא אמר כי ה' השמיד את העוים מפניהם, ע"כ
נראה כי בכל זרע אברהם או אשר ממשפחתו (אדום ועמון ומואב) אמר כי ה' נתן
להם ירושה, והכוונה לאסור לישראל התגרות בהם, אבל הכפתורים לא היו ממשפחת
אברהם, על כן לא אמר כי ה' נתן להם ירושה, והנה ארצם מותרת לישראל. והנה
הזכיר את העוים והכפתורים, לבלתי יאמרו ישראל: אם אין ה' מעביר מתנותיו מזה
לזה, אם כן גם ארץ פלשתים לא יתן בידנו, הואיל והיא נתן אותה לכפתורים; ורוח
הקדש משיבה כי בענין העוים אין הענין כמו בארץ אדום עמון ומואב, כי העוים
לא נפלו ביד קרוביו של אברהם, כי הכפתורים היוצאים מכפתור, שאין להם שום

הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ (כה) הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים
תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ
וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ (כו) וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר
קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם
לֵאמֹר׃ (כז) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ
אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ (כח) אֹכֶל בַּכֶּסֶף
תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי
רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ (כט) כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי

DEUTERONOMIO II

terra sua; incomincia a conquistare, e muovigli guerra. (25) In quest'oggi comincierò a renderti formidabile e temuto ai popoli (abitanti) sotto qualsiasi parte del cielo; in guisa che all'udire la tua fama, s'inquieteranno e tremeranno per timore di te. (26) Mandai quindi ambasciadori, dal deserto di Kedemòt, a Sihhòn re di Hheshbòn, (facendogli) proposizioni pacifiche, con dire: (27) Concedi ch'io passi per la tua terra. Per la via, (unicamente) per la via andrò; non piegherò a destra o a sinistra. (28) Mangerò i viveri che mi venderai per denaro, e l'acqua che mi darai per denaro berò; permetti soltanto ch'io passi co'miei piedi. (29) — Come mi concedettero i figli d'Esaù, abitanti in Seir, ed i Moabiti abitanti in Ar — (e ciò) sin ch'io passi il Giordano, (per recarmi) alla terra

עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים
בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (ל) וְלֹא אָבָה
סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ
לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי (לא) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן
וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃
(לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ (לג) וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו* וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃

ch'il Signore, Iddio nostro, è per darci. (30) Ma Sihhòn re di Hheshbòn non volle lasciarci passare pe' suoi stati; poichè il Signore, Iddio tuo, gli ha indurato lo spirito e reso ostinato il cuore, affine di dartelo nelle mani [lui cioè, ed il suo paese], come in oggi (vedesi accaduto). (31) Indi il Signore mi disse: Vedi, io incomincio a porre a tua disposizione Sihhòn e la sua terra; incomincia a conquistare, conquistando il suo paese. (32) E Sihhòn, con tutta la sua gente, uscì contro di noi a battaglia in Jàhass. (33) Ed il Signore, Iddio nostro, lo mise a nostra disposizione, e percotemmo lui, e i figli suoi

(*) בניו קרי.

(לד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ (לה) רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ (לו) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ (לז) רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

לומר שאיני שואל ממך שום עזר. (לד) את כל עיר מתם והנשים והטף: וכן למטה ג' ו' החרם כל עיר מתם הנשים והטף, יתכן כתרגומו ובתרגום המכונה ליב"ע וכנגד הטעמים, החרמנו את כל עיר, כלומר הגברים והנשים והטף. ובאיוב (כ"ד י"ב) מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע, יתכן כתרגום סורי, מְתִים בצי"רי, והכוונה שהכובשים ינאקו מתוך העיר, כמו שכתוב אחריו ונפש חללים תשוע, וכן מלאנו (יחזקאל ל' כ"ד) נאקות חלל. רק בשופטים (כ' מ"ח) מלאנו ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם עד בהמה, וגם לא יתכן להפריד עיר ממתום; ואע"פ שכאן מְתִם וגם מְתֹם, מכל מקום הוא סיוע גדול לדעת בעלי הטעמים שתהיה גם כאן מלת עיר סמוכה למלת מְתִם. והנה כאן כתוב והנשים בוי"ו, וזה מסייע לדעת בעלי התרגומים, ולמטה ג' ו' כתוב הנשים בלא וי"ו, והוא קשה מעט לפירושם. וגעז' באוצרו (pag. 850) מקיים דעת בעלי הטעמים, אך הוא מפרש ער מתים, המון בני אדם (turba hominum) וזה רחוק בעיני מאד, להוציא מלת עיר ממשמעה. ואם היה אפשר לפרש עיר מתים כמו הפוך, מתי עיר (על דרך המלות המורכבות בלשון יון ורומי ואשכנז) היה הכל עולה יפה, ואולי יתכן להסתייע ממלות ירק עשב, שענינן עשב של ירק, כלומר עשב ירוק; להט החרב, חרב של להט, כלומר חרב לוהטת; ונחת שלחנך, שלחנך שהוא שלחן של נחת; ורבוי לרב אחיו, לאחיו המרובים, וזולתם — ואם תאמר: ומהיכן

e tutta la sua gente. (34) Prendemmo nello stesso tempo tutte le sue città, e distruggemmo ogni città, gli uomini (cioè) e le donne e la figliuolanza, senza lasciarne alcun avanzo. (35) Predammo però per noi il bestiame, e la roba delle città da noi conquistate. (36) Da Aroèr ch'è sulla riva del torrente Arnòn, colla città situata in quella valle, sino al Galaad, non vi fu città che ne riuscisse insormontabile; il tutto fu dal Signore, Iddio nostro, posto a nostra disposizione. (37) Però al paese degli Ammoniti non t'avvicinasti; ad alcuna (cioè) delle adjacenze del torrente Jabbòk, e delle città del monte, ad alcuno insomma di tutti quei luoghi ch'il Signore Iddio nostro ci ha vietati.

תבא למלת מְתִים הוראות גברים דוקא? נ"ל כי מלת מְתִים יש בה קצת הוראה על הכח והגבורה, כגון אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מ"א י"ד) אבל תולעת אמר יעקב שהוא שם בלתי נכבד, ואצל ישראל שהוא שם כבוד (כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל) אמר מְתֵי, לשון גבורה, איככם תולעת, אבל אתם גבורים ונכבדים; וכן (שם ג' כ"ה) מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה, (שם ה' י"ג) וכבודו מתי רעב, דרך התנגדות הזכיר אצל הרעב מלת מתי. וכן ממתים ידך ה' ממתים מחלד (תהלים י"ז י"ד), אמר פלטה נפשי מרשע שהוא חרבך, וגם פלטני ממתים (אנשים גבורים ומצליחים שהשעה משחקת להם) שהם ידך ה' (על דרך הוי אשור שבט אפי, וכפירוש רד"ק), והם מתים ומצליחים מחלד, חלקם בחיים וגו'. ולא אכחיש שלפעמים אמרו מְתֵי בלי שום השקפה על גבורה או על חלישות, כגון מתי מעט, מתי מספר; ודבר זה מצוי מאד בלשונות, וכמו שתראה גם במלת גֶּבֶר, שאע"פ שתחלת הנחתה היתה בהשקפה על הגבורה, הנה בלשון ארמית יאמרו תמיד גְּבַר, ובלי שום השקפה על הגבורה, וכן בלה"ק גבר לא יצלח בימיו (ירמיה כ"ב ל'), נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), גבר מחליק על רעהו (משלי כ"ט ה'). ואולם, שאלה בהם מלת גֶּבֶר בלי שיהיה מכוון שום ענין גבורה — ועדיין יש לשאול: אם מתים דבק עם הנשים והטף, למה הנשים והטף בה"א, ומתים בלא ה"א? ולזאת אשיב כי מְתִים היא מלה קדומה ונושנת, והיא בלה"ק כמעט כמלה זרה ונכרית, ורוב שמושה אינו אלא במליצת השיר, כאשר הן מלות אֱנוֹשׁ, אֹמֶר, מִלָּה, תֵּבֵל, והמלות הללו אינן מקבלות ה"א הידיעה, יען הלשון הקדומה (ואחרים גם לשון ארמית, שאיננה הלשון הראשונה, אבל היא קדומה מן העברית) לא היה בה ה"א הידיעה, וכשעמדו העברים וחדשו להם ה"א הידיעה, שמו אותה במלות הנוהגות אצלם בפי כל העם, אבל המלות הנושנות אשר לא היו נוהגות בדבור ההמוני, נשארו בלא ה"א כאשר היו מתחלתן.

ג

(א) וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
אֶדְרֶעִי׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ
כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ
וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ (ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ (ד) וַנִּלְכֹּד

III

(1) Indi voltammo, e partimmo verso il Basciàn; ed Og re di Basciàn, con tutta la sua gente, uscì contro di noi a battaglia in Edrei. (2) Ed il Signore mi disse: Non temerlo; poichè in tua mano io do lui e tutta la sua gente, e tutto il suo paese; e lo tratterai come trattasti Sihhòn re degli Emorei, abitante in Hheshbòn. (3) Ed il Signore, Iddio nostro, diede in nostra mano anche Og re del Basciàn e tutta la sua gente; e lo percotemmo senza lasciarne alcun avanzo. (4) Con·

אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה
אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל
אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ (ה) כָּל־אֵלֶּה עָרִים
בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי
הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ו) וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר
מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ (ז) וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל
הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ (ח) וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־
הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ (ט) צִידֹנִים
יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ

quistammo nello stesso tempo tutte le sue città; nessuna eccettuata; (cioè) sessanta città, tutta la contrada d'Argòv, (formante il) regno d'Og nel Basciàn. (5) Tutte queste erano città fortificate, (con) alte mura, porte e sbarre; oltre delle città aperte [non murate], assai numerose. (6) E le distruggemmo come avevamo fatto (di quelle) di Sihhòn re di Hheshbòn; distruggemmo (cioè) ogni città, gli uomini, e le donne e la figliuolanza. (7) E tutt'il bestiame e la roba delle città predammo per noi. (8) Così noi allora conquistammo la terra dei due re degli Emorei, situata alla riva (orientale) del Giordano, dal torrente Arnòn, sino al monte Hhermòn; (9) — I Sidoniti danno a Hhermòn il nome di Sirjòn, e gli Emorei chiamavanlo Senìr.

שְׂנִיר: (י) כֹּל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן: (יא) כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה* הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ: (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי: (יג) וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא

(יא) **הנה ערשו ערש ברזל:** משה האריך קצת בספור גדולת הנצחון שנתן להם ה', שנתן בידם שני מלכים אדירים כיחון ועוג, וכל זה לחזק את לב העם, למען יבטחו בה' שיתן בידם גם את ארץ כנען, וכמו שאמר כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. ולכוונה זאת (לרשום בלבם גדולת התשועה אשר עשה ה' להם) אמר למעלה לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר וגו', כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח וגו', ולכוונה זאת הוסיף כאן כי עוג היה מן הרפאים הידועים בימיהם לרוב כחם ולגובה קומתם שהיו מפחידים כל רואיהם, והוסיף גם כן ענין ערשו שהיה מפורסם בימיהם היותו שמור ברבת בני עמון, כי (כדברי הרמב"ן) העמונים קיימו מטתו לזכרון גבורתם שנצחוהו ולקחו את ארצו; כל זה לחזק ליור הישועה אשר נתן ה' לישראל, ואין כאן

(*) כתיב נהא.

— (10) Tutte le città della pianura, e tutt'il Galaad, e tutt'il Basciàn, sino a Salchà ed Edrei; città del regno d'Og nel Basciàn. (11) Perocchè Og re del Basciàn era il solo che rimanesse di tutti gli altri Refaim. Egli aveva una lettiera di ferro, la quale esiste in Rabbà (città capitale) degli Ammoniti; ha nove braccia di lunghezza, e quattro di larghezza, (misurati) col braccio d'un uomo (comune). (12) Allora adunque possedemmo questo paese, del quale da Aroèr, (città) situata presso al torrente Arnòn, e metà del monte Galaad, colle sue città, diedi ai Rubeniti ed ai Gaditi. (13) Il resto poi del Galaad, e tutt'il Basciàn, (già) regno d'Og, diedi a metà della tribù di Manasse; tutta (cioè)

שים דבר שלא יצדק היות משה כותבו. והנה הדעת נותנת שגם בעשתרות היתה לעוג ערש ברזל, אבל משה לא נוה לזכור אותה, כי לא היה מדרכו להגיע יד בקרב עשו למלכי הגוים עובדי אלילים, כי עדיין תורתו היתה צריכה חזוק, להיותה חדשה; אבל דוד המלך היה חושב שהתורה כבר השרישה שרשיה בישראל ואינה צריכה עוד חזוק, לפיכך כשלקח רבת בני עמון לא נמנע מליקח את עטרת מלכם מעל ראשו ותהי על ראש דוד (שמואל ב' י"ב ל'), ואם עדיין היתה שם ערש עוג, נראה לי בלא ספק שגם אותה היה מביא לירושלים, ומזה שלא נזכר זה בשמואל יש להבין שבמשך ארבע מאות שנה כבר נשברה ונאבדה ולא היתה עוד שם, ולא יתכן שיהיה הפסוק הזה נוסף בימי דוד; כדעת המתחכמים. והנני שואל אותם: מי שהוסיף, מהיכן הוסיף? הלא אך אם יוכח שהוסיף כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, כי הרפאים כבר נשכח זכרם בימי דוד, והיות עוג נשאר מיתר הרפאים היה דבר ישן נושן בדורו, וריחוק הוא שיעלה על דעת אדם להוסיף הדבר הזה בספר, לא לעזר ולא להועיל. מלבד כי דוד וכל אוהביו, יותר היה להם לחזוק המלות האלה מספר יהושע (י"ב ד' וי"ג י"ב), ולא להוסיפן בתורה; כי הנה דוד ועבדיו הכו את ילידי הרפא, (שמואל ב' כ"א כ"ב, ד"הי א' כ' ד'), והלא לכבוד גדול היה לדוד ולעבדיו אם יֵאָמֵר כי הם הם שהכריתו את יתר הרפאים, ומה להם לאנשי הדור ההוא להגיד לדור אחרון כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, בהוכן כי ילידי הרפא אינם מן הגזע ההוא המסופר בגבורתו ובגובה קומתו? מעתה אם יוכח כי מלות כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים אינן נוספות אבל כתבן מי שכתב הספר, הנני שואל היתכן שכך היה לשון המחבר? כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן, כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. ומה קשר ומה יחס לפסוק התיכון עם מה שלפניו ועם מה שאחריו?

(יג) ההוא: אשר הוא. (טו) תוך הנחל: אמר תוך הנחל להודיע שהכוונה על

אֶרֶץ רְפָאִים׃ (יד) יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־
כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי
וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (טו) וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃
שביעי (טז) וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד
וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק
הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ (יז) וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן
וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח
תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ (יח) וָאֲצַו אֶתְכֶם
בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם

la contrada d'Argòv, tutt'il Basciàn, paese il quale chiamavasi terra dei Refaim. (14) Jair figlio di Manasse [cioè la discendenza di lui] occupò tutta la contrada d'Argòv, sino al confine dei Ghesciurei e dei Maachatei; ed impose a quei luoghi, al Basciàn (cioè), il proprio nome. (chiamandoli) Villaggi di Jair, sino a quest'oggi. (15) Ed a Machìr [cioè alla progenie di lui] diedi il Galaad. (16) Ed ai Rubeniti ed ai Gaditi diedi dal Galaad sino al torrente Arnòn, coll'interno del torrente per confine; e sino al torrente Jabbòk, confine degli Ammoniti. (17) Come pure la pianura, col Giordano per confine; da Kinnèret, sino al lago (detto) della pianura, altrimenti lago salso [Asfaltide], sotto le radici del Pisgà, dalla parte orientale. (18) E nello stesso tempo vi comandai [cioè ai Rubeniti ecc.], con dire: Il Signore, Iddio vostro, vi concede

אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ
לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ (יט) רַק
נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב
לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר
(כ) עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ
גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן
לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ (כא) וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה
כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה

di possedere questa terra; ma voi passerete armati innanzi ai vostri fratelli figli d'Israel, tutti (cioè) gli uomini robusti; (19) Soltanto le vostre donne, la vostra figliuolanza, e le vostre mandre — so che avete molto bestiame — resteranno nelle città che v'ho assegnate. (20) Sino a che il Signore avrà dato riposo ai vostri fratelli, come a voi, ed avranno anch'essi conquistato il paese ch'il Signore, Iddio vostro, è per dar loro al di là del Giordano; ed allora tornerete ciascheduno al suo retaggio, che v'ho assegnato. (21) E nel tempo stesso comandai a Giosuè, con dire: Tu hai veduto coi proprj occhi come il Signore, Iddio vostro, ha trattato questi due re; così il Signore tratterà tutti quei reami, dove tu sei

עֵבֶר שָׁמָּה׃ (כב) לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס ס ס מה
(כג) וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃
(כד) אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־
עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר
מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ
וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ (כה) אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר
הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ (כו) וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי
לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃
(כז) עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה
וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־
לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ (כח) וְצַו אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי
הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (כט) וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית
פְּעוֹר׃ פ

per passare. (22) Non dovete temerli, poichè egli è il Signore, Iddio vostro, che combatte per voi. (23) Supplicai nello stesso tempo al Signore, con dire: (24) Signore, Iddio! Tu cominciasti a mostrare al tuo servo la tua grandezza, e la tua potente mano; opere (dico) e prodezze tali, che chi mai è dio in cielo, o in terra, che ne farebbe di consimili? (25) Concedi deh! ch'io passi, e vegga la buona terra ch'è di là dal Giordano; quella felice regione montuosa, ed il Libano. (26) Ma il Signore mi si mostrò irato, a cagion vostra, e non m'esaudì; ed il Signore mi disse: Ti basti! Non mi parlare più intorno a questa cosa. (27) Sali in cima del Pisgà, ed alza gli occhi verso occidente, verso settentrione, verso mezzodì e verso oriente, e vedi (quanto puoi) co' tuoi occhi; perocchè non passerai questo Giordano. (28) E nomina Giosuè (tuo successore), e fallo forte e coraggioso; poich'egli passerà alla testa di questo popolo, ed egli distribuirà loro in retaggio il paese che vedrai. (29) Quindi restammo nella valle, rimpetto a Bet Peòr.

נחל של מים, כי יש נחל שמימיו נקוה. (כג) ואתחנן: אין צורך לדברי הראב"ע שאמרו וכבר התחננתי, כי ואת יהושע צויתי האמור למעלה איננו במצות ה' פרטית, אלא הזהרה שהזהיר משה את יהושע מעין המאורע: עיניך הרואות, כן יעשה, לא תיראום. ואע"פ שידע משה כי יהושע עתיד להכניס את ישראל לארץ, לא מנע עצמו מן הרחמים, ובפרט כי לא בקש לעבור כמנהיג אלא אעברה נא, אפי' כהדיוט. גם היה אפשר שיכנס משה לארץ ויתחיל הכבוש וימות, ויהושע ישלים הכבוש. וענין וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו הוא מה שעשה משה לבסוף לפני כל העם, לא ההזהרה שלמעלה שלא היתה אלא בינו לבינו. (כט) ונשב בגיא: מאחר שלא שמע אלי נתעכבנו שם, ופה אמות.

ד

(א) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ (ב) לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא
תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ (ג) עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת
אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ (ד) וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני (ה) רְאֵה׀
לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי
יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ו) וּשְׁמַרְתֶּם
וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי

IV

(1) Ora dunque, Israel, ubbidisci agli statuti ed alle leggi, ch'io v'insegno d'eseguire; affinchè abbiate a vivere, e andare e conquistare il paese ch'il Signore, Iddio dei padri vostri, è per darvi. (2) Non dovete aggiungere a quanto io vi comando, nè detrarne (alcuna parte); in guisa d'osservare (esattamente) i precetti del Signore, Iddio vostro, ch'io vi comando. (3) Avete veduto co' vostri occhi ciò ch'il Signore fece nel (fatto del) Baal-Peòr: che (cioè) tutti coloro che hanno seguito il Baal-Peòr furono dal Signore, Iddio tuo, distrutti di mezzo a te. (4) Mentre voi, che siete rimasti attaccati al Signore, Iddio vostro, siate ora tutti in vita. (5) Ecco, io v'insegno oggi statuti e leggi, come mi comandò il Signore, Iddio mio, perchè gli eseguiate esattamente in mezzo al paese, dove andate per conquistarlo. (6) Dovete eseguirli accurata-

(ב) לא תוסיפו: צריך שתשמעו אל החוקים והמשפטים האלה לא בלבד לעשותם, כי גם לעשותם בלי תוספת וגרעת, וכל זה מפני שהרבה מתועבות העכו"ם נמשכו מעט מעט מן המנהגים הקדמונים אשר היו בעצמם ישרים, וע' למטה י"ב כ"ט, י"ג א'. (ה) לעשות כן: כן דוקא בלא תוספת וגרעת. (ו) אשר ישמעון את כל החקים האלה: ואמרו רק עם חכם ונבון וגו', מכאן סתירה לדברי האומרים כי החוקים אשר חקק משה לבני ישראל לקוחים הם מחוקי המצרים ושאר עמים שבימיו. הלא בני דורו של משה היה להם לדעת הדבר הזה יותר ממנו אנחנו אלה פה, ואיך יהיה משה טפש כל כך, או עז פנים כל כך, לומר לישראל כי הגוים בשמעם את החוקים האלה יאמרו שישראל עם חכם ונבון? הלא היה להם לומר שהם עם סכל תרוע, שתורתם גנובה מעמים אחרים. וגדולה מזאת איך יאמר אחר כן ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אם התורה הזאת לקוחה היתה מתורות שאר גוים? הלא לכל המעט נצטרך להודות כי התורה האלהית בררה האוכל מתוך הפסולת, וקיימה מכל החוקים הנוהגים בעולם בימים ההם, רק אותם שראתה החכמה העליונה ישרים וצדיקים ומועילים, ובטלה החוקים הרעים, או עשתה בהם שנוי והפכה אותם מרע לטוב. רק עם חכם ונבון: מלת רק ענינה כאן: בודאי,

הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃
(ז) כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים
אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃
(ח) וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ (ט) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר
נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ

DEUTERONOMIO IV

mente; imperocchè ciò vi mostrerà savii ed assennati in faccia ai popoli, i quali udendo tutti questi statuti, diranno: Questa ragguardevole nazione è certamente un popolo savio ed assennato. (7) Perocchè qual è quella si grande nazione, che abbia un dio vicino a lei [pronto ad esaudirla], come (noi abbiamo) il Signore, Iddio nostro, in ogni occasione in cui l'invochiamo? (8) E qual è quella si grande nazione, che abbia statuti e diritti giusti, come tutta questa legge ch'io vi presento oggi? (9) Però bada bene, e guardati sommamente, che tu non ponga in dimenticanza le cose vedute coi tuoi occhi, e ch'esse non si rimuovano dalla tua mente in alcun

בלי ספק, עיין מה שכתבתי בבראשית כ׳ י״א. (ז) המצות שני מינים, בין אדם לחברו ובין אדם למקום. על הראשונות יאמרו רק עם חכם ונבון. יען מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו׳, והשניות לא יבינו הגוים את טעמיהם, אבל יראו כי בשמירתן השגחת ה׳ דבקה בישראל, כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו׳.

וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ (י) יוֹם אֲשֶׁר
עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר
יְהוָה אֵלַי הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־
דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם
יְלַמֵּדוּן׃ (יא) וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר
וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן
וַעֲרָפֶל׃ (יב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם

tempo della tua vita; deví anzi farle conoscere ai tuoi figli ed ai figli de' figli tuoi. (10) (Rammenta, dico) quel giorno che ti presentasti innanzi al Signore, Iddio tuo, presso l'*Orèb*, quando il Signore mi disse: Radunami il popolo, ch'io voglio far loro udire le mie parole [i miei comandamenti], affinchè apprendano a temermi per tutt'il tempo che vivranno sulla terra, e l'insegnino ai figli loro. (11) E voi vi presentaste, e vi fermaste sotto il monte; ed il monte ardeva nel fuoco [cioè era coperto di fiamme, che alzavansi] sino al cuor del cielo, (ed era circondato da) oscurità, nube e nebbia. (12) Ed il Signore vi parlò di mezzo al fuoco; e voi udivate il suono delle parole, e non percepivate alcuna figura, ma soltanto una

(י) למד: ע' בה"ע תקפ"ק 441. (יא) וההר בוער באש: ההר עצמו היה חזק,

רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ (יג) וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים
וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ (יד) וְאֹתִי צִוָּה
יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים
וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (טו) וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד
לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם
דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (טז) פֶּן־
תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל
תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה׃ (יז) תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה

voce. (13) Egli vi espose il suo patto, che vi comandò d'eseguire, (cioè) i dieci comandamenti; indi gli scrisse sopra due tavole di pietra. (14) E nello stesso tempo il Signore mi comandò d'insegnarvi statuti e leggi, da eseguirsi da voi nel paese, dove voi siete per passare per conquistarlo. (15) Guardatevi dunque bene, quanto v'è cara la vita — posciachè non avete veduto alcuna figura nel giorno ch'il Signore vi parlò in Orèb di mezzo al fuoco. — (16) Di non commettere una grave colpa, e farvi alcun simulacro, della figura di qualsiasi idolo, di forma maschile o femminile; (17) Della forma d'alcun animale ch'è in terra; della forma d'alcun uccello

ועליו למעלה עד לב השמים היה אש, כי ירד עליו ה' באש. (טז) סמל: ע' יחזקאל

אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר
תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ (יח) תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה
תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃
(יט) וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־
הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא
הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם
אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים
תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ (כ) וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא
אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ

alato che vola nel cielo; (18) Della forma d'alcun (essere) strisciante sul suolo; (o) della forma d'alcun pesce ch'è nell'acqua al di sotto della terra. (19) E bada bene che non avvenga che alzando gli occhi al cielo, e vedendo (ed ammirando) il sole e la luna e le stelle, tutta (in somma) la schiera celeste, tu travii, e ti prostri loro, e presti loro culto; i quali il Signore, Iddio tuo, permise divenissero il retaggio di tutt'i popoli, (viventi) sotto tutt'il (resto del) cielo [cioè tollera che siano da essi adorati] (20) Ma voi, il Signore vi prese, e vi trasse dalla fornace ove si purga il ferro, (cioè). dall'Egitto, per farvi il popolo di suo patrimonio [cioè il suo popolo pre·

ג' ה"הי ב' ל"ג ע"ג. (יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם: הניחם לחלקם, כלומר שדבקו בהם העמים ולקחום לחלקם, כי דרך העברים ליחס כל דבר אל האל. (כ) כור הברזל: לא אמר כור הזהב אלא הברזל, והטעם מקום צרה ואיום (לרוב

לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כא) וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי
עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן
וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ (כב) כִּי אָנֹכִי מֵת
בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם
עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃
(כג) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם
פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
(כד) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל
קַנָּא׃ פ (כה) כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים
וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל

diletto], come in oggi (lo siete). (21) Il Signore poi s'adirò contro di me a cagion vostra, e giurò ch'io non passerei il Giordano, e non entrerei nel buon paese, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio. (22) Imperocchè io debbo morire in questa terra, non debbo passare il Giordano; e voi (lo) passerete, e possederete quella felice terra. (23) Guardatevi che non dimentichiate il patto che ha con voi stabilito il Signore, Iddio vostro, e vi facciate simulacri di qualsiasi figura, cosa ch'il Signore, Iddio tuo, ti proibì. (24) Poichè il Signore, Iddio tuo, è un fuoco divoratore, un Dio geloso. (25) Quando,

תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְהַכְעִיסוֹ׃ (כו) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד
תִּשָּׁמֵדוּן׃ (כז) וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים
וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה
אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ (כח) וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה

procreati figli e nipoti, e divenuti antichi nel paese, avvenga che commettiate gravi colpe, e vi facciate simulacri di qualsiasi figura; facendo così ciò che spiace al Signore, Iddio tuo, e che l'irrita: (26) Vi protesto oggi, chiamando in testimoni il cielo e la terra, che in breve tempo sparirete d'in sul paese, alla cui conquista siete per passare il Giordano: non vi durerete sopra lungamente, ma rimarrete distrutti. (27) Ed il Signore vi spargerà tra i popoli, e sarete ridotti a picciol numero in quelle nazioni, ove il Signore vi trasporterà. (28) E colà

הלא שעושים בו) שא"א לעמוד בו. (כח) ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם:
אחר שעבדתם אלילים לרוע בחירתכם, תגלו בין האומות ותעבדו אלילים אחרים לא
ברצונכם אלא בהכרח (דון יצחק). וידוע כי מה שאדם עושה בעל כרחו יהיה לו
לזרא וימאסהו, לפיכך אמר אחר זה ובקשתם משם את ה' אלהיך. וכן מצאנו כי
אחר שגלו לבבל, והוכרחו להשתחוות לצלם דהבא, בטל מהם יצר ע"ז, ולא זנו עוד
אחרי אלהים אחרים, זולתי קצת בני אדם בבית שני, שהלכו אחרי אלילי היונים,
לא מהיות עבודת האלילים חביבה להם, אלא למצוא חן בעיני המלכים והשרים.

יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא
יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ (כט) וּבִקַּשְׁתֶּם
מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (ל) בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ
כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ
עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ (לא) כִּי אֵל
רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ
וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לָהֶם׃ (לב) כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־
הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀
אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה

adorerete dèi, opera delle mani dell' uomo, di legno e di pietra, che non veggono e non odono, e non mangiano e non odorano. (29) E di là ricercherete il Signore, Iddio tuo [cioè il suo ausilio], e lo troverai, quando a lui ricorrerai con tutt' il cuor tuo e con tutta l'anima tua. (30) Trovandoti in angustie, dopo avere incontrate tutte queste vicende, (allora), in quei tempi lontani, farai ritorno al Signore, Iddio tuo, e l'ubbidirai. (31) Perocchè il Signore, Iddio tuo, è Dio misericordioso; non ti lascerà in abbandono, e non ti sterminerà, e non dimenticherà il patto da lui giurato a' padri tuoi. (32) Sì, interroga pure intorno ai passati tempi, decorsi prima di te, da quando Iddio ha creato l'uomo sulla terra, e (chiedi) dall' una estremità del

הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע
כָּמֹהוּ׃ (לג) הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר
מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ (לד) אוֹ ׀
הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב
גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל
אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃
(לה) אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים
אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ׃ (לו) מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ

cielo all'altra, se è mai avvenuta una cosa sì grande, o se ne fu udita una simile. (33) Se mai (cioè) alcun popolo ha udito la voce di Dio parlante di mezzo al fuoco, come udisti tu, e sia rimasto in vita. (34) O se alcun dio ha mai fatto una tal prova, di venire a pigliarsi una nazione di mezzo ad un'altra, con miracoli, segni e portenti, e combattendo con mano potente e braccio steso, e con fatti grandemente terribili, come tutto ciò ch'il Signore, Iddio vostro, ha operato per voi in Egitto, agli occhi tuoi. (35) Tu ne fosti fatto testimonio, in guisa da conoscere ch'il Signore, quegli è Iddio, nè altri lo è fuori di lui. (36) Dal cielo ti fece udire la sua

(לד) או הנסה אלהים: אין ספק שהוא חול, כדעת רש"י ורמב"ן, ולפניהם דונש בן לברט בהשגותיו על רבינו סעדיה הנמצאות בידי בכ"י. ובדברי ראב"ע בספר שפת יתר סימן ק"א כולו טעיות סופר והשמטת מלות, אשר בגללן אין לסימן ההוא הבנה.

אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ
הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (לז) וְתַחַת
כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו
וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ (לח)
לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ
לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ (לט) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ
כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־
הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ (מ) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו

voce, per ammaestrarti; e sulla terra ti fece vedere il grande suo fuoco, e le sue parole udisti di mezzo al fuoco. (37) Per l'amore che portò a'tuoi padri, predilesse la loro posterità, e ti trasse dall'Egitto colla sua presenza, colla grande sua possanza; (38) Per discacciare dal tuo cospetto nazioni grandi e potenti più di te; per condurti, e darti la loro terra in retaggio, come in oggi avviene. (39) Riconosci dunque oramai, ed imprimiti nella mente, ch'il Signore, quegli è Iddio, lassù nel cielo, e quaggiù in terra, nè altri ve n'ha. (40) Ed osserva i suoi statuti e i suoi precetti, ch'io ti comando oggidì;

(לז) בפניו: בלכתו עמך. (מ) לפי דעתי כך היה ראוי להטעים ולמען תאריך ימים על־האדמה, ויהיה כל הימים חוזר אל למען תאריך ימים, לא אל נותן לך — עד כאן פירוש י"א יום, ונשלמה התורה אשר היא כהקדמה לכריתת הברית שהיה בדעתו לכרות עם בני הארץ, ועכשו מגיד מה שעשה אז משה, ואח"כ התחיל הברית אשר כרת אתם בערבות מואב. (מט) ים הערבה: הוא ים המלח.

וְאֶת־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר
יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי (מא) אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה
שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃
(מב) לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ
בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם
וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃ (מג) אֶת־
בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־
רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃
(מד) וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי

in guisa che tu sii felice, e i figli tuoi dopo te, ed abbi a durare in perpetuo su quella terra ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti. (41) Allora Mosè separò tre città, dalla parte orientale del Giordano. (42) Perchè ivi abbia a fuggire l'omicida, che avesse ucciso il suo prossimo inavvedutamente, senza essergli stato nemico per l'addietro; e rifuggitosi ad alcuna di queste città, sia salvo. (43) Bèsser (cioè) nella landa, nella (contrada detta la) pianura, pei Rubeniti; e Ramòt nel Galaad, pei Gaditi; e Golàn nel Basciàn, pei Manassiti. (44) Questa

יִשְׂרָאֵל׃ (מה) אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ (מו) בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית
פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ (מז) וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־
אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ (מח) מֵעֲרֹעֵר
אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא
חֶרְמוֹן׃ (מט) וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה
וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי

poi è la legge, che Mosè presentò ai figli d'Israel. (45) Sono queste le ammonizioni, gli statuti e i diritti, che Mosè espose ai figli d'Israel, dopo usciti dell'Egitto; (46) Alle rive del Giordano, nella valle, rimpetto a Bet Peòr, nel paese di Sihhòn re degli Emorei, che risiedeva in Hheshbòn, il quale fu sconfitto da Mosè e dai figli d'Israel, usciti dell'Egitto. (47) I quali conquistarono la terra di lui, e quella d'Og re del Basciàn, i due re degli Emorei della parte orientale del Giordano; (48) Da Aroèr, situata alla riva del torrente Arnòn, sino al monte Sion, altrimenti Hhermòn; (49) Come pure tutta la pianura della parte orientale del Giordano, sino al lago della pianura [cioè l'Asfaltide], sotto le radici del Pisgà.

ה

(א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ (ב) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ (ג) לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ (ד) פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר

DEUTERONOMIO V

V

(1) Mosè dunque chiamò tutt'Israel, e disse loro: Ascolta, Israel, gli statuti e i diritti ch'io v'espongo oggi; ed imparateli, e badate di eseguirli. (2) Il Signore, Iddio nostro, ha stabilito con noi in Orèb un'alleanza [cioè delle promesse vincolate a certe condizioni]. (3) Non è coi nostri padri ch'il Signore ha fatta quest'alleanza; ma con noi medesimi, che siam qui oggidì tutti in vita [vale a dire: avendo i nostri padri dovuto morire prima della conquista, e dovendo la divina promessa effettuarsi in noi, nei quali ha già cominciato a compiersi, può dirsi non ad essi fatta, ma a noi]. (4) Faccia

(ג) אלה פה: הפ"א צריכה דגש מדין אתי מרחיק. (ה) לאמר: קמץ

יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (ה) אָנֹכִי עֹמֵד
בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם
אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־
עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר׃ ס (ו) אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃
(ז) לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָיַ׃ (ח) לֹא־
תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀
מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀
מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ (ט) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד

DEUTERONOMIO V

a faccia parlò il Signore con voi nel monte di mezzo al fuoco. (5) Io allora stava tra voi ed il Signore, per esporvi la parola del Signore; poichè aveste paura del fuoco, e non saliste pel monte [cioè: anzi rimaneste da lungi, v. Esodo XX. 15]. Ed Egli disse: (6) Io sono il Signore tuo Dio, il quale ti trassi dalla terra d'Egitto, dalla casa di schiavi [da quel paese, che per voi era un ergastolo]. (7) Non avere altri dèi in faccia a me. (8) Non farti alcun simulacro, alcuna immagine (di cosa) che sia nel cielo in alto, o (di cosa) che sia nella terra abbasso, o (di cosa) che sia nelle acque al di sotto della terra. (9) Non prostrarti loro, e non prestar loro culto; poichè io,

לפנים בפנים דבר ה'. (ו) על חלופי הדברות ע' בה"ע תקפ"ח ע' 88.

עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים
לְשֹׂנְאָי׃ (י) וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו*׃ ס (יא) לֹא תִשָּׂא אֶת־
שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה
אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס (יב)
שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יג) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ
כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ (יד) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־

il Signore tuo Dio, sono un Dio geloso, il quale, co' miei nemici, esigo conto dei peccati dei padri dai figli, dai nipoti e dai pronipoti. (10) E coi miei amici ed osservanti i miei precetti uso la benevolenza sino ai millesimi discendenti. (11) Non proferire il nome del Signore tuo Dio giurando pel falso, poichè il Signore non lascia impunito chi proferisce il suo nome pel falso. (12) Osserva [abbi a cuore] il giorno di Sabbato, per santificarlo, come ti comandò il Signore tuo Dio. (13) Sei giorni lavorerai, e farai ogni tua opera. (14) Ma il giorno settimo è Sabbato, ad onore del Signore tuo Dio: (in esso) non farai alcun lavoro, nè tu, nè il tuo figlio, nè la tua figlia,

(יב) שמור את יום השבת לקדשו: ענינו כמו זכור את יום השבת, וכמהו שמור את חדש האביב ועשית פסח, תן לבך מתי יבוא יום השבת, ומתי יהיה חדש האביב, בכוונה לקדש את השבת ולעשות הפסח; ואין ענין שמור את יום השבת כענין

(*) מצותי קרי.

וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־
בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד
הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס
(טז) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב
לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
ס (יז) לֹא תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס
וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד

nè il tuo schiavo, nè la tua schiava, nè il tuo bue, nè il tuo asino, nè alcun tuo animale, nè il pellegrino che sta nelle tue città; in guisa che il tuo schiavo e la tua schiava riposino come tu. (15) E ti ricorderai che fosti schiavo nella terra d'Egitto, ed il Signore tuo Dio ti trasse di là con mano potente e con braccio steso: perciò il Signore tuo Dio ti comandò di fare il giorno di Sabbato. (16) Onora tuo padre e tua madre, come ti comandò il Signore tuo Dio, affinchè si prolunghino i tuoi giorni, ed affinchè tu sii felice, sulla terra ch'il Signore tuo Dio è per darti. (17) Non commettere omicidio, e non commettere adulterio, e non rubare, e non de-

שָֽׁוְא׃ ס (יח) וְלֹ֥א תַחְמֹ֖ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֑ךָ ס
וְלֹ֨א תִתְאַוֶּ֜ה בֵּ֣ית רֵעֶ֗ךָ שָׂדֵ֜הוּ וְעַבְדּ֣וֹ וַאֲמָת֗וֹ
שׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ ס חמישי
(יט) אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָ֠אֵלֶּה דִּבֶּ֨ר יְהוָ֜ה אֶל־כָּל־
קְהַלְכֶ֗ם בָּהָ֞ר מִתּ֤וֹךְ הָאֵשׁ֙ הֶֽעָנָ֣ן וְהָעֲרָפֶ֔ל
ק֥וֹל גָּד֖וֹל וְלֹ֣א יָסָ֑ף וַֽיִּכְתְּבֵ֗ם עַל־שְׁנֵי֙ לֻחֹ֣ת
אֲבָנִ֔ים וַֽיִּתְּנֵ֖ם אֵלָֽי׃ (כ) וַיְהִ֗י כְּשָׁמְעֲכֶ֤ם אֶת־
הַקּוֹל֙ מִתּ֣וֹךְ הַחֹ֔שֶׁךְ וְהָהָ֖ר בֹּעֵ֣ר בָּאֵ֑שׁ
וַתִּקְרְב֣וּן אֵלַ֔י כָּל־רָאשֵׁ֥י שִׁבְטֵיכֶ֖ם וְזִקְנֵיכֶֽם׃

porre contro al tuo prossimo testimonianza falsa. (18) E non desiderare la moglie del tuo prossimo, e non invogliarti della casa del tuo prossimo, della sua campagna, del suo servo, della sua serva, del suo bue, o del suo asino, nè d'alcuna cosa appartenente al tuo prossimo. (19) Queste parole pronunziò il Signore a tutta la vostra radunanza nel monte, di mezzo al fuoco, la nube e la nebbia, con voce grande e senza esempio; indi le scrisse sopra due tavole di pietra, e le diede a me. (20) E voi, avendo udito quella voce di mezzo all'oscurità. ed il monte ardendo nel fuoco, vi avvicinaste a me, tutti (cioè) i capi delle vostre tribù, e gli anziani vostri.

שומר שבת מקללו, שעניינו השבותה והמנע מעשות מלאכה. (יט) ולא יסף: מליצה,
כמו ויתנבאו ולא יספו, התנבאו באופן כפלא שלא היה כמהו, וקרובים לזה דברי

(כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־
כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
וָחָי׃ (כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ
הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ
אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ (כג) כִּי מִי
כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר
מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ (כד) קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע
אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀

DEUTERONOMIO V

(21) E diceste: Ecco, il Signore, Iddio nostro, ci ha mostrato la sua maestà e grandezza, ed abbiamo udito la sua voce di mezzo al fuoco; questo giorno abbiamo veduto che può Iddio parlare coll'uomo, e questi rimanere in vita. (22) Ora dunque, perchè avremo a morire, divorati da questo grande fuoco? Se noi seguitiamo a udire ancora la voce del Signore, Iddio nostro, noi muojamo. (23) Poichè qual è quella carne [quel mortale], che come noi, abbia udito la voce di Dio, immortale, parlante di mezzo al fuoco, e sia rimasto in vita? (24) Avvicinati tu, e ascolta tutto ciò che dirà il Signore, Iddio nostro; e tu (poscia) esporrai a noi tutto ciò ch'il Signore, Id·

רשב"ם. (כא) כי ידבר אלהים וכו': ראינו אפשרות הנבואה, וראינו שאדם יכול לקבל הדבור האלהי ולהתקיים בחיים, ועכ"ז היו יראים שתאכלם האש הגדולה הזאת, לא שהדבור האלהי ימיתם, אבל האש שנגלה בו בפעם ההיא (מוה"רר קנטוני).

תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ (כה) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ (כו) מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ (כז) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ (כח) וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר

dio nostro, parlerà a te, e noi ascolteremo ed eseguiremo. (25) Il Signore udì il tenore delle vostre parole, quando mi parlaste; ed il Signore mi disse: Ho udito le parole a te dette da questo popolo; essi hanno parlato onninamente bene. (26) Possano essi conservare per sempre questo cuore [questa volontà] di temermi ed osservare tutt'i miei precetti; in guisa che abbiano ad essere perpetuamente felici essi e i figli loro! (27) Va, di' loro: Ritornatevene ai vostri padiglioni. (28) E tu qui resta meco, e ti comunicherò tutt'i precetti, gli statuti e le leggi, che insegnerai loro, cui avranno ad ese-

אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ (כט) וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ
יָמִין וּשְׂמֹאל׃ (ל) בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב
לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃

ו

(א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
(ב) לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן
יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ (ג) וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ ששי (ד) שְׁמַע* יִשְׂרָאֵל

(*) ע' ד' רבתי.

guire nel paese ch' io sono per dar loro da possedere. (29) Badate dunque d' operare secondo ch' il Signore, Iddio vostro, vi comandò, senza deviare a destra o a sinistra. (30) Camminate per tutta quella via [cioè esclusivamente per quella via], ch' il Signore, Iddio vostro, v' ha prescritta; affinchè abbiate a vivere felici, e durare lungamente nel paese che conquisterete.

VI

(1) Questi dunque sono i precetti, gli statuti e le leggi, ch' il Signore, Iddio vostro, (mi) comandò d' insegnarvi; da eseguirsi nel paese, alla cui conquista siete per passare. (2) Affinchè tu tema il Signore, Iddio tuo, ed osservi sin che vivi tutt' i suoi statuti e precetti, ch' io ti comando, tu (cioè) e tuo figlio ed il tuo nipote; ed affinchè si prolunghino i tuoi giorni. (3) Ascolta dunque, Israel, e bada di eseguire; acciocchè tu sii felice, e voi divenghiate numerosi oltremodo, (su quel) paese che scorre latte e miele, come ti promise il Signore, Iddio de' padri tuoi. (4) Ascolta, Israel: Il Signore è il nostro Iddio, il Signore è unico. (5) Ama quindi il Signore, Iddio

(ד) ה' אלהינו ה' אחד: הנכון כדעת רשב"ם ורא"ע ובעל העקרים (מאמר ב' פרק ל"ה) ה' הוא אלהינו, ה' לבדו הוא אלהינו, לכן ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו', כי לא תצטרך לחלק אהבתך בין אלהים רבים. (ה) בכל לבבך וגו': אולי אמר לבבך על הכוונה והרצון הפנימי, ונפשך על החיות, וזה כולל כוחות הגוף וכל תנועותיו וכל מעשיו, ומאדך כולל הנכסים והקנינים. כי אמנם יש אוהב בלבו ואינו מוציא אהבתו מן הכח אל הפעל, ויש מוציאה אל הפעל, ובלבד שזה לא יגרום לו חסרון כיס ופזור כספו וקניניו. ואמנם מה הוא ענין המצוה הזאת הלא היא מצות אהבת ה', הוא דבר הצריך פירוש, לא שהענין קשה או מסופק מצד עצמו, אלא מפני המתפלספים שהכניסו דעות חכמי יון בתורת ישראל, ושנו מראיהם של עניני התורה להסכימם עם דברי הפילוסופים, והואיל ולא היה זה אפשרי, עשו מהתורה והפילוסופיאה עירוב שאינו לא תורה ולא פילוסופיאה, ונשארו קרחים מכאן ומכאן. ועכשו כבר בטלה התפלספות הקדומה ההיא, ועדיין ספרי ישראל מלאים ממנה, באופן שאין

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד׃ (ה) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר

נהם קורת רוח לא לחוקרים האמתיים ולא לתורניים האמתיים. ודוגמא לדבר הם דברי המבאר על מקרא זה, וז"ל: ואהבת את ה' אלהיך, תשיש בהכרת שלימותו ואין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו, ולעשות דבר שייטב בעיניו, כי כן מדות האהבה. תחלת דבריו (תשיש בהכרת שלימותו וכו') הם על דעת חכמי יון, וסופם (ולעשות דבר שייטב בעיניו) הם על דעת חכמי ישראל. אבל שני הדברים האלה הם הפכיים ומתנגדים, יען אם יהיה אדם מכיר שלימות האל שהיא לאין תכלית, ואם יאמין יחודו הגמור על הדרך שבארוהו הפילוסופים, אז יפול באחת משתים: אם שיחשבהו נעלה ומרומם מהשגיח בפרטים, ואם שיחשוב כי כל ההווה בעולם איננו אלא בגזרתו יתברך; ובין כך ובין כך לא יתכן שיעלה עוד על לבו לעשות מה שייטב בעיני האל, כי יחשוב שהכל טוב בעיניו בשוה. ואני אתמה על המתפלספים תמהון גדול, איך לא הבינו כי המכוון בתורה איננו המכוון בפילוסופיאה, כי המכוון בפילוסופיאה הוא הידיעה והכרת האמת, והמכוון בתורה הוא עשיית הטוב והישר; ואם התורה מלמדת אותנו ייחוד האל ומדוש העולם, אין זה למען הקנותנו ידיעת האל והכרת שלימותו כפי מה שהיא באמרם, אך הכל לנטוע בנפשותינו אמונות מועילות להדריכנו במעגלי צדקה ומשפט. אשר על כן התורה והנביאים מקטינים תמיד ציור האל ומקרבים אותו למדרגת האדם, והם מייחסים לו הכעס והרצון, האהבה והשנאה, השמחה והעצבון, ושאר התפעליות וחסרונות, הכל כדי שנצייר יחס וקשר בינינו וביניו; ואם נהפך נצייר בלבנו אלהיהם של פילוסופים, השלם שלימות בלי תכלית, אז לא יתכן עוד לצייר שום יחס וקשר בינו ובין בני אדם, ולא תצוייר עוד שום ריליגיאון בעולם. ומה מקום לתפלה, אם האל בלתי מתפעל? ומה מקום לתשובה, אם רצון האל בלתי משתנה? — ושמא יאמר אדם: אם כדבריך שהתורה והפילוסופיאה מתנגדות זו לזו, אם כן אחת מהן שקר, אם כן אתה בזה חכמה, או מואס בתורה, דע כי איננו לא זה ולא זה, אבל אני רואה את האדם מורכב משני כחות הפכיים, המחשבה וההרגשה הפנימית (עיין הקדמת בית האוצר), ולהגביר אחד מהכחות האלה ולבטל האחד אי אפשר, כי האדם בהכרח משועבד לשניהם, לפיכך התורה (האמתית) והפילוסופיאה (האמתית, אשר איננה עדיין כתובה בספר בפני עצמו, אבל היא מפוזרת בעשרת אלפים ספרים, מעורבת תמיד עם טעיות ושבושים),

(*) ע' וי' רבתא.

tuo, con tutto il cuore, con tutta l'anima e con tutte le tue forze. (6) E queste cose, ch'io ti comando oggi, ti stiano a

שתיהן דברי אלהים חיים, כי שתיהן מסכימות עם טבעו של אדם, ושתיהן אמת בבחינות מתחלפות, ואין כאן המקום להאריך בזה. ואשובה לענין אהבת ה', ואומר כי מאחר שראתה התורה האלהית לדבר כלשון בני אדם, ולצייר לפנינו אלוה מתפעל ובעל כעס ורצון, אהבה ושנאה וכיוצא בזה, היה מן הראוי שיצוייר גם האדם אוהב את האל או שונא אותו; כי מי ששוה ה' לנגדו תמיד ועיקר מחשבות לבו הוא לעשות נחת רוח לפניו ולשמור חקיו ומשפטיו ומצותיו, זה יקרא אוהב את ה'; ומי שאין אלהים לנגד עיניו, ואינו נמנע מעשות מה שהוא נתעב לפניו, והוא מבקש תמיד תועבות חדשות לחטוא בהנה, הוא יקרא שונא ה'. ואין אהבת ה' מצוה פרטית, אבל היא כוללת כל המצות, אבל האהבה בעצמה לא יכול עליה צווי. וכן ואהבתם את הגר, ואהבת לרעך כמוך, הכוונה בהם שתשתדל להטיב להם, ושתחדל מכל מה שיזיקם או יכעיסם. אבל האהבה שזכר בעל חובות הלבבות (שער עשירי פרק א') שהנפש להיותה עצם פשוט רוחני, היא נוטה אל הרוחניים וכו', וכאשר יבקע לה אור השכל, תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו וכו' ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודת האל, ולא יעבור על רעיוניך זולתו וכו', כל זה איננו לפי דרכה של תורת משה, אבל הוא לקוח מן הפילוסופים שהיו בזים המון העם העוסקים בישובו של עולם, אך לפי תורתנו יוצר הארץ ועושה לא תהו בראה, לשבת יצרה, ואין עבודת ה' ואהבתו בהתבודדות, ובישיבה במדברות, אלא בישיבה עם בני אדם ובעשות עמהם צדקה ומשפט (ועיין כוזרי, תחלת מאמר ג'). והרבנים לא היו מתבודדים ומתרחקים מן החברה, וכת האיסיאי או איסיני לא מתורת משה למדו דרכיהם, אולי מפילוסופי יון למדו, ואולי צוק העתים הביאם לאהוב ההתבודדות; וחלילה לנו מלחשוב שמהם באו לנו קצת מתפלותינו (כמו שחשבו קצת מגדולי חכמי הדור), ומה להם ולנו, וחכמינו ז"ל לא הזכירום בשום מקום. והרמב"ם חשב (מורה חלק ג' פרק כ"ח) שאהבת ה' לא תתכן אלא בהשגת המציאות כלו כפי מה שהוא, ובחינת חכמתו בו, ובגלל הדבר הזה כתב בהלכות יסודי התורה שלשה פרקים (ב' ג' ד') ללמד את העם קצת מחכמת הבריאה, למען תבוא בלבם אהבת ה'; וכל זה רחוק מאד מכוונת התורה, והפרקים ההם אין להם ענין עם ספרו משנה תורה, ואם היה פילוסוף באמת, היה מבין כי אפשר שיבוא דור אחר ויבטל דעות אריסטו ותלמידיו בחכמת הטבע ובתכונת השמים, ונמצא ספרו מורה שקר; אבל הוא היה מאמין (חלק ב' פרק כ"ב) כי כל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ, הוא אמת בלא ספק. ובענין הכוכבים ומניעיהם, ראה חכמי ישמעאל חולקים על אריסטו, וסמך עליהם והאמין בעשרה שכלים מניעי הגלגלים, ובקש ומצא בדוחק עשרה שמות שנקראו בהם המלאכים, ואמר שהמכוון בכל

אָנֹכִ֛י מְצַוְּךָ֥ הַיּ֖וֹם עַל־לְבָבֶֽךָ׃ (ז) וְשִׁנַּנְתָּ֣ם
לְבָנֶ֔יךָ וְדִבַּרְתָּ֖ בָּ֑ם בְּשִׁבְתְּךָ֤ בְּבֵיתֶ֙ךָ֙ וּבְלֶכְתְּךָ֣
בַדֶּ֔רֶךְ וּֽבְשָׁכְבְּךָ֖ וּבְקוּמֶֽךָ׃ (ח) וּקְשַׁרְתָּ֥ם לְא֖וֹת
עַל־יָדֶ֑ךָ וְהָי֥וּ לְטֹטָפֹ֖ת בֵּ֥ין עֵינֶֽיךָ׃ (ט) וּכְתַבְתָּ֛ם
עַל־מְזֻז֥וֹת בֵּיתֶ֖ךָ וּבִשְׁעָרֶֽיךָ׃ ס (י) וְהָיָ֞ה
כִּֽי־יְבִֽיאֲךָ֣ ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁ֨ר
נִשְׁבַּ֧ע לַאֲבֹתֶ֛יךָ לְאַבְרָהָ֛ם לְיִצְחָ֥ק וּֽלְיַעֲקֹ֖ב
לָ֣תֶת לָ֑ךְ עָרִ֛ים גְּדֹלֹ֥ת וְטֹבֹ֖ת אֲשֶׁ֥ר לֹא־בָנִֽיתָ׃
(יא) וּבָ֨תִּ֜ים מְלֵאִ֣ים כָּל־טוּב֮ אֲשֶׁ֣ר לֹא־מִלֵּ֒אתָ֒
וּבֹרֹ֤ת חֲצוּבִים֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־חָצַ֔בְתָּ כְּרָמִ֥ים וְזֵיתִ֖ים
אֲשֶׁ֣ר לֹא־נָטָ֑עְתָּ וְאָכַלְתָּ֖ וְשָׂבָֽעְתָּ׃ (יב) הִשָּׁ֣מֶר
לְךָ֔ פֶּן־תִּשְׁכַּ֖ח אֶת־יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֧ר הוֹצִֽיאֲךָ֛ מֵאֶ֥רֶץ
מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ (יג) אֶת־יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ
תִּירָ֖א וְאֹת֣וֹ תַעֲבֹ֑ד וּבִשְׁמ֖וֹ תִּשָּׁבֵֽעַ׃ (יד) לֹ֣א
תֵֽלְכ֔וּן אַחֲרֵ֖י אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים מֵאֱלֹהֵי֙ הָֽעַמִּ֔ים
אֲשֶׁ֖ר סְבִיבוֹתֵיכֶֽם׃ (טו) כִּ֣י אֵ֤ל קַנָּא֙ יְהוָ֣ה

אחד מהשמות ההם על אחד מהשכלים הנבדלים (יסודי התורה פרק ב'), מה שלא עלה מעולם על לבם של נביאים. ואינני אומר זה לגרוע כקוץ השערה מכבודו של הרמב"ם,

cuore. (7) E le ripeterai ai tuoi figliuoli, e (glie) ne parlerai, stando in casa, e camminando per la via, e coricandoti ed alzandoti. (8) E le legherai per insegna sul braccio, e stianti per frontale tra gli occhi. (9) E le scriverai sugli stipiti della tua casa, e nelle tue porte. (10) Quando poi il Signore, Iddio tuo, t'avrà portato in quel paese che giurò ai tuoi padri, Abramo, Isacco e Giacobbe, di dare a te; (ove troverai) città grandi e belle non fabbricate da te; (11) E case piene d'ogni bene, non da te riempite; e pozzi fatti, non cavati da te; vigne ed olivi, che non avrai piantati; e ne godrai a sazietà: (12) Guardati di non dimenticare il Signore, che ti trasse dalla terra d'Egitto, da quella (per voi) casa di schiavi. (13) (Ma) il Signore, Iddio tuo, temerai, e a lui presterai culto, e pel nome suo giurerai. (14) Non seguite altri dèi, (nessuno) degli dèi dei popoli circonvicini. (15) Imperciocchè

אלא להודיע לבחורי הדור כי הפילוסוף האמתי אין ראוי לו שיסמוך על פילוסופים אחרים אבל ראוי שיצרוף כל ענין בכור בחינתו, ומי שאין בו כח לכך אבל הוא סומך על הפילוסופים המפורסמים בימיו (כמו שסמכו רא"בע ורמב"ם על אריסטו ועל חכמי ישמעאל, וכמו שסמך רמב"מן על לייבניץ ועל וואלף, וכמו שאחרים סומכים עתה על קאנט ועל העגעל או על שפינוזה) איננו פילוסוף יותר ממי שסומך על אברהם אבינו ועל משה, ועל הלל ור' עקיבא. ואין כוונתי בזה להניא את לב הבחורים מללמוד החכמות והלשונות, כי מעולם לא עלה זה על לב אבותי ורבותי חכמי איטליאה; אבל כל ישעי וכל חפצי הוא להרחיק את הבחורים מלקבל בעינים עצומות כל מה שהוא מפורסם ומפואר בדורם, וזו רעה חולה באה להם לא מהחקירה ואהבת האמת, אלא מאהבת הכבוד המדומה, ומהיותם מבקשים למצוא חן בעיני אנשי הדור. אבל אוהבי האמת ובעלי שכל חזק ואמיץ יודעים כי כמה דעות היו לתהלה ולתפארת בדור או בדורות, ונפלו בדור אחר בבוז ושכחה, וכמה דעות היו לקלון ולחרפה בימא עדן ועדנין, והיו אחר זמן לשם ולתהלה, ותמלא הארץ אותם. (ז) ושננתם: לשון שנינה, יהיו בפיך תדיר, ותשנה ותשלש אותם לבניך על ידי שתדבר בם בשבתך וגו'. והנה שנינה מגזרת שְׁנַיִם, אבל כלל הכ"ון מורה שנוי ושלוש ורגילות. על כן את"ל אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. והנה ק"ש הוא תיקון חכמים כדי שיקיים אדם קצת מן המצוה הזאת. וטענה גדולה כנגד הקראים שהם קוראים ק"ש, ואם היו קדמונים, זו מכין להם, כי גם חכמי התלמוד מודים שהיא מדרבנן. (ח) **וקשרתם לאות על ידך** וכו': כדרך שכותבתם על מזוזות וגו' איננו דרך משל, וגם הישמעאלים כותבים פסוקי הקוראן על פתחיהם, כן א"א שיהיה משל וקשרתם. (טו) **במסה**: ניקוס

אֱלֹהֶ֖יךָ בְּקִרְבֶּ֑ךָ פֶּן־יֶ֨חֱרֶ֜ה אַף־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙
בָּ֔ךְ וְהִשְׁמִידְךָ֕ מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ס (טז) לֹ֣א
תְנַסּ֔וּ אֶת־יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם כַּאֲשֶׁ֥ר נִסִּיתֶ֖ם
בַּמַּסָּֽה׃ (יז) שָׁמ֣וֹר תִּשְׁמְר֔וּן אֶת־מִצְוֺ֖ת יְהוָ֣ה
אֱלֹהֵיכֶ֑ם וְעֵדֹתָ֥יו וְחֻקָּ֖יו אֲשֶׁ֥ר צִוָּֽךְ׃ (יח) וְעָשִׂ֛יתָ
הַיָּשָׁ֥ר וְהַטּ֖וֹב בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה לְמַ֙עַן֙ יִ֣יטַב לָ֔ךְ וּבָ֗אתָ
וְיָֽרַשְׁתָּ֙ אֶת־הָאָ֣רֶץ הַטֹּבָ֔ה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥ע יְהוָ֖ה
לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ (יט) לַהֲדֹ֥ף אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֖יךָ מִפָּנֶ֑יךָ
כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ ס (כ) כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛
מָחָ֖ר לֵאמֹ֑ר מָ֣ה הָעֵדֹ֗ת וְהַֽחֻקִּים֙ וְהַמִּשְׁפָּטִ֔ים
אֲשֶׁ֥ר צִוָּ֛ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ אֶתְכֶֽם׃ (כא) וְאָמַרְתָּ֣
לְבִנְךָ֔ עֲבָדִ֛ים הָיִ֥ינוּ לְפַרְעֹ֖ה בְּמִצְרָ֑יִם וַיֹּצִיאֵ֧נוּ
יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם בְּיָ֥ד חֲזָקָֽה׃ (כב) וַיִּתֵּ֣ן יְהוָה֩ אוֹתֹ֨ת
וּֽמֹפְתִ֜ים גְּדֹלִ֨ים וְרָעִ֧ים ׀ בְּמִצְרַ֛יִם בְּפַרְעֹ֥ה
וּבְכָל־בֵּית֖וֹ לְעֵינֵֽינוּ׃ (כג) וְאוֹתָ֖נוּ הוֹצִ֣יא מִשָּׁ֑ם
לְמַ֙עַן֙ הָבִ֣יא אֹתָ֔נוּ לָ֤תֶת לָ֙נוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר
נִשְׁבַּ֖ע לַאֲבֹתֵֽינוּ׃ (כד) וַיְצַוֵּ֣נוּ יְהוָ֗ה לַעֲשׂוֹת֙
אֶת־כָּל־הַחֻקִּ֣ים הָאֵ֔לֶּה לְיִרְאָ֖ה אֶת־יְהוָ֣ה

il Signore, Iddio tuo, è in mezzo a te un Dio geloso: lo sdegno del Signore, Iddio tuo, potrebbe accendersi contro di te, e distruggerti d'in sulla faccia della terra. (16) Non isperimentate il Signore, Iddio vostro, come faceste in Massà [Esodo XVII. 7]. (17) Osservate accuratamente i precetti del Signore, Iddio vostro, e le ammonizioni [i divieti] e gli statuti che t'impose. (18) E fa ciò ch'è retto e buono agli occhi del Signore, se vuoi esser felice, e andare a conquistare il buon paese, ch'il Signore ha giurato ai padri tuoi; (19) Discacciando (Egli) dal tuo cospetto tutt'i tuoi nemici, come il Signore ha promesso. (20) Quando in avvenire tuo figlio t'interrogherà, con dire: Che cosa sono questi divieti, statuti e leggi, ch'il Signore, Iddio nostro, vi ha imposti? (21) Dirai al tuo figlio: Noi fummo schiavi di Faraone in Egitto, ed il Signore ci trasse dall'Egitto con mano potente. (22) Ed il Signore operò davanti agli occhi nostri segni e portenti grandi e dannosi, contro l'Egitto, contro Faraone, e contro tutta la (gente della) casa sua. (23) E noi trasse di là, per condurci e darci il paese, che giurò ai padri nostri. (24) Il Signore quindi ci comandò di eseguire tutti questi statuti, in adorazione del Signore, Iddio nostro, perchè fossimo sempre felici, per conservarci, come ora av-

שנקרא כן על שם המאורע, וגם פרטי מקבל הה"א כשהוא מורה על דבר. והר"זה חשב כי ההכפסק יביא כתה, ומלת כיונה שהביא יש"ר היא על משפטה, כי עניינה ככל יונה. (כד) ליראה את ה' אלהינו: יראת ה' איננה בלבד היראה שבלב, אך כל העבודות והמעשים הטובים מפני יראת ה' נקראים כן, כמו ויהי מורים אותם איך ייראו את ה' (מ"ב י"ז כ"ח), והנה ה' צונו ליראה אותו על ידי החקים האלה. המצות הן מפאת עצמן לטוב לנו כי בהן יתוקנו עניני החברה בשלום ובמישור, ומלבד זה לצדקה וזכות תהיה לנו אם נשמור אותן, וזה לפני ה' שיתן לנו שכר על זה.

אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם
הַזֶּה׃ (כה) וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי

ז

(א) כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־
רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם
רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ (ב) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ (ג) וְלֹא תִתְחַתֵּן
בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח
לִבְנֶךָ׃ (ד) כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם
וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ (ה) כִּי אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם
מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם

viene. (25) E noi avremo un merito davanti al Signore, Iddio nostro, quando eseguiremo accuratamente tutti questi precetti, com' egli c' impose.

VII

(1) Quando il Signore, Iddio tuo, t'avrà portato al paese, dove tu vai per conquistarlo, ed avrà scacciato dal tuo cospetto numerose nazioni, i Hhittei e i Ghirgascei, e gli Emorei, e i Cananei, e i Perizzei, e i Hhivvei, e i Jevussei, sette nazioni, numerose e potenti più di te; (2) Quando (cioè) il Signore, Iddio tuo, le avrà poste in tua balìa, e le avrai battute; devi distruggerle, non devi fare con esse (alcuna) convenzione, nè far loro grazia. (3) Nè imparentarti seco loro: la figlia tua non darai al figlio suo, e la figlia sua non piglierai pel tuo figlio. (4) Imperciocchè essi distoglierebbero il tuo figlio da me, e (i conjugi) presterebbero culto ad altri dèi, e lo sdegno del Signore accenderebbesi contro di voi, e ti distruggerebbe in breve tempo. (5) Ma così dovete trattarli:

(ד) כי יסיר את בנך מאחרי: אין הכוונה כפירש"י על הבנים אשר תלד בת ישראל בבית הנכרי כי הם אינם סרים מאחרי ה' אחרי שלא נולדו בישראל, ואיך יאמר על זה וחרה אף ה' בכם והשמידך מהר? אחרי שאין ענין זה מזיק כלל ולא מפסיד אמונת האומה, כי האשה הנישאת לנכרי היא מתפרדת מבית אביה והלכה והיתה לעם אחר: אבל הכוונה על בנך ממש כי העם ההוא אשר תתחתן בו ולקחת מבנותיו לבנך, העם ההוא יסיר את בנך מאחרי, כלומר האשה ואביה ואחיה יהיו גורמים להרחיקו מעל ה', כי יחדו יעבדו אלהים אחרים. וכן הם דברי ר' שמעון בן יוחאי בקדושין ס"ח בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכריה קרוי בנך אלא בנה, והכוונה על בנך ממש, לא על בן בנך כפירש"י, וכבר תפש עליו רבינו תם (שם בתוספות) ופירש הכתוב כפירושי, ואמר כי יסיר מוסב אל החתן.
(ה) ברא"בע ולא תתגאל בדברי הגויות המצוירות כמלכות ואשרים, כן הוא בשני כ"י

תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ (ו) כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ז) לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־
הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־
אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ (ח) כִּי מֵאַהֲבַת
יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד
חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרָיִם׃ מפטיר (ט) וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא

i loro altari demolirete, e le loro lapide spezzerete, e i loro boschi sacri taglierete, e i loro simulacri abbrucerete. (6) Poichè tu sei un popolo sacro al Signore Iddio tuo: tu fosti eletto dal Signore, Iddio tuo, ad essere quello che, fra tutti i popoli esistenti sulla faccia della terra, fosse il suo tesoro. (7) Non è già per esser voi più numerosi d'ogni altro popolo, ch'il Signore v'ha prediletti e prescelti; poichè voi siete il meno numeroso di tutt'i popoli. (8) Ma per l'amore del Signore verso voi, e perchè vuol mantenere il giuramento fatto ai padri vostri, il Signore vi trasse con mano potente, e ti liberò da quella (ch'era per te) casa di schiavi, dalla mano (cioè) di Faraone re d'Egitto. (9) Devi quindi conoscere ch'il Signore, Iddio tuo, quegli è Iddio; Dio infallibile che attiene la promessa, e conserva la benivoglienza, ai suoi amatori ed os-

הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו* לְאֶלֶף דּוֹר׃ (י) וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ (יא) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ פ פ

מו (יב) וְהָיָה ׀ עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר

DEUTERONOMIO VII

servanti i suoi precetti, per mille generazioni. (10) E paga al suo nemico in faccia sua [in vita sua], in guisa da distruggerlo; non indugia verso chi l'odia, in faccia [in vita] gli retribuisce. (11) Presta dunque attenzione ai precetti, agli statuti ed alle leggi, ch'io ti comando oggi, per eseguirli. (12) Ora, in premio dell'obbedienza che presterete a queste leggi, osservandole ed eseguendole, il Signore, Iddio tuo, ti manterrà

ובדפוס נאפולי כמלכות בכ״ף, ופירוש אניות שטופות, ור׳ דניאל יע״ל כתב הגויות בשני וי״ן ויפה עשה. והאחרונים לא הבינו והדפיסו הכותיות, גם בוקסטארף הביאו בלקסיקון תלמודיקום בערך גוי. ואשריהם: ע׳ ישעיה י״ז ח׳. (יב) ושמר ה׳ אלהיך לך את הברית: כשתהיו אתם לו לעם, הוא ישמור בריתו, ויהיה לכם לאלהים עוזר ומושיע בכל עת, שאם לא תעשו אתם את שלכם לא יהיה גם הוא לכם לאלהים על הענין הזה, אבל יענישכם כחטאתיכם אע״פ שלא יפר את בריתו עמכם

(*) מצותיו קרי.

נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יג) וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ
וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃
(יד) בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ
עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ (טו) וְהֵסִיר יְהוָה
מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר
יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃
(טז) וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

le promesse e la benevolenza, che giurò a' tuoi padri. (13) Egli ti amerà, ti benedirà, e ti renderà numeroso, e benedirà il frutto del ventre tuo, ed il prodotto della tua terra, il tuo grano, il tuo mosto ed il tuo olio; i parti dei tuoi animali bovini, e le gregge del tuo bestiame minuto; (e ciò) su quella terra ch'egli ha giurato ai padri tuoi di dare a te. (14) Benedetto sarai più di qualsiasi altro popolo; non vi sarà fra di te nè uomo nè donna infecondi; nè nel tuo bestiame. (15) Il Signore rimoverà da te ogni malattia; e non porrà in te alcuno dei pessimi morbi egiziani a te noti, ma porralli in tutt' i tuoi nemici. (16) E tu distruggerai tutt' i popoli ch' il Signore, Iddio tuo, ti dà; non usare seco loro misericordia, affinchè

לכנות אתכם לגמרי. (טו) מדוי מצרים: הם התחלואים פרטים לארץ מצרים, כגון הצרעת; Aegyptus talium vitiorum genitrix. Plinius, *Historia naturalis*, lib. 26. cap. 1. (טז) כי מוקש הוא: כל אחד מהגוים ההם אם תקיימהו אצלך יהיה לך

נָתַן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס (יז) כִּי
תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי
אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ (יח) לֹא תִירָא מֵהֶם
זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ (יט) הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד
הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים
אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ (כ) וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה

tu non presti culto ai loro dèi, perocchè essi ti sarebbero d'inciampo [cagione di rovina]. (17) Se mai dicessi nel tuo cuore: Queste nazioni sono più numerose di me, come potrò scacciarle? (18) Non devi temerle. Sovvengati ciò ch'il Signore, Iddio tuo, ha fatto a Faraone, ed a tutti gli Egizi; (19) I grandi miracoli, ch'i tuoi occhi hanno veduti, e i segni e i prodigj, e la mano potente, ed il braccio steso, con cui il Signore, Iddio tuo, ti trasse (di là). Il simile farà il Signore, Iddio tuo, a tutt'i popoli, dei quali tu temi. (20) Il Signore,

למוקש, שתעבוד את אלהיהם ותסור מאחרי ה'. (כ) **וגם את הצרעה:** יהושע כ"ד י"ב הזכירה לישראל, א"כ בהכרח כאמתת הדבר, אע"פ שלא נזכר המאורע הזה בפירוש בספור כבוש הארץ. בתנ"ך כ"י שנת ק"ו מצאתי עד־אבד"ה, והרביע נכון, והכוונה

יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים
וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ (כא) לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃
(כב) וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ
מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה
עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ (כג) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃
(כד) וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד
הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ (כה) פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן
בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ
לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הוּא׃ (כו) וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ
חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ
כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

Iddio tuo, manderà contro di essi anche i calabroni, in guisa che periscano dal tuo cospetto i rimasti ed i nascosti. (21) Non ti scoraggiare in faccia ad essi, poichè fra di te è il Signore, Iddio tuo, Dio grande e formidabile. (22) Il Signore, Iddio tuo, scaccerà queste nazioni dal tuo cospetto a poco a poco. Non potrai esterminarle rapidamente, affinchè non si moltiplichino contro di te le bestie selvagge. (23) Il Signore, Iddio tuo, le darà in tua balìa, e le porrà in grande scompiglio, sino a che saranno distrutte. (24) Darà in tua mano i loro re, e farai sparire il nome loro [di quelle nazioni] di sotto al cielo; nessuno potrà resistere in faccia a te, (ma soccomberanno), in guisa che le distruggerai. (25) I simulacri dei loro dèi abbrucerete. L'argento, o l'oro, che hanno in dosso [cioè gli ornamenti di quella gente, rappresentanti qualche divinità, v. Genesi XXXV. 4] non t'invogli a pigliarle per tuo uso, affinchè tu non inciampi [non ti rovini] in esso; imperocchè quello è cosa dal Signore, Iddio tuo, abborrita. (26) Non introdur dunque in casa tua un oggetto abbominevole, rendendoti così Hhèrem come quello [cioè cosa destinata alla distruzione]; ma abbilo in abbominio ed abborrimento, imperciocchè Hhèrem egli è.

עד שיאבדו מפניך הנשארים והנסתרים. (כג) והמם כפירש"י והם אותם, משרש הום כמו מהומה. (כה) לא תחמוד וגו': הם אלהי הנכר אשר בתכשיטיהם כאמור ביעקב (בראשית ל"ה ב' וד'). תועבת ה' אלהיך הוא: הכסף והזהב העשוי בצורת ע"ז או על גם ע"ז.

ח

(א) כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ (ב) וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֺתָו* אִם־לֹא׃ (ג) וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ (ד) שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים

(א) ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ: אחר שיכנסו לא"י היו צריכים לפרות ולרבות, כדי לבוא בכלה ולירש אותה ולהוריש את הכנעני הנשאר בה.
(ב) למען ענותך לנסותך: ר"ל למען אחר לאלה לנסותך, לענותך כדי לנסותך, כי הנסיון הוא הדבר המכוון, ולא העינוי. והענין עומק הדבר יפה כתב הכורס כי מכאן נראה שעכובם במדבר היה לנסיון ולא על חטא המרגלים, ושאמנם אמתת

(*) מצותיו קרי.

VIII

(1) Abbiate a cuore tutt'i precetti ch'io ti comando oggi, per eseguirli; affinchè viviate, e divenghiate numerosi, e possiate occupare e possedere la terra ch'il Signore ha giurato ai vostri padri. (2) E ti sovvenga di tutto il viaggio, ch'il Signore, Iddio tuo, ti fece fare da quarant'anni in qua, pel deserto, facendoti soffrire delle privazioni, ad oggetto di sperimentarti, per conoscere ciò ch'è nel tuo cuore, se osserveresti i suoi precetti, o no. (3) Ti fece soffrire privazioni e fame, indi ti fece mangiare la Manna, ignota a te ed ai padri tuoi; affine di farti conoscere che non è del solo pane che l'uomo possa vivere, ma che l'uomo può vivere di tutto ciò ch'esca dalla bocca del Signore [cioè di qualsiasi cosa, che dalla divina volontà gli venga assegnata]. (4) La tua veste non ti si logorò addosso, ed il tuo piede non incallì in questi

הענין הוא כי תחלת המחשבה היתה להוליכם במדבר מ' שנה אם לא יעמדו בנסיון, אבל אם יעמדו בנסיון יביאם מיד אל הארץ. וזה מסייע מאד שטתי בענין המרגלים, כי לא היה עונש מוחש, אלא כי ה' נסה את ישראל על ידיהם וראה שאינם ראוים לבוא אל הארץ, ונענשו שם עד קום דור אחר, ועיין שם עוד. והנה פי' הכתוב כי סבת לכתם במדבר היה כי רצה ה' לנסותם הראוים הם להכנס לארץ ולהיות לאומה בין האומות, ונסה אותם בדבר המרגלים, ואחר שלא עמדו בנסיון ענשם שם, אבל ויענך וירעיבך הוא ענין אחר והוא למען הודיעך וגו'. (ד) **שמלתך לא בלתה מעליך:** לא חסרת חליפות שמלות עד שתבלה שמלתך על בשרך מבלי להחליפה, וכן רגלך לא בצקה מבלי מנעלים, כי ה' זימן לך כל צרכך (קליר'). לפי זה תבת מעליך מדוייקת, כי לא היה שלא בלו השמלות דרך נס, אבל לא בלו בהיותן על בשרם, עד שיצטרכו ללבוש בלואים, והנה מעליך פירושו בהיותן עליך, כמו עורי שחר מעלי, בעודו עלי. **בָּצֵקָה:** אין ענינו נפיחה, כי הבצק נקרא כך קודם שיחמץ (את בצקו טרם יחמץ), אבל הוא callo שדומה לבצק שנתקשה, והנה רגלך לא בצקה דומה לאמר שכתוב במקום אחר (למטה כ"ט ד') ונעלך לא בלתה מעל רגלך שהיו לך נעלים להחליף, ולא הוצרכת לילך יחף באופן שיבצקו רגליך. והנה הענין מפורש בנחמיה (ט' כ"א) וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמותיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו, לא אמר שהיה

שָׁנָה׃ (ה) וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר
אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ (ו) וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ (ז) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ
אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָּיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת
יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ (ח) אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה
וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃
(ט) אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם
לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל
וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ (י) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ
וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני (יא) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ (יב) פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים
תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ (יג) וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף
וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ (יד) וְרָם

(*) קמץ בז"ק.

quarant'anni. (5) Conoscerai quindi intimamente, che nella guisa che un uomo ammonisce il proprio figlio, il Signore, Iddio tuo, ti ammonisce. (6) Ed osserverai i precetti del Signore, Iddio tuo, seguendo le sue vie [i suoi dettami], e temendolo. (7) Perciocchè il Signore, Iddio tuo, è per portarti in una buona terra, paese di rivi d'acqua, di fonti e d'abissi [cioè acque sotterranee] sgorganti per le valli e pei monti. (8) Paese di frumento e d'orzo, di viti, fichi e melagrani; paese d'olivi (abbondanti) d'olio, e di miele. (9) Paese, ove senza scarsezza mangerai pane, ove non mancherai di cosa alcuna: paese di cui le pietre sono (dure come il) ferro, e da'cui monti caverai rame. (10) Tu mangerai e ti sazierai [cioè vivrai nell'abbondanza], e benedirai il Signore, Iddio tuo, per la buona terra che ti concesse. (11) Bada bene che tu non dimentichi il Signore, Iddio tuo, in guisa di non osservare i suoi precetti, le sue leggi e i suoi statuti ch'io ti comando in oggi; (12) Che, vivendo nell'abbondanza, e buone case edificando ed abitando; (13) Ed il tuo bestiame grosso e minuto moltiplicandosi, ed acquistando tu in grande quantità argento ed oro, e moltiplicandosi ogni tuo avere; (14) Il tuo cuore non insuperbisca, e tu ponga in obblìo il Signore, Iddio tuo, che ti trasse dalla terra d'Egitto, da quella (ch'era per voi) casa di schiavi;

גם כן, אלא שלא חסרו דבר כי ה' ספק צרכיהם. (ח) וידעת עם לבבך כי וגו':
תבין כי ה' אוהב אותך אחרי שלא חסרת דבר, וא"כ כל מה שאצוה לך אינו אלא
לטובתך. (ט) אבניה ברזל: קשות וטובות לבנין (ספורנו), אבל אם היו רוב ההרים
הרי ברזל היה הקרקע טרשין, לא ארץ פרי. (י) וברכת: לפי הפשט אין זה צווי,
רק הודעה שבכל כך תהיה טובתך והצלחתך עד כי מעצמך תכיר חסד הבורא ותתעורר
לברכו: ואח"כ הזהיר שישמרו לבלתי שכוח כי מה' היתה זאת להם, כי כן טבע האדם
כשתבואהו טובה גדולה הוא מברך את ה', אך אח"כ ברוב הימים הטובה ההיא נעשית
לו טבעית, והוא שוכח מלבו הקודם.

לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (טו) הַמּוֹלִיכְךָ
בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב
וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר
הַחַלָּמִישׁ׃ (טז) הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ
לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ (יז) וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי
וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃ (יח) וְזָכַרְתָּ
אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ
לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ (יט) וְהָיָה

(15) — Il quale ti fece viaggiare pel deserto grande e terribile, (per luoghi) di serpenti, Sarafi e scorpioni; luoghi aridi, dove non è acqua; il quale ti fece sgorgare l'acqua dalla rupe del macigno; (16) Il quale nel deserto ti diede a mangiare la Manna, ignota ai padri tuoi; per farti soffrire delle privazioni, e per isperimentarti, per farti felice nel tuo avvenire. — (17) E tu dica nel tuo cuore: La mia forza ed il vigore della mia mano m'hanno procacciata questa prosperità. (18) Ma ti ricorderai del Signore, Iddio tuo, che (cioè) è egli che ti dà la forza di prosperare, per attenere la promessa che ha giurata ai padri tuoi, come in oggi avviene [cioè dopo la disfatta di Sihhòn e d'Og, la divina promessa mostravasi in parte effettuata]. (19) Chè se tu, mettendo in

אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ
אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃
(כ) כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן
תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

ט

(א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־
הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים
מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ (ב) עַם־

dimenticanza il Signore, Iddio tuo, seguirai altri dèi, e li servirai e ti prostrerai ad essi: vi avverto ora che voi perirete. (20) Come le nazioni ch'il Signore sta per far sparire dal vostro cospetto, così perirete; in seguito al vostro non ubbidire al Signore, Iddio vostro.

IX

(1) Ascolta Israel: Tu sei in oggi per passare il Giordano, per andare a conquistare nazioni grandi e potenti più di te, città grandi e fortificate sino al cielo; (2) Gente grande ed alta, di razza gigantesca, che tu conosci, e di cui udisti dire:

גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה
שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ (ג) וְיָדַעְתָּ
הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ
וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
לָךְ׃ שלישי (ד) אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי
הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃

DEUTERONOMIO IX

Chi mai potrebbe stare a fronte della stirpe dei giganti? (3) Sappi adunque in oggi, ch'il Signore, Iddio tuo, è egli che ti precederà qual fuoco vorace; egli li distruggerà, ed egli gli abbasserà innanzi a te, in guisa che tu gli scaccerai, e li farai sparire rapidamente, come il Signore t'ha promesso. (4) Non dire nel tuo cuore, quando il Signore, Iddio tuo, li discaccerà dal tuo cospetto: Per la mia probità hammi il Signore portato a conquistare questo paese — mentre (invece) egli è per la malvagità di queste nazioni, ch'il Signore le

(ד) וברשעת הגוים האלה: הנכון כדעת רמב"ן, לא כרש"י ורשב"ם, שאם כן מִפְּנֵי היה לו לומר. והנה וי"ו וברשעת ענינה התנגדות (quum, mentre, tandis que) ודוגמתה (למטה פסוק כ"ט) והם עמך ונחלתך, וכן מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי (בראשית כ"ו כ"ז), למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי (רות א' כ"א), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופטים י"ו ט"ו), מה לך לספר חקי וגו' ואתה שנאת

(ה) לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא
לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים
אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (ו) וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא
בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
אָתָּה׃ (ז) זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־
יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם
הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ (ח) וּבְחֹרֵב

scaccerà d'innanzi a te. (5) Non è per la tua probità e per la rettezza del tuo cuore, che tu andrai a conquistare la loro terra; ma per la malvagità di queste nazioni il Signore, Iddio tuo, le scaccerà dal tuo cospetto, e per attenere la promessa ch'il Signore ha giurata ai padri tuoi, Abramo, Isacco e Giacobbe. (6) Sappi ch'egli non è per la tua bontà, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti questa buona terra; poichè tu sei un popolo di dura cervice. (7) Sovvengati — non ten dimenticare — quante volte hai provocato a sdegno il Signore, Iddio tuo, nel deserto. Dal giorno in cui usciste della terra d'Egitto, sino al vostro arrivo in questo luogo, siete stati ribelli verso il Signore. (8) Anche presso all'Orèb [dove Dio

הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ (ט) בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת
לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת
יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא
שָׁתִיתִי׃ (י) וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת
הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ (יא) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי
לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה

vi diè la Legge] irritaste il Signore; ed il Signore s'adirò contro di voi, a segno di (voler) distruggervi. (9) (Allora, dico), quand'io salii al monte per ricevere le tavole di pietra, le tavole (cioè) del patto, ch'il Signore ha stabilito con voi, e mi trattenni nel monte quaranta giorni e quaranta notti, pane non mangiai ed acqua non bevetti; (10) Ed il Signore mi diede le due tavole di pietra, scritte col dito di Dio, sulle quali erano precisamente tutte le parole dal Signore a voi pronunziate, nel monte, di mezzo al fuoco, nel giorno della radunanza. (11) Ora, in capo di quaranta giorni e quaranta notti, il Signore mi diede le due tavole di pietra, le tavole del patto. (12) Ed il Signore mi disse: Muoviti, scendi tostamente di

אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
צִוִּיתִים עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (יד) הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם
וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ (טו) וָאֵפֶן וָאֵרֵד
מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית
עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ (טז) וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם
מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃

qui; poichè commessa ha una grave colpa il tuo popolo, che traesti dall'Egitto; si scostarono presto dalla via ch'io ho loro prescritta, si fecero un idolo di getto. (13) Ed il Signore mi soggiunse, con dire: Vedo che questo popolo è gente di dura cervice. (14) Lasciami, ch'io li distrugga, e ne cancelli il nome di sotto al cielo; indi farò di te una nazione potente e numerosa più di essi. (15) Ed io mi volsi, e scesi dal monte — ed il monte ardeva nel fuoco — avendo sulle due mie braccia le due tavole del patto. (16) E vedendo che avevate peccato al Signore Iddio vostro, e fattovi un vitello di getto, scostandovi in breve tempo dalla via prescrittavi dal Signore;

(*) קמץ בטרחא.

(יז) ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: (יח) ואתנפל לפני יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל-חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: (יט) כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא: (כ) ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם-בעד אהרן בעת ההוא: (כא) ואת-חטאתכם אשר-עשיתם את-העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב

מוסר (תהלים כ׳ י״ז). (יח) ואתנפל לפני ה׳ כראשונה: מספר שמות אין נראה כלל שהיה משה בהר ארבעים יום שלש פעמים אלא שתים, ארבעים יום ללוחות ראשונות (שמות כ״ד י״ח), וארבעים לשניות (ל״ד כ״ח), וכאן נזכר שהיה בהר שתי פעמים ארבעים יום, לקבל הלוחות הראשונות (ט׳ ט), והשניות (י׳ י׳) ועוד נזכר שהיה ארבעים יום בתפלה ותענית ואי אפשר לומר כדברי ראב״ע (למטה י׳ פסוק ג׳) שלא התענה משה אלא פ׳ יום, כי לא יתכן שארבעים היום של תפלה יהיו הם ימי קבלת לוחות שניות, כי כשאמר לו פסל לך וכו׳ ועלה אלי ההרה, כבר מחל להם, ולא היה בדעתו לכלותם, שאם יכלם מה מקום ללוחות ולארון? אם כן ארבעים יום של קבלת לוחות שניות לא היו לתפלה. על כן נראה כי משה ישב כדברי רז״ל ק״ך ימים בלא אכילה ושתיה, אלא שלדעתי האמצעיים לא היו על ההר, אלא באהלו, והם הימים שנאמר עליהם

(17) Afferrai le due tavole, e le gettai dalle due mie braccia, e le spezzai in vostra presenza. (18) Indi mi gettai davanti al Signore, come antecedentemente, per quaranta giorni e quaranta notti, senza mangiar pane, nè bere acqua; (e ciò) pel sì grave peccato che avevate commesso, facendo ciò che spiace al Signore, in guisa da irritarlo. (19) Perciocchè io temeva a cagione dello sdegno e dell'ira, onde il Signore era acceso contro di voi, a segno di (voler) distruggervi. Ed il Signore m'esaudì anche quella volta. (20) E contro Aronne adirossi il Signore grandemente, a tale da (voler) distruggerlo; ed io pregai nello stesso tempo anche per Aronne. (21) Quanto poi al peccato da voi fatto, (cioè) il vitello, lo presi, lo bru-

ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, ואז התענה להתפלל על ישראל, ובלא ספק שהיה אוכל בערב, וענין זה לא נזכר בספר שמות, מפני שלא היה דבר מפורסם לישראל, כי לא ידעו מה משה עושה בתוך אהלו, וכאן משה מודיעם הענין, להגיד להם עוצם חטאתם, כי כל כך הוצרך להתפלל ולהתענות כדי לכפר עליהם, והנה באמרו ואתנפל לפני ה' לא אמר בהר. ומה שכתוב למטה (י' י') ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא, איננו סותר את פירושי, כי וישמע ה' אלי לא יתכן שיהיה ענינו שה' שמע אלי (לבלתי השחית אתכם) אחר ארבעים יום של תפלה שהתפללתי בהר, כי אין ספק שקודם שיעלה אל ההר, כשאמר לו ה' פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, כבר נתרצה לו, שאם היה בלבו לכלותם מה מקום ללוחות? אבל וישמע ה' אלי הוא סיום הענין, כאומר: עמדתי בהר ארבעים יום לקבל הלוחות השניות, והנה גם בפעם ההיא שמע ה' אלי ולא אבה השחיתך, ואמר לי קום לך למסע לפני העם. ותלמידי שבתי אנקונה אומר כי לא יתכן לומר שאכל בלילה, כי כתוב מ' יום ומ' לילה גם כאן גם בשתי פעמים אחרות בשוה, וצריך לומר כי אע"פ שהתפלה והתענית לא היו במצות האל, אלא מרצונו של משה, עם כל זה האל נתן בו כח למעלה מטבעו של אדם, ומשה מתחלה לא נתכוון להתענות אלא שלשה או ארבעה ימים בלא אכילה בינתים, וכשהרגיש בעצמו כח הוסיף להתענות עוד ארבעים יום. בראשונה: לענין מספר הימים בלבד, שהיו ארבעים. הכעיס בל' מקרא אין ענינו הקניט, אלא גרם צער. עיין פירוש כעס פה בכת"כם. (כא) ואבת וגו': אולי העגל היה עיקרו מעץ ועפר שגבלו בצורת עגל ויבשוהו באש וצפוהו זהב. והנה משה שרף את העגל באש להתיך מעליו הזהב, ואח"ך כתת את הגרם אשר בתוכו (אדוני אבי ז"צל). טחון: ר"ל לא טחינה ממש, אלא כתיתה דקה, כעין טחינה, ולפיכך אמר טחון דבוקה בטעם עם ואכת.

עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־
הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ (כב) וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה
וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃
(כג) וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר
עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ
אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ (כד) מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה
מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ (כה) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה אֶת־
אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃

ciai [calcinai] nel fuoco, e lo pestai e tritai ben bene, sinchè si sminuzzò in polvere; e ne gettai la polvere nel torrente che scende dal monte. (22) Così pure in Taverà [Numeri XI 1-3], ed in Massà [Esodo XVII 2-7], ed in Kivròt-hattaavà [Numeri XI 4-34], avete provocato a sdegno il Signore. (23) E quando il Signore vi mandò da Cadèsh Barnea, con dire: Andate a conquistare il paese che v'ho assegnato — foste ribelli al comando del Signore, Iddio vostro, e non gli prestaste fede e non l'ubbidiste. (24) Ribelli foste verso il Signore dal dì ch'io vi conobbi. (25) Io dunque mi gettai davanti al Signore, durante quei quaranta giorni e quaranta notti, (che ho già detto) che mi gettai, poichè il Signore voleva distrug-

(כו) וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־
תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ
אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ (כז) זְכֹר
לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן
אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃
(כח) פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם
מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם
בַּמִּדְבָּר׃ (כט) וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ
בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי

DEUTERONOMIO IX

gervi. (26) E pregando il Signore, dissi: Iddio, Signore! Non esterminare il tuo popolo, anzi il tuo patrimonio, che riscattasti colla tua grandezza, che traesti dall'Egitto con mano potente. (27) Sovvengati de' tuoi servi, Abramo, Isacco e Giacobbe; non badare alla durezza di questo popolo, alla sua reità, ed al suo peccato. (28) Perchè non dicasi nel paese, onde ci traesti: Non avendo potuto il Signore condurli alla terra che avea loro promessa, e per l'odio in cui gli ebbe [scorgendo di non potere adempire la sua parola], li trasse nel deserto, per farli ivi perire. (29) Eppure essi sono il tuo popolo ed il tuo patrimonio, che traesti colla grande tua potenza, e col tuo braccio steso.

י

(א) בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ
שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי
הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ (ב) וְאֶכְתֹּב עַל־
הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃
(ג) וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת
אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת
בְּיָדִי׃ (ד) וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן
אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם
בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה
אֵלָי׃ (ה) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת
בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי
יְהוָה׃ (ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־
יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן
אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ (ז) מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה

(*) פתח באתנח.

X

(1) In quel tempo il Signore mi disse: Tagliati due tavole di pietra, come le prime, e (con esse) sali a me sul monte; e fatti (anche) un'arca di legno. (2) Ed io scriverò su quelle tavole le parole ch'erano sulle tavole prime, che hai spezzate, e le porrai nell'arca. (3) Ed io feci un'arca di legna d'acacia, e tagliai due tavole di pietra come le prime, e salii al monte, colle due tavole in mano. (4) Ed egli scrisse su quelle tavole una scrittura eguale alla prima, (cioè) i dieci comandamenti, ch'il Signore pronunziò a voi nel monte, di mezzo al fuoco, nel giorno della radunanza; indi il Signore me le diede. (5) Ed io mi volsi, e scesi dal monte, e posi le tavole nell'arca che feci, ed ivi rimasero, come mi comandò il Signore. (6) E i figli d'Israel partirono dai (così detti) pozzi dei Jaacanidi, (e recaronsi) a Mosserà. Quivi morì Aronne e vi fu seppellito, e gli succedette nel (sommo) sacerdozio Eleazzaro suo figlio. (7) Di là mossero verso Gudgòda, e da Gud-

(א) ועשית לך ארון עץ: הנכון כדברי הרמ"בן בפירוש ראשון שאיננו ארון של בצלאל, אלא ארון שנעשה לשעה עד שנעשה המשכן, והיה כלו עץ, הוא והמכסה אשר עליו, וכשנעשה המשכן גנזוהו; אך לא צדק באמרו כי בראשונות לא צוה לעשות ארון כי ידע שישברם, ויותר יתכן לומר כי בראשונות מתוך קדשתן של ישראל אחר מתן תורה היה רצון האל שישים משה את הלוחות לעיני העם עד שיעשו המשכן, ואחר שחטאו לא היו כדאי להסתכל בהם, וזהו לחתם מיד בתוך ארון העשוי לצורך השעה. (ה) ויהיו שם: עד שהוקם המשכן. (ו, ז) ובני ישראל נסעו וגו': פסוק זה ושלאחריו קשים מאד, כי לא ידענו מה ענינם במקום הזה. ורש"בם ורא"בע אמרו שבא להודיע כי אהרן לא מת מיד, וזה לא יועיל ולא יציל, כי יודעים היו ישראל כי אהרן לא מת רק זה זמן מועט, ואם היה משה רוצה להזכירם זאת, למה לו להזכיר המסעות, ולא אמר כי חי עד שנת הארבעים? ולדברי האומרים כי נוספו אחר זמן, לא הרוחנו מאומה, כי לא יובן מה ראה המוסיף להוסיפם. ואם בטעות לוקחו ממקום אחר, לא נודע מהיכן נלקחו, ואיה מקומם. והשומרונים הוסיפו: ובני ישראל נסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן. משם נסעו ויחנו ביטבתה ארץ נחלי מים. משם נסעו ויחנו

וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ (ח) בָּעֵת
הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת
אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה
לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) עַל־
כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה
הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃
(י) וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה
אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה

gòda a Jotvâtha, paese di rivi d'acqua. (8) In quel tempo [cioè dopo il fatto del vitello d'oro] il Signore distinse la tribù dei Leviti, (perchè avesse) a portare [illegible] del patto del Signore, e stare davanti al Signore [illegible], e benedire nel suo nome, (come avviene) sino a quest'oggi. (9) Quindi è che non fu assegnato a Levi porzione e patrimonio co' suoi fratelli [nella divisione delle terre]: (il ministero del) Signore è il suo patrimonio, come il Signore, Iddio tuo, gli promise. (10) Io dunque stetti nel monte altrettanto tempo quanto per lo innanzi, (cioè) quaranta giorni e quaranta notti; ed il Signore m'esaudì anche quella volta, il

בעברונה. משם נסעו ויחנו בעציון גבר, משם נסעו ויחנו במדבר צין היא קדש. משם נסעו ויחנו בהר ההר. וימת שם אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו, כל זה להשוות הענין למה שכתוב בפרשת מסעי, אבל מה ענין כל זה לכאן? (י) ואנכי עמדתי: לקבל הלוחות השניות, כי קודם לכן כבר שמע ה' אלי בהתפללי לפניו

הַשְׁחִיתֶךָ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע
לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי
(יב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל
מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃
(יג) לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ (יד) הֵן לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־

Signore non volle esterminarti. (11) Ed il Signore mi disse: Alzati, va per duce davanti al popolo; e vadano e conquistino il paese, che giurai ai padri loro di dare ad essi. (12) Or dunque, Israel, che cosa chiede da te il Signore, Iddio tuo? (Null'altro) se non se temere il Signore, Iddio tuo, seguire tutte le sue vie, ed amarlo, e servire il Signore, Iddio tuo, con tutto il cuore e con tutta l'anima; (13) Osservare i precetti del Signore e i suoi statuti, ch'io ti comando oggi; (e ciò) pel tuo bene. (14) Ecco, al Signore, Iddio tuo, appartengono i cieli e i cieli dei cieli, la terra e quanto è in essa.

באהלי, ולא אבה השחיתך. (יא) למסע: כמו מַסִּיעַ מבנין הפעיל, כמו מוציא ומביא.
(יב) מה ה׳ אלהיך שואל מעמך: לא שזה שהוא שואל ממך הוא דבר קל,

אֲשֶׁר־בָּהּ׃ (טו) רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָֹה
לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם
מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת
לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ (יז) כִּי יְהוָֹה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים
הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים
וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ (יח) עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה
וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ (יט) וַאֲהַבְתֶּם
אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(כ) אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ
תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ (כא) הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־
הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ (כב) בְּשִׁבְעִים
נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָֹה
אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃

(*) קמץ בז"ק.

(15) Eppure il Signore s'attaccò esclusivamente ai tuoi padri, e gli amò; ed elesse la loro posterità, voi (cioè), tra tutt'i popoli, come in oggi avviene. (16) Circoncidete adunque il prepuzio del vostro cuore [spogliatelo di quanto lo rende ottuso], nè più indurate la vostra cervice [siate pieghevoli e docili]. (17) Perciocchè il Signore, Iddio vostro, è il Dio degli dèi, ed il padrone dei padroni, Iddio grande, potente e tremendo, il quale non usa parzialità, e non riceve corruzione. (18) Fa giustizia all'orfano ed alla vedova; ed ama il forestiere, per dargli pane e indumento. (19) Ed (anche voi) amerete il forestiere, poichè foste forestieri nel paese d'Egitto. (20) Il Signore, Iddio tuo, temerai, lui servirai, a lui sarai attaccato, e nel suo nome giurerai. (21) Egli è la tua gloria, ed è egli il tuo Dio, il quale ha operato in favor tuo quelle grandi e tremende cose, ch'i tuoi occhi hanno vedute. (22) In settant'anime recaronsi i tuoi padri in Egitto, ed ora il Signore, Iddio tuo, ti costituì in moltitudine paragonabile alle stelle del cielo.

אלא הכוונה שאיננו שואל דבר לעצמו, כי אם לטוב לך. (טז) ומלתם את ערלת לבבכם: הסירו המכסה האוטמו לבלתי הבין. (יז) אלהי האלהים: יש מאלהים אחרים שיש להם מלאכות וכח כגון השמש והירח, והנה הוא עליון עליהם. לא ישא פנים: להיות הכל שוים לפניו, להיותו עליון על כל. (כא) הוא תהלתך: אשר בו תתפאר, בהיות לך אלוה כזה.

יא

(א) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ
מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־
הַיָּמִים׃ (ב) וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה
וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ (ג) וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו
אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (ד) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל
מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי

XI

(1) Amerai quindi il Signore, Iddio tuo, ed osserverai sempre le sue prescrizioni, i suoi statuti, le sue leggi e i suoi comandamenti. (2) Voi dovete oggimai esserne convinti: imperciocchè non (parlo io già) coi vostri figli, i quali non hanno conosciuto e veduto l'ammaestramento del Signore, Iddio vostro, la sua grandezza, la sua mano potente, ed il suo braccio steso; (3) Ed i suoi prodigj, e le sue opere; (quello cioè) che fece nel mezzo dell'Egitto a Faraone, re d'Egitto, ed a tutt'il suo paese; (4) E ciò che fece all'esercito dell'E-

יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם
יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ה) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם
בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ו) וַאֲשֶׁר
עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן
אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־
בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ז) כִּי עֵינֵיכֶם
הָרֹאֹת אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה

gitto, a' suoi cavalli ed a' suoi cocchi, che vi correvano dietro, ed egli fece traboccare le acque del mar rosso in faccia ad essi, facendoli così il Signore sparire sino a quest'oggi [cioè per sempre]; (5) E quanto fece a voi nel deserto, sino al vostro arrivo a questo luogo; (6) E quanto fece a Dathàn e ad Aviràm, figli d'Eliàv rubenita, i quali la terra, spalancata la bocca, ingojò, colle loro case e tende, ed ogni essere vivente del loro seguito, (e ciò) in mezzo a tutt'Israel. (7) Ma voi, coi vostri occhi avete veduto tutte le grandi cose operate dal Signore. (8) Osservate adunque tutt'i precetti ch'io vi comando oggi, affinchè abbiate (da Dio) la forza d'andare e conquistare il paese, alla cui conquista siete per passare;

לְרִשְׁתָּהּ׃ (ט) וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס ששי
(י) כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ (יא) וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ (יב) אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ

DEUTERONOMIO XI

(9) Ed affinchè duriate lungamente su quella terra, ch' il Signore ha giurato ai vostri padri di dare ad essi ed alla loro progenie, terra che scorre latte e miele. (10) Perocchè la terra, alla cui conquista tu sei per andare, non è come la terra d'Egitto, onde siete usciti, dove spargevi la tua sementa, ed irrigavi il suolo col piede [con una macchina idraulica, detta Elice, descritta da Filone, la quale facevasi girare coi piedi], come (si fa in) un orto da erbaggi. (11) Ma il paese, alla cui conquista siete per passare, è un paese di monti e di valli; riceve l'acqua dalla pioggia del cielo. (12) È un

(י) ברגלך: עיין קליר'. (יא) ארץ הרים ובקעות: הארץ הזאת מקבלת המים מן המטר ולא מן הנהר כארץ מצרים, ואפילו היה בה איזה נהר כנילוס לא היה מועיל, כי היא ארץ הרים ובקעות ולא יוכל הנהר לעלות ולהשקות את ההר (תלמידי מוהר"ר אברהם חי מייכסטער), והנה היא צריכה להשגחת ה' שימטיר עליה בזמן הראוי, וכמו שפירשו

אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית*
הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס (יג) וְהָיָה אִם־
שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ (יד)
וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ (טו) וְנָתַתִּי
עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃
(טז) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם

paese, di cui il Signore, Iddio tuo, prende cura; sul quale il Signore, Iddio tuo, tiene costantemente gli occhi, dal principio dell'anno, sino alla fine dell'anno. (13) Ora, se voi ubbidirete ai miei precetti, che oggi v'impongo, amando il Signore, Iddio vostro, e servendolo, con tutto il vostro cuore e con tutta l'anima vostra: (14) Io (vi) darò la pioggia necessaria al vostro paese, al suo tempo, quella (cioè) dell'autunno e quella della primavera; e tu raccoglierai il tuo grano, ed il tuo mosto, ed il tuo olio. (15) E fornirò d'erba la tua campagna, ad uso del tuo bestiame, e tu vivrai nell'abbondanza. (16) Badate

רשב"ם ורא"ב"ע והמבאר. (טז) פן יפתה לבבכם: יִפְתֶּה מאליו, וכן תרגם אונקלוס יטעה. שרש פָּתָה קרוב לשרש פָּתַח (וקרוב לו בלשון רומי Pateo), ונקרא פֶּתִי מי שהוא פתוח לקבל כל מה ששומע ורואה, בלי בחינה, ככתוב פתי יאמין לכל דבר.

(*) חסר א'.

וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃
(יז) וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ
וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ (יח) וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה
עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃
(יט) וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ
וּבְקוּמֶךָ׃ (כ) וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ (כא) לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם

bene, ch'il vostro cuore non cada in errore, e voi vi scostiate (da me), e serviate ad altri dèi, e vi prostriate ad essi. (17) Chè il Signore s'accenderebbe di sdegno contro di voi, e chiuderebbe il cielo, e non vi sarebbe pioggia, e la terra non darebbe i suoi prodotti, e voi spariresle in breve tempo d'in sulla buona terra ch'il Signore è per darvi. (18) Imprimetevi adunque queste mie parole nel cuore e nell'anima, e legatevele per insegna sul braccio, e stianvi per frontale tra gli occhi. (19) Ed insegnatele ai vostri figli, discorrendone, stando in casa, e camminando per la via, e nel coricarti e nell'alzarti. (20) E le scriverai sugli stipiti della tua casa, e sui tuoi portoni. (21) Così facendo, durerete voi e i figli vostri sulla

עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם
לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ פ
שביעי מפטיר (כב) כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת
בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ (כג) וְהוֹרִישׁ יְהוָה
אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם
גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ (כד) כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר
וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם
הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ (כה) לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ

terra ch'il Signore ha giurato ai padri vostri di dare ad essi, sinchè durerà il cielo sopra la terra. (22) Imperciocchè se osserverete ed eseguirete tutti questi precetti ch'io v'impongo, amando il Signore, Iddio vostro, seguendo tutte le sue vie, e tenendovi attaccati a lui; (23) Il Signore discaccerà d'innanzi a voi tutte quelle genti, e voi conquisterete nazioni grandi e potenti più di voi. (24) Ogni luogo, ove la pianta del vostro piede poserà, sarà vostro; il vostro territorio si estenderà dal deserto e dal Libano, (come pure) dal (gran) fiume, (cioè) il fiume Eufrate, sino al mare occidentale [il mediterraneo]. (25) Nessuno potrà resistere in faccia a voi: il Si-

בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס ס ס מז (כו) רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ (כז) אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ (כח) וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס (כט) וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִּים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ (ל) הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל

(כד) רש"י פחדכם על הקרובים וכו'. (כט) ונתת את הברכה על הר גריזים: הכתיבה היא בדבור, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (כדברי הרמ"בן), והנה לא היו לא הלוים ולא השבטים על שני ההרים, ככתוב ביהושע (ח' ל"ג) חציו אל מול הר גריזים וגו' והנה היה הארון והלוים באמצע, וששה שבטים מזה לצד הר גריזים, וששה מזה לצד

gnore, Iddio vostro, metterà paura e timore di voi per ogni terra, ove camminerete, come vi promise. (26) Ecco, io oggi vi pongo innanzi benedizione e maledizione. (27) La benedizione, (da effettuarsi) quando ubbidirete ai precetti del Signore, Iddio vostro, ch'io vi comando oggi. (28) E la maledizione, se non ubbidirete ai precetti del Signore, Iddio vostro, e vi scosterete dalla via ch'io vi prescrivo oggi, seguendo altri dèi, a voi sconosciuti [cioè che non v'hanno dato prove della loro divinità]. (29) Ora, quando il Signore, Iddio tuo, t'avrà portato a quel paese, alla cui conquista tu sei per andare, porrai la benedizione sul monte Gherizzim, e la maledizione sul monte Evàl [cioè: il popolo si collocò tra que'due monti, ed i Leviti, nel centro del popolo, recitarono, volti verso il Gherizzim, le benedizioni, e rivolti all'Evàl, le maledizioni. Il primo, abbondante di pascoli ed orti, venne fatto simbolo della prosperità; e l'altro al contrario nudo e sassoso, fu preso a rappresentare la celeste maledizione]. (30) Essi sono situati di

הר עיבל, כגון הלויים לצד הר גריזים ואמרו והיה אם שמוע תשמע, והפכו לצד עיבל ואמרו והיה אם לא תשמע, והנה בדבורם נתנו הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל. ודע כי הר גריזים הוא מקום מרעה טוב ושדות ופרדסים, והר עיבל הוא סלע קשה ובלתי מצמיח, והנה בכל עת שיראו אותם יזכרו הברכה והקללה. (ל) **אחרי דרך מבוא השמש**: שהלכו אחרי דרך מערב ומהלאום (רא"ע), ומלת אחרי היא סמוכה, אבל איננה סמוכה למלת דרך לבדה, אבל היא סמוכה לשלש תיבות דרך מבוא השמש, לפיכך מלת מבוא שהיא סמוכה למלה אחת היא בטעם משרת כמו שבתות השנים, ומלת דרך שאיננה סמוכה למלת מבוא, אלא לשתי תבות מבוא השמש, הוצרכה להיות בטעם מפסיק (יתיב), כמו שבע שבתות השנים, ומלת אחרי שאיננה סמוכה למלת דרך לבדה, אלא לשלש תיבות דרך מבוא השמש, הוצרכה למפסיק יותר, והוא פשטא (כידוע כי שני מפסיקין רצופים, הראשון מפסיק יותר, וידוע כי היתיב כמו ככח הפשטא), כמו ימי שבע שבתות השנים. ורש"י נכשל בהבנת כחם של טעמי המקרא הזה, כי משפטי הטעמים לא היו ידועים יפה בימיו, ויש לתמוה על הרמב"ן שהיה מבין בפסוקי הטעמים, ואעפ"כ תרגם כפירש"י, ואחריו המבאר העתיק דברי רש"י ככתבם, ולא העיר עליהם דבר, וכבר פירשתי הענין הזה בנ"הע תקפ"ט עמוד ל"ז. **מול הגלגל**: איננו המקום שנקרא כן בימי יהושע, כי הוא היה סמוך לירדן, וסמוך ליריחו, ושם נימולו בתחלת כניסתם לארץ, אבל גלגל זה הוא סמוך לעיר שכם ורחוק הרבה מיריחו. ורש"י פירש מול הגלגל, רחוק מן הגלגל, אך אין זה במשמעות מלת מול.

הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ (לא) כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ (לב) וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃

יב

(א) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃ (ב) אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ (ג) וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ (ד) לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) כִּי אִם־אֶל־

là del Giordano, seguendo la via dell'occidente, nel paese dei Cananei, abitanti la pianura, rimpetto al Ghilgàl, presso i terebinti di Morè. (31) Quando dunque avrete passato il Giordano, per andare a conquistare il paese ch'il Signore, Iddio vostro, è per darvi, e l'avrete conquistato, e vi sarete stabiliti in esso; (32) Badate di eseguire tutti gli statuti e le leggi, ch'io vi pongo innanzi in oggi.

XII

(1) Sono questi gli statuti e le leggi, che avrete cura di eseguire nel paese ch'il Signore, Iddio de' padri tuoi, t'ha assegnato, perchè tu il possegga; (d'eseguirli, dico) per tutt' il tempo, che sarete vivi sulla terra. (2) Distruggerete tutti quei luoghi [altari, templi ecc.], dove le nazioni che conquisterete prestavan culto ai loro dèi; (luoghi situati per lo più) sugli alti monti, e sopra le colline, o sotto qualche albero fronzuto. (3) Demolirete i loro altari, spezzerete le loro lapide, i loro boschi sacri abbrucerete, ed i simulacri dei loro dèi taglierete; e farete sparire il loro nome [cioè degli dèi] da quei luoghi. (4) Non farete poi così [come fanno quei popoli, nel prestar culto] al Signore, Iddio vostro [cioè: non gli ergerete altari qua e là]. (5) Ma (voi vi recherete) unicamente

(ב) **המקומות**: הם ההיכלות והמצבות. (ד) **לא תעשון**: להקריב בכל מקום (רש"י).
(ה) **כי אם אל המקום**: הרי זה מקרא קצר, ושיעורו כי אם אל המקום אשר יבחר תבואו, כי למקום שכנו תדרשו ושם תבאו. דרש נקשר עם ל' כמו ופן תדרוש לאלהיהם (למטה ל'), ושאל דוד וידרוש לאשה (שמואל ב' י"א ג'). ואמר זה לפי שהמשכן היה מיטלטל ממקום למקום, והיה צריך לשאול היכן הוא עכשיו, ופסוק זה לא היה אפשר לכתבו אחר שנבנה בית המקדש. והאיש De Wette לא הבין כלום, וכתב כי זו ראיה שנכתב ס' דברים אחר בנין בית המקדש, ואמר כי נכתבה הפרשה הזאת לאסור הקרבנות חוץ מן הבית ההוא, תחת אשר משה התיר להקריב בכל מקום; ואיך לא ראה כי גם במדבר אסר משה אפילו שחיטת חולין חוץ למשכן (ויקרא י"ז), ואיך יתכן שיהיה בדעתו להתיר

הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־
שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ
תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ (ו) וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה
עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת
בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ (ז) וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם
וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ח) לֹא
תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם

a quel luogo, ch'il Signore, Iddio vostro, scerrà fra tutte le vostre tribù, per collocarvi il suo nome [il suo culto]; chiederete del (luogo ove sia) la sua residenza, e quivi andrete. (6) E porterete colà i vostri olocausti, e gli altri vostri sacrifizi, le vostre decime, e gli altri vostri tributi, e i voti vostri, e le vostre offerte, ed i primogeniti del vostro grosso e minuto bestiame; (7) E mangerete colà davanti al Signore, Iddio vostro, [quelle parti d'alcuni sacrifizi, che rimangono in proprietà dell'oblatore], e gioirete, voi e le vostre famiglie, delle vostre fatiche, nelle quali il Signore, Iddio tuo, t'avrà benedetto. (8) Non farete, come facciamo qui presentemente, ognuno quel che gli aggrada [cioè: nel deserto facevano i

הזביחה בכל מקום? (ז) ובבורות בקרכם: רש"י ויקריבם שם נ"ל ויאכלם שם.
(ח) איש כל הישר: כדברי הרמ"בן, כי אע"פ שמביאין כל בהמה אל המשכן, הנה
האכילה והשמחה היתה בכל מקום, ובארץ לא תעשון כן, אך תאכלו הקדשים ותשמחו

אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ (ט) כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־
עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (י) וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל
אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב
וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני (יא) וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה
תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם
וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃

sacrifizi nel Tabernacolo, e ne mangiavano le carni ove volevano]. (9) Poichè non siete ancora pervenuti al (paese di) riposo e di retaggio, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti. (10) Ma quando avrete passato il Giordano, e vi sarete stabiliti nel paese, ch'il Signore, Iddio vostro, è per darvi in possesso ereditario, ed egli vi avrà posti in quiete, (liberi) da tutt'i vostri nemici d'ogn'intorno, e vivrete tranquilli; (11) Allora in quel luogo ch'il Signore, Iddio vostro, sceglierà, per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto], là porterete tutto quello ch'io vi comando, i vostri olocausti e gli altri vostri sacrifizi, le vostre decime, e gli altri vostri tributi, e qualunque prescelta cosa, di cui avrete fatto voto

(יב) וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם
וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃
(יג) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם
אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (יד) כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָֹה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם
תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ (טו) רַק בְּכָל־
אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת
יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ

al Signore. (12) E gioirete davanti al Signore, Iddio vostro, voi e i figli vostri e le figlie vostre, e i vostri servi e le vostre serve, ed il Levita ch'è nelle vostre città, poichè non ha porzione e retaggio con voi. (13) Bada bene, che tu non faccia i tuoi olocausti in ogni luogo che ti sembrasse opportuno. (14) Ma nel solo luogo ch'il Signore sceglierà, in una delle tue tribù, ivi immolerai i tuoi olocausti, ed ivi farai tutto ciò ch'io ti comando. (15) Però ad ogni tua voglia potrai in qualunque tua città scannare e mangiar carne, secondo la benedizione che t'avrà data il Signore, Iddio tuo. L'impuro, egualmente che il puro, potrà mangiarla [la carne], come (mangiasi) il capriolo ed il cervio [dei quali non è permesso far sacrifizi, e quindi anche nel deserto scannavasi

לפני ה'. (יג) אשר תראה: כמו כי ראיתי בבניו לי מלך, וכן ואתה תחזה, ומזה

הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ (טז) רַק
הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃
(יז) לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ
וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃
(יח) כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ
וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃
(יט) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ

ovunque, e mangiavansi senza riguardi di purità; non così gli animali domestici, v. Levit. XVII]. (16) Però il sangue non mangerete: sulla terra lo verserai come l'acqua. (17) Non potrai mangiare nelle tue città le decime del tuo grano, del tuo mosto e del tuo olio, e i primogeniti del tuo grosso e minuto bestiame, nè alcuno dei voti che farai, nè le tue oblazioni, e gli altri tuoi tributi. (18) Ma li mangerai davanti al Signore, Iddio tuo, nel luogo ch'il Signore, Iddio tuo, sceglierà; tu (dico), e tuo figlio e tua figlia, ed il tuo servo e la tua serva, ed il Levita, ch'è nelle tue città; e gioirai innanzi al Signore, Iddio tuo, di tutte le tue fatiche. (19) Bada bene, sinchè tu duri sulla tua terra, che tu non abbandoni il

עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס (כ) כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה
בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת
נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ (כא) כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם
וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ
כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת
נַפְשֶׁךָ׃ (כב) אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־
הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו
יֹאכְלֶנּוּ׃ (כג) רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי
הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־
הַבָּשָׂר׃ (כד) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ
כַּמָּיִם׃ (כה) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ
וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃
(כו) רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא
וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ (כז)
וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה

Levita. (20) Quando il Signore, Iddio tuo, avrà ampliato il tuo territorio, come ti promise, e tu dica: « Vorrei mangiar carne » l'animo tuo desiderando mangiar carne; potrai ad ogni tua voglia mangiar carne. (21) Quando (cioè) il luogo, ch'il Signore, Iddio tuo, avrà scelto per collocarvi il suo nome [il suo culto], sarà da te lontano; potrai scannare del grosso e minuto bestiame, ch'il Signore t'avrà dato, come ti comandai, e ne mangerai nelle tue città, o ad ogni tua voglia. (22) [Anzi potrai mangiar la carne senza i riguardi di purità], ma come mangiasi il capriolo, ed il cervo, così la mangerai: l'impuro ed il puro potranno egualmente mangiarne. (23) Però fortemente astienti dal mangiare il sangue, poichè il sangue è la vita, e non devi mangiare la vita colla carne. (24) Non devi mangiarlo: sulla terra devi versarlo, come l'acqua. (25) Non mangiarlo; e così, facendo tu ciò che piace al Signore, sarai felice, e (lo saranno) i figli tuoi dopo di te. (26) Però gli animali consacrati, che avrai [per esempio le decime], e i voti tuoi, li prenderai teco, e andrai al luogo ch'il Signore avrà scelto. (27) E farai [cioè arderai] i tuoi olocausti, tanto la carne ch'il sangue, sopra l'altare del Signore, Iddio tuo; e degli altri tuoi sacrifizi il sangue si verserà sull'altare del

ראוי, ובאחרוני תזי עיניכם מה שהוא כישר וטוב. (כ) כבר אמר למעלה (פסוק ט"ו)
שאחר שיעברו את הירדן יאכלו חולין בכל מקום שירצו, וכאן חזר וכפל הענין כדי
לחזק את לבם שהאל עתיד להרחיב את גבולם ולתת להם נחלה לא לבד כשיעור
ההכרחי, אלא די והותר, והוא אומר להם: הנה אין לכם לדאוג ולומר כשיהיה
גבולנו רחב לא יהיה אפשר לנו ללכת לשחוט כל בהמה בירושלם, כי אמנם כשירחיב
ה' את גבולך בכל אות נפשך תאכל בשר וכו' וכו'. (כא) כאשר צויתיך: לדעתי
מוסב לאסור הדם האמור למעלה פסוק ט"ז. (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם:
אחר שלא היו צריכים לזרוק הדם על המזבח, היה קרוב שיאמרו לשתותו או לאכלו,
על כן סמך כאן איסור אכילתו. והנה אמרו בטעם איסורו כי הוא הנפש, נראה
שאלמד כי עיקר איסורו הוא שלא ישתוהו בעודו חם ונוטף מן החי, כי זה מעשה
אכזריות גדולה, ועדיין יש עמים השותים בתאוה דם אויביהם; ולהוסיף הרחקה לא

אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ (כח) שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ
לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי
תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
שלישי (כט) כִּֽי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ
וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ (ל) הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ
וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־

Signore, Iddio tuo, e la carne mangerai. (28) Bada di ubbidire a tutte queste cose ch'io ti comando; e così, facendo ciò ch'è buono e retto agli occhi del Signore, Iddio tuo, sarai felice, e (lo saranno) i figli tuoi dopo di te, perpetuamente. (29) Quand'il Signore, Iddio tuo, avrà sterminate d'innanzi a te le nazioni, dove tu sei per andare, per conquistarle, e le avrai conquistate, e ti sarai stabilito nella terra loro; (30) Bada bene che tu non inciampi dietro di esse, dopo che saranno scomparse d'innanzi a te; e che tu non faccia indagini intorno ai loro dèi, con dire: (Voglio sapere) come queste nazioni servivano

אמר לא תשתה אותם, רק לא תאכלנו, אפילו לאחר שנקרש. (ל) הנכון כדברי רד"ק תנקש כמו תוקש, וכן וינקשו מבקשי נפשי, וכן ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני (ש"א כ"ח ט'), וגם מוקש הוא לי נקישה ונטיה. ואעשה כן גם אני: לשמים.

אָנִי׃ (לא) לֹא־תַעֲשֶׂה כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־
תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם
כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ
לֵאלֹהֵיהֶם׃

יג

(א) אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא
תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ (ב) כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא
אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃

i loro dèi, per fare così anch'io [nel culto del Signore]. (31) Non devi fare le stesse cose (in onore) al Signore, Iddio tuo; poichè ogni cosa ch'il Signore abborre ed odia hanno praticato (in onore) ai loro dèi; mentre persino i proprj figli e le proprie figlie abbruciavano ai loro dèi. (32) Tutte le cose ch'io vi comando, quelle badate d'eseguire: non devi farvi alcuna sopraggiunta, nè alcuna diminuzione.

XIII

(1) Quand'uno fra di te si alzasse (a fare il) profeta, o (il) sognatore, e t'annunziasse un segno, o un miracolo, (2) Il qual

(א) את כל הדבר וכו׳ לא תוסף עליו: בעשותך מצוה לכבוד ה׳ אל תוסיף דבר מדעתך בחשבך שיהיה לרצון לפני האל, כי לא כמחשבותיך מחשבותיו, כגון לא התירה התורה על גבי מזבח רק שור וכשב ועז ותור ויונה, ואם נוסיף להתיר גם הצבי

(ג) וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ
לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ (ד) לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי
הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי
מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם
אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם
וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ (ה) אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ
וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ
תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ (ו) וְהַנָּבִיא
הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־
סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (ז) כִּי יְסִיתְךָ
אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת
חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר
נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא

(*) קמץ ברביע.

segno, o miracolo, si verificasse; e (ti) dicesse: Seguiamo altri dèi — a te sconosciuti — e prestiam loro culto: (3) Non dare ascolto alle parole di quel profeta, o di quel sognatore; perciocchè il Signore, Iddio vostro, vuole sperimentarvi, per conoscere, se amate il Signore, Iddio vostro, con tutt'il cuore e con tutta l'anima. (4) (Ma) seguite il Signore, Iddio vostro; lui temete, i precetti suoi osservate, a lui ubbidite, a lui prestate culto, ed a lui siate attaccati. (5) E quel profeta, o sognatore, facciasi morire; poichè ha pronunziato una falsità contro il Signore, Iddio vostro, che v'ha tratti dalla terra d'Egitto, e che t'ha riscattato da quella (ch'era per te) casa di schiavi; per trarti fuori della via, ch'il Signore, Iddio tuo, ti comandò di tenere. Così sgombrerai di mezzo a te il male [il misfatto, e le funeste sue conseguenze]. (6) Quando (taluno, foss'egli) un tuo fratello, figlio di tua madre, o un figlio tuo, o una figlia tua, o la donna del tuo seno, o l'amico tuo, altro tu stesso, ti seducesse segretamente, con dire: « Andiamo, e prestiam culto ad altri dèi » sconosciuti a te ed ai padri tuoi; (7) (Qualunque, cioè, sia) degli dèi dei popoli d'intorno a voi, vicini o lontani, (compresi i popoli tutti, esistenti) dall'una all'altra estremità della terra:

והאיל אולי יבאו אחרים ויתירו גם האדם. (ג) **לאמר**: אחר למעלה, כי יקום בקרבך נביא לאמר. **ובא האות** וגו': אות הוא אות בהגדת העתידות, שידיעתן ראיה על נבואתו, ומופת מעשה נסים. **אשר לא ידעתם**: הם דברי משה, והטעם אשר לא נסית נסים בם אלהי, לא שהם חדשים שלא ידעתם ולא שמעת שמעם. (ד) **כי מנסה ה' אלהיכם אתכם**: לא שה' יעשה אות ומופת לקיים השקר, אבל הוא מנסה אתכם על ידי שהניח לנביא השקר שיצליח בכזביו. והנה גלוי וידוע לפני המקום שלא יתכן לשום אדם לעשות אותות ומופתים אמתיים בזולת שליחותו יתברך, אבל גלוי וידוע לפניו גם כן כי יתכן לרשעים להתעות את העם בדברים מזוייפים, לכך הקדים לתקן המצות שיוכל להמשך מהם. (ו) **סרה**: דבר שאינו (רש"י בתהלים ל"א י"ט), ועיין פירושי לחזון ישעיהו פסוק ה'. **ובערת הרע מקרבך**: המעשה הרע והעונש הכרוך בעקבו, עיין למטה י"ט י"ט. (ז) **כי יסיתך אחיך** וגו': לא רצתה התורה להזכיר שיהיה האב מסית את בנו, ואולי אם האב מסית את בנו הבן מוזהר שלא לשמוע

יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ (ח) מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר
סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ
מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ (ט) לֹא־תֹאבֶה
לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו
וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ (י) כִּי הָרֹג
תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ
וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ (יא) וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים
וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יב)
וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס (יג) כִּי־תִשְׁמַע
בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ (יד) יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־
בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר
נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־
יְדַעְתֶּם׃ (טו) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה
הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ (טז) הַכָּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר

(8) Non devi acconsentire a lui, nè dargli ascolto, nè usare seco lui misericordia e clemenza, nè celarlo. (9) Ma devi ucciderlo: tu stesso sarai il primo a muover la mano contro di lui per farlo morire, e poscia tutt' il popolo (farà lo stesso). (10) Lo lapiderai, e morrà; imperciocchè ha tentato di farti traviare (ed allontanarti) dal Signore, Iddio tuo, che ti trasse dalla terra d' Egitto, da quella (ch' era per voi) casa di schiavi. (11) E tutto Israel, ciò udendo, temeranno, nè più commetteranno in mezzo a te azione sì rea. (12) Quando in una qualunque delle tue città, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti per abitarvi, tu sentissi dire, (13) Che alcuni scellerati sono venuti fuori di mezzo a te, ed hanno fatto traviare i loro concittadini, con dire: « Andiamo e prestiam culto ad altri dèi » a voi sconosciuti; (14) Tu ricercherai ed esaminerai, ed interrogherai ben bene; e trovando la cosa vera e certa, (che cioè) fu commessa tale abbominazione fra di te; (15) Percoterai gli abitanti di quella città a filo di spada. La renderai Hhèrem, (ucciderai) cioè tutti quelli che vi sono dentro, compreso il suo bestiame, a fil di spada; (16) E tutta la sua roba radunerai in mezzo alla sua piazza, ed abbrucerai la città e tutta la sua roba, (qual) olocausto al Signore, Iddio tuo, e resterà un perpetuo mucchio (di ruine), non dev' essere più rie-

בקולו, אבל משום כבוד את אביך יש לו לכסות עליו ולא ילשינהו לבית דין. (י) כשאמר ויד כל העם לְאַחַר שאין מיתתו מסורה ליחיד, אלא על פי השופטים, וכיון שיבא הדבר לפני השופטים ידוע כי עֵד אחד לא יענה בנפש למות, אם כן בהכרח צריך שיהיו שם עדים, כדר"ז. (יד) בליעל: כדעת רא"ז וגיז', כמו בלי יועיל, שאין בו דבר טוב, ואין להשיב כי בליעל איננו בלבד לא מועיל, אבל מזיק ג"כ, כי אמנם כן דרך לה"ק לומר לא חכם לא על מי שאין בו חכמה, אבל על מי שהוא כסיל (עם נבל ולא חכם), וכן יתיצב על דרך לא טוב. (יח) מאומה: המחבר כשחשב וכתב שהוא בסימן הנקבה, ולא ראה שהוא מלעיל כמו לילה שהוא לי זכר. גם מה שכתב כדרך כל דבר שלא נודע מינו, איננו נכון, כי בשמות התאר אומרים קטנה או גדולה על כל דבר שיהיה בלי הבחנה על המין, אבל מאומה איננו שם התאר. והאמת כי קטנה או גדולה וחבריהם באו בלשון נקבה והכוונה בהם מִלְּתָא, ומאומה מורכב מן מה או מה.

הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ (טז) וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ
אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃
(יז) וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן
יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים
וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יח) כִּי
תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי

dificata. (17) E nulla del Hhèrem ti s'attacchi alle mani; affinchè il Signore si calmi dell'acceso suo sdegno, e ti conceda (la sua) misericordia, e ti tratti benignamente, e ti renda numeroso, come giurò ai padri tuoi. (18) (Locchè avverrà) quando tu ubbidirai al Signore, Iddio tuo, osservando tutt'i suoi precetti ch'io ti comando oggi; facendo (in somma) ciò ch'è retto agli occhi del Signore Iddio tuo.

יד

(א) בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ (ב) כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ג) לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ (ד) זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים

XIV

(1) Figliuoli voi siete del Signore, Iddio vostro: non dovete farvi dei tagli, nè pelarvi tra gli occhi, per alcun morto. (2) Poichè tu sei un popolo sacro al Signore, Iddio tuo; e fosti eletto dal Signore ad essere quello che, fra tutt' i popoli esistenti sulla faccia della terra, fosse il suo tesoro. (3) Non

(א) **בנים אתם:** לפי שאתם בניו של מקום, ואתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (רש"י), כלומר אתם לגיון של מלך וראוי שיתראה בכם הוד והדר, והקרחה והגדידה מגנים ומבזים גופו של אדם, וחזר ואמר כי עם קדוש אתה וגו' הכל על הקרחה; ואח"כ סמך לזה לא תאכל כל תועבה, כי גם אכילת השקצים היא גנאי לאוכל, וגם שם חתם כי עם קדוש אתה לה' אלהיך (א' אלול תר"ה). **לא תתגודדו:** מלשון גדוד שענינו תלם, תלמיה רוה נחת גדודיה, והנה לשון התגודדות far solchi, incisioni nella carne. (ד) **שור שה כשבים ושה עזים:** ראיתי

וְשֵׂה עִזִּים׃ (ה) אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן
וּתְאוֹ וָזָמֶר׃ (ו) וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה
אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ (ז) אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ
מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה
אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־
מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים

devi mangiare alcun oggetto abbominevole. (4) Queste sono le bestie [quadrupedi] che potrete mangiare: l'animale bovino, il pecorino, ed il caprino, (5) Il cervio, il capriolo, il daino, lo stambecco, il Disciòn, il bufalo, e lo Zèmer [la giraffa?] (6) E qualunque altro animale tra i quadrupedi, fornito d'unghia, con una spaccatura che ne forma due unghie, ed è ruminante, quello potrete mangiare. (7) Questi però non mangerete tra i ruminanti ed i bisulchi: il cammello e la lepre ed il coniglio, poichè sono ruminanti, ma non hanno

לפרש כאן השמות האלה והמיוחסים אליהם. בקר הוא שם המין. שור מורה איש אחד ממין הבקר, זכר או נקבה, והוא נחלק לעגל ועגלה כשהם קטנים, ופר ופרה כשהם גדולים. כאן הוא שם כולל שני מינים, מין הכשבים ומין העזים. מין אחד מן האלה נקרא שה, בין מן הכשבים, בין מן העזים, בין זכר בין נקבה. מין הכשבים נקרא כבש וכבשה כשהם קטנים, ואיל ורחל כשהם גדולים (רחלים מאתים ואילים עשרים, בראשית ל"ב ע"ו) וכשב וכשבה בין גדולים בין קטנים (לפיכך אומרים תמיד כבשים בני שנה, ולא גם פעם אחת כשבים בני שנה); מין העזים, נקרא גדי וגדיה כשהם קטנים, תיש ועז כשהם גדולים (עזים מאתים ותישים עשרים, שם), ושעיר

הֵם לָכֶם׃ (ח) וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה
הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס (ט) אֶת־זֶה
תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר
וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ (י) וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר
וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
(יא) כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ (יב) וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־
תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ (יג)
וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ (יד) וְאֵת
כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ (טו) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־
הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃

l'unghia fessa, impuri sono per voi. (8) Ed il porco, poichè ha l'unghia fessa, ma non rumina, impuro è per voi. Della loro carne non mangerete, ed il loro cadavere non toccherete, [volendo dopo mangiare cosa sacra, o entrare nel Tempio]. (9) Questi (animali) potrete mangiare fra tutti quelli che sono nell'acqua: tutti quelli che hanno pinne e squamme mangerete. (10) E qualunque non ha pinne e squamme non mangerete, impuro è per voi. (11) Ogni uccello puro potrete mangiare. (12) E questi non ne mangerete [cioè questi sono gli uccelli impuri]: l'aquila, l'aquila marina, e l'aquila nera. (13) E la Raà, e lo smeriglio, ed il nibbio, di qualunque specie. (14) Ed il corvo di qualunque specie. (15) E lo struzzo,

(טז) אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃
(יז) וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃
(יח) וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת
וְהָעֲטַלֵּף׃ (יט) וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם
לֹא יֵאָכֵלוּ׃ (כ) כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ (כא) לֹא־
תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה
וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ
חמישי (כב) עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ
הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ (כג) וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי י

DEUTERONOMIO XIV

ed il falcone, ed il gabbiano, e lo sparviero di qualunque specie. (16) Il pellicano, ed il gufo, ed il cigno. (17) Ed il cùculo, e l'avoltojo, ed il mergo. (18) E la cicogna, ed il pappagallo di qualunque specie, e l'ùpupa, ed il pipistrello. (19) Ed ogni brulicante, volatile impuro è per voi, non devono mangiarsi. (20) Ogni volatile puro potrete mangiare. (21) Non dovete mangiare alcun animale morto da sè: lo donerai al forestiere vivente nelle tue città, o lo venderai a qualche straniero; perocchè tu sei un popolo sacro al Signore, Iddio tuo. Non cucinerai capretto nel latte di sua madre. (22) Leverai la decima di tutta la rendita della tua seminagione, (di quello cioè) che (ti) crescerà in campagna, d'anno in anno. (23) E mangerai davanti al Signore, Iddio

וסעירים בין גדולים בין קטנים. יחמור: חמור בערבי חדוס. (כב) היוצא השדה:

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ
שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת
בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ (כד) וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ
כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם
כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כה) וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף
וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ (כו) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף
בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן

tuo, (cioè) nel luogo ch'egli avrà scelto per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto], la decima del tuo grano, del tuo mosto e del tuo olio, ed i primogeniti del tuo grosso e minuto bestiame; affinchè tu impari a temere costantemente il Signore, Iddio tuo. (24) E se il viaggio ti riuscirà troppo lungo per poterla portare [la decima]; essendo da te lontano il luogo, ch' il Signore, Iddio tuo, avrà eletto per collocarvi il suo nome [il suo culto], avendoti benedetto il Signore, Iddio tuo [cioè avendo egli ampliato il tuo territorio]; (25) La ridurrai in danaro, il qual danaro prenderai teco, e ti recherai al luogo, ch' il Signore, Iddio tuo, avrà eletto. (26) Ed impiegherai quel denaro in ogni cosa, di cui avrai desiderio, in bestiame grosso e minuto, in vino ed altri liquori, ed in

מה שיוכל ונותן בשדה. (כה) וצרת: כן דרך הלשון לומר על נשיאת הכסף, על שם צרור

וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כז) וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס (כח) מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (כט) וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי

טו

(א) מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ (ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־

הכסף (משלי ז׳ כ׳). (כח) מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא: בשנה ההיא איננו חוזר אל תבואתך אלא אל מקצה ג׳ שנים (וכן דעת בעל הטעמים), כלומר מקצה ג׳ שנים בשנה ההיא בעצמה תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת בשעריך; ולפי הפשט הוא הנשאר ממעשר שני שלא הספיק לאכלו

tutto ciò che l'animo tuo ti chiederà, e mangierai là, innanzi al Signore, Iddio tuo, e gioirai colla tua famiglia. (27) Come pure non abbandonerai il Levita, ch'è nelle tue città; poichè non ha porzione e retaggio con te. (28) In capo a tre anni [cioè ogni terz'anno] darai fuori [alienerai] tutta la decima della tua raccolta, (e ciò) entro l'anno medesimo, lasciandola nelle tue città [senza portarla e mangiarla nella città del Tempio]. (29) E verrà il Levita, poichè non ha porzione e retaggio con te, come pure il forestiere e l'orfano e la vedova, viventi nelle tue città, e mangeranno e si sazieranno: e così ti benedirà il Signore, Iddio tuo, in ogni lavoro, a cui porrai mano.

XV

(1) In capo a sett'anni farai remissione. (2) E tale sarà la remissione: ogni creditore lascerà di esigere quanto avrà ad avere dal suo prossimo; non astringerà a pagamento il suo prossimo ed il suo fratello, poichè fu promulgata remis-

בירושלים, מצוה לבערו בכל שנה שלישית ולתתו ללוי ולעני. המתינה לו תורה עד ג'
שנים שיאכלהו הוא עצמו בירושלים, ומה שנשאר בשנה השלישית יצטרך לבערו ולא
ימתין עוד. וזה טעם סמיכות והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו, כי אע"פ שמצוה לאכול
מעשר שני בירושלים, מכל מקום אין רע שישאיר ממנו להאכיל ללוי שבעירו עם שאר
העניים. ועיין מה שכתבתי על כי תכלה לעשר (למטה כ"ו י"ב).

(ב) שמוט כל בעל משה ידו: הנכון כפירש"י, כל בעל משה (אשר ישה
ברעהו משאת מאומה) ישמוט ידו. שמוט ידו, כמו תשמט ידך, תניח מלגבות. ולפי זה
כך היה ראוי להטעים: שמוט כל בעל משה ידו. אך בדורות האחרונים אמרו (נחמיה
י' ל"ב) משא כל יד, ובעלי הנקוד והטעמים עשו גם כן משה סמוך למלת ידו, כמו
משא כל יד. ונ"ל שעשו זה מפני מלת שמוט שהוא בבנין הקל, כי שרש שמט ענינו
עזיבת הדבר (תשמטנה ונטשתה, ויאמר שמטוה וישמטוה), ולפי זה לא יתכן לומר שמוט
ידו, כי לא יוכל אדם לעזוב ידו, כי היא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, אבל יאמרו תשמט
ידך בהפעיל, והכוונה: תצוה לידך שתעזוב את החוב ולא תאחזו ותחזיק בו. ועם כל
זה נ"ל שהיו אומרים שאדם שומט ידו כשהוא משפיל אותה ומרפה אותה, שלא תעשה

אָחִיו כִּֽי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ (ג) אֶת־הַנָּכְרִי
תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃
(ד) אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּֽי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ
יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ
נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ה) רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ו) כִּֽי־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ
גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם
רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס (ז) כִּֽי־יִהְיֶה
בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־
לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃
(ח) כִּֽי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט

מלאכתה, והרי הוא כאילו עוזב ידו, וכאילו אין לו עוד יד. (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון: אחר שאמר את הנכרי תגוש, שאין השמיטה משמטת לנכרי, חשש שמא כל אדם ילוה לנכרי וימנע מהלוות לישראל, על כן הוסיף ואמר שאין ראוי להלוות לנכרי אלא אם לא יהיה אביון בישראל, וכל זמן שיהיה אביון בישראל אתה מצווה לתת לו שהשמיטה משמטת לו, כן פירש אדוני אבי ז"ל. ובתלמוד אמרו (מציעא ל') אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם, הרי שגם הם פירשו

sione ad onore del Signore. (3) Dallo straniero esigerai il pagamento, e ciò che avrai ad avere dal tuo fratello lascerai di esigere. (4) Però non vi saranno fra di te bisognosi; poichè il Signore ti benedirà nel paese ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio da possedere; (5) Sempre che tu ubbidisca al Signore, Iddio tuo, esattamente eseguendo tutti questi precetti, ch' io ti comando oggi. (6) Quando (cioè) il Signore, Iddio tuo, t' avrà benedetto come ti promise, presterai a molte nazioni, e tu non prenderai a prestito, e dominerai sopra molte nazioni, e non sarai da quelle dominato. (7) Quando poi vi sia fra di te un bisognoso, alcuno (cioè) dei tuoi fratelli, in una delle tue città, nel tuo paese, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti; non devi indurare il tuo cuore, nè stringere la tua mano, verso il tuo fratello bisognoso. (8) Ma gli aprirai la tua mano, e gli darai a prestito

מלת אפס על הדרך הזה, לא תלוה לאחרים רק כשלא יהיה בך אביון, אלא שהם משיכו הענין עד הקצה האחרון, ואמרו כמו שבני עמנו קודמים לשאר עמים, כך שלנו קודם לשל בני עמנו, וכמו שאמרו במקום אחר עניך ועניי עירך עניך קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. (ו) רש"י והיכן דבר עיין למטה כ"ח ג'.
(ז) **ולא תקפץ את ידך:** באוהב גר כתבתי כי בדפוסי לסבונא קוסטנטינא ואנוירשא מתורגם לא תקמוט ית ידך, ולשון זה נמצא בארמית להוראת הסגירה (עיין בערוך), ולשון ראשון (שהוא לא תקפוץ, הנמצא ברוב הספרים) לא ידעתי הימצא להוראה זאת בארמית, כי קפיצה בתלמוד איננה אלא מענין מקפץ על הגבעות, והחכם רמ"ל נ"י השיב (במעמר) כי לא זכרתי לשון המשנה בגיטין (נ"ט א') חרש רומז ונרמז, בן בתירא אומר קופץ ונקפץ, וענינו סגירת שפתים, ואינו מענין מקפץ על הגבעות, חס איננו כלום, כי אני אמרתי שלא ידעתי הימצא שרש קפץ בארמית להוראת הסגירה, והוא הביא ראיה מן המשנה, ומי יאמר שהמשנה היא בלשון ארמי? כי אע"פ שבאו בה מלות ארמיות, הנה עיקר לשונה עברי הוא, ומי יאמר כי כל תבה הנמצאת במשנה היא ארמית? ועם כל זה אינני מחליט שנוסחת לא תקפוץ ית ידך היא משובשת, כי מצאתי בלשון סורי שרש קפס בסמ"ך נוהג הרבה להוראת הסגירה והכנוס, ואיננו רחוק שהיהודים היו אומרים קפץ בצד"י על דרך לה"ק. והייתי רוצה להביא סיוע מתרגום ירושלמי (בראשית כ"ח י') קפצת ארעא קדמוהי, אך נ"ל כי כשאמרו בלה"ק קפצה לו הארץ, הוא הוא ענין כנוס, אבל כשאמרו קפצת ארעא קדמוהי, יתכן שהוא ענין דלוג, שהארץ באה לפניו בקפיצה ודלוג. זה אני אומר מפני מלת קדמוהי,

תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ (ט) הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר
קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה
עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא
עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ (י) נָתוֹן תִּתֵּן
לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל
הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ
וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ (יא) כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן
מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ
תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ

quanto occorre al bisogno in cui si trova. (9) Bada bene che non ti entri nel cuore un malvagio pensiero, cioè: S'avvicina l'anno settimo, l'anno della remissione — e tu divenga avaro verso il tuo fratello bisognoso, e non gli dia; nel qual caso egli si lagnerebbe contro di te al Signore, e tu incorreresti in peccato. (10) Ma dàgli, e non ti dolga il cuore nel dare a lui; poichè in premio di questa cosa il Signore, Iddio tuo, ti benedirà in ogni opera tua, ed in tutto ciò, a cui porrai mano. (11) Perocchè non suol mancare in un paese qualche bisognoso, perciò io ti comando, con dire: Apri la tua mano al tuo fratello povero e bisognoso, nel tuo paese [vale a dire: benchè se osserverete le mie leggi, non vi saranno

בְּאַרְצֶךָ׃ ס (יב) כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי
אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה
הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ (יג) וְכִי־
תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃
(יד) הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ
אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (טו) וְזָכַרְתָּ
כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
הַיּוֹם׃ (טז) וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא

poveri fra voi]. (12) Quando ti si venda un tuo fratello ebreo, o una ebrea; ti servirà sei anni, e nell'anno settimo lo lascerai andar via da te libero. (13) E quando lo manderai via da te in libertà, nol manderai a mani vuote. (14) Ma gli farai un corredo: gli darai delle tue pecore, (e del prodotto) della tua aja e del tuo tino, di cui t'avrà benedetto il Signore, Iddio tuo. (15) E ti ricorderai che schiavo fosti nella terra d'Egitto, ed il Signore, Iddio tuo, ti liberò: perciò io ti comando oggi questa cosa. (16) Se poi (il servo) ti dirà: « Non

והמתורגמן כתב קבלת ליה מרעא, ועם כל זה הניאו בענין דלות. (יב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה: לפי הפשט במוכר עצמו הכתוב מדבר, כי כן תולדת הוראת הנפעל איננה אלא כהוראת התפעל, ולפיכך אמר ועבדך שש שנים אף על האמה, ולא הזכיר ענין הייעוד ואם לא יעדה או הפדה תצא חנם, כי הענין ההוא איננו אלא בקטנה שמכרה אביה, וכאן שידבר במוכרת עצמה אין ספק שאיננה קטנה, והואיל וכבר הביאה סימנים לא יתכן לה לצאת בהבאת סימנים, והיא צריכה לעבוד

מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃
(יז) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת
וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־
כֵּן׃ (יח) לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי
מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ
שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃
פ שביעי (יט) כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ
וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃
(כ) לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה

שש שנים. (יז) **ואף לאמתך תעשה כן:** ואף לאמתך תעשה כן לענין יציאה בשש והענקה, אבל שתוכל לעבוד יותר משש לא סלקא דעתך, כי רצון התורה הוא שלא יהיה לא איש ולא אשה נמנע מפריה ורביה, והנה העבד העברי היה רבו מוסר לו שפחה כנענית, אך לא הותר לאדון למסור בת ישראל לעבד, אלא יקדשנה הוא או בנו, ואם לאו תצא חפשי, ואף אם היא תחפוץ בעבדות, אין זה רצון התורה.
(יח) **כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים:** אמרו קצת מן הקדמונים, ואחריהם ראב"ע ורלב"ג, כי אין רשות להשכיר עצמו יותר משלש שנים, ויפה השיבו רשב"ם ודון יצחק כי זה הבל, כי שלש שנים כשני שכיר אין ענינו רק שנים מצומצמות. וכן כתוב בעוד שנה כשני שכיר; גם פירוש רשב"ם ור' עובדיה ספורנו לא יתכן, כי הכתוב אומר בשלחך אותו, לא בהעניקך אותו, ועוד אין להענקה שיעור, ואיך יאמר שנתן לו שכר כפול מפני שהעניקו? גם דברי רד"ק ור"י עראמה הקרובים לדברי רש"י שהשכיר נשכר ליום או ללילה, והעבד הוא בכל רגע תחת ממשלתך, לא יתכנו; כי היה לו לומר משנה עבודת שכיר, לא שכר שכיר. והנכון לדעתי: לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי, כי אמנם אם באת לשכור שכיר היית מוכרח לשלם לו כפלים, כי

voglio andar via da te » amando egli te e la tua famiglia, trovandosi bene presso di te; (17) Piglierai una lesina, e la passerai per la sua orecchia e nell' uscio, e quegli ti diverrà servo per sempre [non però più in là del Giubileo]. — Lo stesso farai anche alla tua serva [cioè di porla in libertà dopo i sei anni, e corredarla di doni]. (18) Non t' incresca quando lo manderai via da te in libertà, poichè (egli si meriterebbe) il doppio della mercede del mercenario. Egli ti fu servo sei anni! [cioè ha rinunziato per tanto tempo alla propria libertà, locchè non era del mercenario, nè quanto alla durata, nè quanto al grado della servitù]. Ed il Signore, Iddio tuo, ti benedirà in tutto ciò che farai. (19) Ogni primogenito maschio, che nascerà nel tuo grosso e minuto bestiame, consacrerai al Signore, Iddio tuo: non farai lavorare il primogenito de' tuoi animali bovini, e non toserai il primogenito de' tuoi animali pecorini. (20) Ma lo mangerai di

כן דרך השכירים, כי צריכים הם להביא טרף לביתם, והמוכר עצמו לעבד מסתמא
אין עליו משא אשה ובנים; והנה אע"פ שתשלחנו כבר הרוחת הרבה. ופירוש המלות
כך הוא: משנה וכפלים (ממה שנתת לעבד זה) היה השכר שהיית צריך לתת לשכיר
שיעבדך שש שנים. והיום י"ג טבת תר"כא נ"ל ודאי כי מלות עבדך שש שנים חוזרות
לעבד (כמו שהבינו כל העולם) ולא לשכיר (כמו שפרשתי אני), גם ראיתי כי מלת משנה אף
כשהיא בסגול היא תמיד דבקה בענין לשם שאחריו (משנה כסף, ומשנה שברון), והנה
משנה שכר שכיר משמע כפלים של שכר שכיר, ולא ששכר שכיר הוא כפלים כנגד
שכר העבד. לפיכך נ"ל לפרש כי כפלים ממה שנותנים לשכיר היה ראוי ליתן לאיש
הזה, כי עבדך שש שנים, ומלות אלו (עבדך שש שנים) הן דרך קריאה, כמו במה ישכב,
אשר ינאף את אשת רעהו, מיד איש אחיו (בראשית ט' ה'). והמכוון בקריאה הזאת
הוא: האיש הזה עבד אותך כעבד ולא כשכיר, באופן שלא היתה לו שעה שלא היה
משועבד לך, ולא למלאכה אחת, אלא לכל דבר שהיית מבקש היה משועבד לך, וחייב
לעשות רצונך. וכל זה לא היה ליום או ליומים, לשנה או לשנתים, אבל עבדך שש
שנים! ואתה לא נתת לו אלא פחות ממה שנותנים לשכיר שנה בשנה, תחת כי לפי
שורת הדין היה ראוי לך ליתן לו משנה וכפלים ממה שנותנים לשכיר, כי השכיר
איננו משועבד רק למלאכות מיוחדות, והעבד לא נשאר לו שום חירות בעולם, והאיש
הזה נשתעבד לך כעבד במשך שש שנים, שהוא ג"כ זמן בלתי קצר, א"כ לא יקשה בעיניך
בשלחך אותו וגם בהעניקך לו; ומלבד שזה מחוייב לפי שורת הדין, עוד תדע כי בשכר
זה יברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה.

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כא) וְכִי־
יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא
תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כב) בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ (כג) רַק
אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃

טז

(א) שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ (ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (ג) לֹא־תֹאכַל עָלָיו
חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם
עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן
תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ׃ (ד) וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ
שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח

anno in anno, colla tua famiglia, innanzi al Signore, Iddio tuo, nel luogo (cioè) ch' il Signore avrà eletto. (21) Se però ha qualche difetto, (se è) zoppo o cieco, o ha qualsiasi altra brutta imperfezione; non lo sacrificherai al Signore, Iddio tuo. (22) Lo mangerai nelle tue città: (potrà mangiarne) l' impuro egualmente ch' il puro, come il capriolo e come il cervo. (23) Il sangue però non ne mangerai; lo verserai sulla terra, come l' acqua.

XVI

(1) Osserva [abbi a cuore] il mese della prima maturazione (dell' orzo), per fare il sacrificio pasquale al Signore, Iddio tuo; poichè nel mese della prima maturazione il Signore, Iddio tuo, ti fece di notte uscire dell' Egitto. (2) Scannerai il sacrificio pasquale al Signore, Iddio tuo, del minuto o del grosso bestiame, nel luogo ch' il Signore avrà eletto per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto]. (3) Non mangierai con esso pane lievitato: per sette giorni mangerai in seguito ad esso pani azzimi, pane di miseria; poichè frettolosamente sei uscito dalla terra d' Egitto: così ti ricorderai del giorno della tua uscita della terra d' Egitto per tutt' il tempo del viver tuo. (4) E per sette giorni non si vegga presso di te lievito, in alcun luogo del tuo territorio; nè rimanga sino alla dimane (alcuna parte) della carne (del sa-

(ב) וזבחת פסח׳ ׳צאן ובקר: לפי הפשט פסח מצרים לא היה אלא מן הצאן, ולא היה נאכל אלא צלי, הכל בעבור החפזון; ופסח דורות היה צאן או בקר, והיה מותר לבשלו במים, כי לא היה שם חפזון, ואע״פכ נהגו קדמונינו להוסיף זכר ליציאת מצרים, ולהביא מן הצאן בלבד, ולעשותו צלי זכר לפסח מצרים. (ג) שבעת ימים תאכל עליו מצות: מלת עליו נראית כמיותרת, ורמב״מן לא תרגמה. אך באמת עיקר החג הוא לילה ראשון, שהוא ליל יציאת מצרים ובו מקריבים הפסח, ועמו אוכלים מצות, ואכילת המצות נמשכת ז׳ ימים, אך היא תמיד בסבת הפסח ולרגליו. וכן בתרגום ירושלמי תיכלון לשמיה פטיר. (ד) בערב ביום הראשון: בערב י״ד בהכנסת יום

בָעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ (ה) לֹא תוּכַל
לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (ו) כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח
אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ
מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ
לְאֹהָלֶיךָ׃ (ח) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה
מְלָאכָה׃ ס (ט) שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־
לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה
שָׁבֻעוֹת׃ (י) וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יא) וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי

ט"ו שהוא ראשון לחג, וכן ביום הראשון תשביתו, במלת יום ט"ו יהיה החמץ מושבת (כתה"ש). ביום הראשון דבק עם בערב, כן הוא לפי הטעמים, וכן נכון שאל"כ היה כתוב ליום הראשון כמ"ש לבקר. (ו) **מועד צאתך ממצרים:** אם היה אומר עת צאתך היה קשה, אבל מועד צאתך איננו עת צאתך, כי מעולם לא יצאנו מועד על

crificio pasquale) che avrai scannato verso la sera, entrando il primo giorno (della Pasqua). (5) Non potrai scannare il sacrifizio pasquale in qualunque delle tue città, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti. (6) Soltanto in quel luogo ch'il Signore, Iddio tuo, avrà eletto, per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto], colà scannerai il sacrifizio pasquale, a sera, verso il tramontar del sole, tempo in cui ti preparavi ad uscire dell' Egitto. (7) Cuocerai e mangerai nel luogo ch' il Signore, Iddio tuo, avrà eletto; e alla dimane potrai volgerti, e andartene alle tue tende [a casa tua]. (8) Per (altri) sei giorni mangerai pani azzimi [oltre del già mentovato primo giorno]; e nel giorno settimo (vi sarà) congregazione [nel Tempio] ad onore del Signore, Iddio tuo, (in esso) non si farà lavoro. (9) Numererai sette settimane: da quando si comincerà a metter la falce nelle biade comincerai a contare sette settimane. (10) Indi farai la festa delle settimane, al Signore, Iddio tuo, recando quegli spontanei sacrifizi che vorrai offrire, secondo ch' il Signore, Iddio tuo, t' avrà benedetto. (11) E gioirai davanti al Signore, Iddio tuo, tu e tuo figlio e tua figlia, ed il tuo servo e la tua serva, ed il Levita ch' è

זמן עשיית דבר, או על זמן היות דבר, אלא על זמן מיועד מתחלה; והנה זמן בוא השמש היה הזמן שהיו מיועדים ומכינים עצמם לצאת, כי אז התחילו לאכול אכילת חפזון.

(ח) **ששת ימים תאכל מצות:** ע' שמות י"ג ו'. (י) **מסת נדבת ידך:** מנחם בן סרוק בערך מַס (ויהי למס עובד, וחבריו) כתב: ויתכן להיות מגזרתם מסת נדבת ידך, כמו מתנת נדבת ידך. והוגה בן לברט תפש אותו וכתב: וְלַמּוֹת אֱלֵי מַס הוא חומס. ופירש מסת על פי לשון ארמית. ורש"י ורשב"ם ורמב"ן הלכו אחריו, ורשב"ם כתב גם הוא כי הדומה מסת אל מס הוא חמס. ועם כל זה נראין לי דברי מנחם כי מִסַּת הוא מענין מַס, והדגש מורה (כדברי ראב"ע) על הנו"ן, והמלה משרש נָסָה, והוא תמורת שרש נָשָׂא, והוא מענין וישא משאות, וקרוב לזה תרומה מן הֵרִים, כי כשהקטן נותן לגדול אומרים שהוא מגביה הדבר. ונעז' גם הוא מדמה מִסַּת אל מס, אלא שהוא אומר כי זה וזה נגזרים מן מֶכֶס ומִכְסָה, והביא לזה דוגמאות בלשון יוני ורומי, ולא גם אחת בלה"ק ואחיותיה. אבל מלת מסת הידועה בתרגום ובתלמוד (מסתייך, מסתייה) ובלשון סורי, עניינה די ואינה מתישבת כאן אלא בדוחק. עוד נראה לי כי אולי אין המלה הזאת ארמית ממש, אבל היא מלה רומית שנכנסה בלשון ארמית בזמן

אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (יב) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ
בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃
פ מפטיר (יג) חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת
יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ (יד) וְשָׂמַחְתָּ
בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ
וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃
(טו) שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ
שָׂמֵחַ׃ (טז) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־
זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחָר(*) בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג
הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃
(יז) אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס מח (יח) שֹׁפְטִים

(*) קמץ בז"ק.

nelle tue città, ed il forestiere e l'orfano e la vedova, vi venti fra di te; nel luogo ch' il Signore, Iddio tuo, avrà scelto per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto]. (12) E ti ricorderai che schiavo fosti in Egitto, ed osserverai ed eseguirai questi statuti. (13) La festa delle capanne farai per sette giorni, ritirando le tue rendite dell' aja e del tino. (14) E gioirai nella tua festa, tu e tuo figlio e tua figlia, ed il tuo servo e la tua serva; ed il Levita ed il forestiere e l'orfano e la vedova, esistenti nelle tue città. (15) Sette giorni festeggerai al Signore, Iddio tuo, nel luogo ch' il Signore avrà eletto; poichè il Signore, Iddio tuo, ti benedirà in ogni tua rendita, ed in ogni opera della tua mano, e sarai pienamente lieto. (16) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al Signore, Iddio tuo, nel luogo ch' egli avrà eletto; nella festa (cioè) dei pani azzimi, e nella festa delle settimane, e nella festa delle capanne; nè si comparirà innanzi al Signore a mani vuote. (17) Dia ciascheduno secondo che potrà dare la sua mano, a norma (cioè) della benedizione, ch' il Signore, Iddio tuo, t' avrà accordata. (18) Ti por-

בית שני, ועיקרה Satis. (יח) **שופטים ושוטרים:** אין ספק כי השוטרים אינם שליחי ב"ד הרודים במקל כי במאמרים הרודים במקל היו נקראים נוגשים, לא שוטרים ולמעלה (א', ט"ו) אמר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וגו', ושוטרים, ובדברי הימים ב' י"ט י"א והנה אמריה כהן הראש וגו' וזבדיהו הנגיד וגו' ושוטרים הלוים לפניכם, וביהושע ח' ל"ג וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו, והנה השופטים היו דנים במה שבין אדם לחברו, או בבוא עדים על איש שחטא, והשוטרים היו מנהיגים על שלום המדינה ואומרים גזרות והנהגות על העם. **לשבטיך:** מוסב על תתן לך (ר"ש), והוא נגד הטעמים, ועם כל זה נכון הוא בעיני, והכוונה שהשופטים והשוטרים יהיו מאותו שבט, כי יקשה בעיני ההמון להיות משועבדים לאנשים שהם משבט אחר. והיום י"ח טבת תרכ"א נולד ספק בקרבי שמא צ"ל לְשִׁבְתְּךָ, כמו למעלה (י"ג י"ג) כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבת שם, ואח"כ ראיתי כי למעלה (א' ט"ו) ושוטרים לשבטיכם, וצ"ל כי השופטים היו קבועים בכל עיר, והשוטרים היו שליחי הממשלה ושוטטים בכל שבט להשגיח על העם ועל השופטים, וכן יהושפט (ד"ה ב' י"ט) העמיד שופטים בכל עיר ועיר, ולשופטים שבירושלם אמר שיבאו אליהם דברי ריבות גם משאר ערים, ואמר להם: ושוטרים הלוים לפניכם, והכוונה שישלחום לשוטט ולהשגיח גם בירושלם גם בשאר הערים.

וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם
מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ (יט) לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר
פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי
חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ (כ) צֶדֶק צֶדֶק
תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס (כא) לֹא־תִטַּע
לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ (כב) וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה
אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

DEUTERONOMIO XVI

rai dei giudici in tutte le tue città, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti, e dei soprantendenti alle tue tribù; e giudicheranno il popolo con sentenze giuste. (19) Non torcere il diritto, non usare parzialità, e non accettare donativi, poichè il dono acceca i più perspicaci, e fa parlare iniquamente gli uomini giusti. (20) Il giusto, il giusto segui: così vivrai, e possederai il paese, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti. (21) Non piantarti boschi sacri, o alcun albero, presso l'altare che ti farai pel Signore, Iddio tuo. (22) E non erigerti [presso l'altare] alcuna lapide, cosa ch' il Signore, Iddio tuo, ha in odio.

(יט) ויסלף דברי צדיקים: יגרום לאנשים צדיקים שידברו דברים בלתי ישרים, וכן בתרגום ירושלמי ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דיניהון.

יז

(א) לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה
אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס (ב) כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ
בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ (ג) וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ

XVII

(1) Non sacrificare al Signore, Iddio tuo, un bue, o un agnello, che abbia qualche difetto, qualsiasi cosa sconcia; poichè ciò sarebbe (far) cosa abborrita al Signore, Iddio tuo. (2) Quando venga trovato fra di te, in alcuna delle tue città, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti, un uomo, o una donna, che facesse quello che spiace al Signore, Iddio tuo, contravvenendo al suo patto [alla sua legge]; (3) Il quale cioè fosse passato a prestar culto ad altri dèi, e fossesi loro prostrato; al sole cioè, o alla luna, o a (qualsiasi di) tutta la schiera

(ג) אשר לא צויתי: הכוונה שהדבר הזה הוא הפך ממה שצויתי, על דרך שאומרים לא חכם והכוונה כסיל, ואומרים לא טוב והכוונה רע. (אוהב גר N. 369)

לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃
(ד) וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ
אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע
הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה
וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ (ו) עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם
עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת
עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ (ז) יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ
בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ (ח) כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ
דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין
וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ
וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בּוֹ׃ (ט) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט

ועיין למטה י"ח י"ב). (ו) **או שלשה:** כרמ"בן שמנוס לקפא אחר רוב עדים, ולא כאמר מלאכו שנים די לנו. **יומת-המת:** כמו כי יפול הנופל, ושמע השומע, חי שיהיה, וכן ושמע אשה ביום שמעו, וביום פקדי ופקדתי. (ז) **העדים:** ע' למטה י"ט י"ט. (ח) **כי יפלא ממך דבר למשפט:** כבר צוה להעמיד שופטים בכל עיר, אם כן

celeste, cosa contraria ai miei comandi; (4) E ciò ti venga rapportato; tu l'ascolterai, ed esaminerai ben bene, e trovando la cosa vera e certa, (che cioè) fu commessa tale abbominazione in Israel: (5) Tradurrai ai tuoi tribunali quell'uomo, o quella donna, che hanno commessa tale reità, uomo sia, o donna, e li lapiderai, e morranno. (6) Per la deposizione di due testimonj, o di tre testimonj, uno potrà esser fatto morire; non potrà essere messo a morte per la deposizione d'un solo testimonio. (7) Gli stessi testimonj saranno i primi a muovere la mano contro di lui, per farlo morire, e poscia tutt'il popolo (farà lo stesso): così sgombrerai il male di mezzo a te. (8) Quando una causa ti riesca difficile a giudicare, (sia che si tratti di decidere) intorno al vario carattere d'un omicidio, d'un diritto, o d'una lesione corporale; intorno a cui sia stato litigato innanzi ai tuoi tribunali: devi tosto recarti al luogo, ch'il Signore, Iddio tuo, avrà eletto. (9) Andrai appo i sacerdoti della tribù di Levi,

הלא כי יפלא ממך דבר למשפט איננו אלא כשחכמי העיר (השופטים) חולקים בדבר, כמו שפירשו חז"ל, אך אין זה כלאחד מאלות דברי ריבות בשעריך, כי מחלוקת החכמים איננה ריב, ומלות דברי ריבות בשעריך ענינן שבעלי הריב מתעצמים בטענותיהם עד שאין השופטים יודעים להכריע מי חייב ומי זכאי, או שיודעים מי הוא החייב ואין בידם להכריע באיזה שיעור הוא חייב, ובאמרו כי יפלא ממך, הדבור חוזר אל העם כלו, כי כשהשופטים חלוקים, העם לא ידע מה יעשה, ואז מצוה על הקהל ההוא לשלוח שלוחים לבית דין הגדול. **בין דם לדם:** שלא ידעו השופטים להחליט אם ההריגה היתה בזדון או בשגג. והנה ההפלאה והספק הוא בין דם לדם, שלא ידעו להבחין מה הוא הדם הזה, כלומר איך היתה ההריגה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון. מלת בין ל···· משמשת כשהכוונה להבחין דבר מדבר, כגון אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ובין טמא לטהור יודיעום. **בין דין לדין:** בין תביעה לתביעה, כלומר לא ידעו להבחין אם מה שראובן תובע משמעון, היא תביעה צודקת אם לא. **ובין נגע לנגע:** בעניני פצע וחבורה (כפירוש רא"בע ורמ"בן), ומצאנו נגע להוראה זו, נגע וקלון ימצא (משלי ו' ל"ג), שפירושו כלדו כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם.
(ט) **ואל השופט אשר יהיה בימים ההם:** הכוונה שילכו אצל מי שיהיה בימים ההם, אם שיהיה השלטון ביד בית דין של כהנים, ואם שיהיה ביד שופט יחיד שאינו כהן, בכל הפנים צריך לשמוע דברי מי שהאומה נתנה השלטון בידו. ולכוונה זאת גם

אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ
אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ (י) וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר
אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃
(יא) עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר
אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ (יב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד
לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט
וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃
(יג) וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס
שני (יד) כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

כן אחר שאמר ובאת אל הכהנים הלוים בלשון רבים, סיים ואמר לבלתי שמוע אל הכהן בלשון יחיד, כי בכל אופן שיהיה, ואפילו לא יהיה גם בית דין של כהנים, אלא כהן אחד צריך לשמוע לו. והנה הנהגת העם אפשר שתהיה על פנים שונים, והתורה לא בחרה דרך אחד והרחיקה כל זולתו, אבל הניחה הבחירה ביד האומה לפי צורך הדורות, כלומר לפי תכונת העם ומעמדו הפנימי והחיצון. (יד) **אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי:** יש לשאול מה בין מלך ושופט, ולמה השופט נזכר למעלה כדבר מנוי וטבעי בישראל, והמלך נזכר כאן כדבר חדש זר בישראל, ולקוח מהנהג. שאר אומות? ונראה לי כי ההבדל העצמי בין זה לזה הוא כי השופט לא היתה שררתו ירושה לזרעו אחריו, אבל במות השופט היו בוחרים מקרב העם שופט אחר, יהיה מאיזו משפחה שיהיה, כמו שמצאנו בשופטי ישראל, שהיו אחר יהושע. אבל

o al giudice che sarà in quei tempi; e li consulterai, ed eglino ti comunicheranno la decisione della questione. (10) E tu farai secondo la decisione che ti comunicheranno da quel luogo, ch' il Signore avrà eletto; e baderai bene d' eseguire il tutto, come ti additeranno. (11) Secondo l' ammaestramento che ti daranno, e secondo la decisione che pronunzieranno, farai: non devi scostarti a destra o a sinistra dalla decisione che ti comunicheranno. (12) Quegli poi che usasse la tracotanza di non ubbidire al sacerdote residente colà ad esercitare il ministero del Signore, Iddio tuo, o al giudice; quell' uomo (dico) morrà, e così sgombrerai il male da Israel. (13) E tutt' il popolo, ciò udendo, temeranno, nè più useranno tracotanza. (14) Quando, entrato che sarai nella terra ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti, e l' avrai conquistata, e ti sarai in essa stabilito, tu dica: Vorrei costituire sopra di me un re, come (hanno) tutte le nazioni esistenti intorno

הממלכה היתה ירושה מאב לבן, כמו שכתוב כאן למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, ולפיכך כשהעמידו את אבימלך לראש אחרי מות אביו גדעון כתוב (שופטים ט' ו') וימליכו את אבימלך למלך, וכן כשאמרו לגדעון (שם כ"ב) משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, היתה כוונתם שלא יהיה כשאר השופטים, אך יהיה מלך ככל המלכים. והחלוף הזה שבין שופט למלך נמשך עוד חלוף אחר ביניהם, והוא שהמלך אשר נולד ונתגדל בבית המלך, ומנעוריו ידע שהוא עתיד למלוך, וגם זרעו עתיד למלוך, היה נוהג בגדולה ובכבוד. ורבנות ככל משפט המלך המפורש בשמואל (א' ח'). ולפיכך הוצרכה תורה להזהירו שלא ירבה לו סוסים ונשים וכסף וזהב. וכל זה לא היה מצוי בשופט שנולד ונתגדל בין ההמון, והיה יודע שאין גדולתו עוברת לבניו אחריו. והנה התורה לא צותה הקמת המלך, וגם לא הרחיקה אותה, כי הכל תלוי במעמד האומה, יש זמן שהעם כראוי להתנהג בעצת זקניו וכהניו ושופטיו, ויש זמן שהוא צריך למנהיג יחיד, יש זמן שהוא צריך לשופט (אלקטיף), ויש זמן שהוא צריך לממלכה מאב לבן, והתורה הניחה הדבר לבחירת האומה, ואמרה כשתראו הצורך להעמיד עליכם מלך תעמידוהו מקרב אחיכם, רק לא ירבה לו וכו' והיה כשבתו וכו'. והנה בימי שמואל ראו כל העם כי הוא היה זקן ובניו לא היו הולכים בדרכיו, ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט, והיה אפשר להם לבקש משמואל שיעמיד להם שופט אחר שיהיה ממלא מקומו, ולא יהיה מבניו. אבל כבר נשתנו הדורות, וידעו זקני ישראל כי לפי מעמד העם בימים ההם ושינוי המדות שהיה נגבר באומה, ואהבת ההנאות והנכנה סמדומס (אטיליזמום), היתה

נֹתֵ֣ן לָ֑ךְ וִֽירִשְׁתָּ֖הּ וְיָשַׁ֣בְתָּה בָּ֑הּ וְאָמַרְתָּ֗ אָשִׂ֤ימָה עָלַי֙ מֶ֔לֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֥ר סְבִיבֹתָֽי׃ (טו) שׂ֣וֹם תָּשִׂ֤ים עָלֶ֙יךָ֙ מֶ֔לֶךְ אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּ֑וֹ מִקֶּ֣רֶב אַחֶ֗יךָ תָּשִׂ֤ים עָלֶ֙יךָ֙ מֶ֔לֶךְ לֹ֣א תוּכַ֗ל לָתֵ֤ת עָלֶ֙יךָ֙ אִ֣ישׁ נָכְרִ֔י אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־אָחִ֖יךָ הֽוּא׃ (טז) רַק֮ לֹא־יַרְבֶּה־לּ֣וֹ סוּסִים֒ וְלֹֽא־יָשִׁ֤יב אֶת־הָעָם֙ מִצְרַ֔יְמָה לְמַ֖עַן הַרְבּ֣וֹת ס֑וּס וַֽיהוָה֙ אָמַ֣ר לָכֶ֔ם לֹ֣א תֹסִפ֗וּן לָשׁ֛וּב בַּדֶּ֥רֶךְ הַזֶּ֖ה עֽוֹד׃ (יז) וְלֹ֤א יַרְבֶּה־לּוֹ֙ נָשִׁ֔ים וְלֹ֥א יָס֖וּר לְבָב֑וֹ וְכֶ֣סֶף וְזָהָ֔ב לֹ֥א יַרְבֶּה־לּ֖וֹ מְאֹֽד׃ (יח) וְהָיָ֣ה כְשִׁבְתּ֔וֹ עַ֖ל כִּסֵּ֣א מַמְלַכְתּ֑וֹ וְכָ֨תַב ל֜וֹ אֶת־מִשְׁנֵ֨ה הַתּוֹרָ֤ה הַזֹּאת֙ עַל־סֵ֔פֶר מִלִּפְנֵ֥י הַכֹּהֲנִ֖ים הַלְוִיִּֽם׃ (יט) וְהָיְתָ֣ה עִמּ֔וֹ וְקָ֥רָא ב֖וֹ כָּל־יְמֵ֣י חַיָּ֑יו לְמַ֣עַן יִלְמַ֗ד לְיִרְאָה֙ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔יו לִ֠שְׁמֹר אֶֽת־כָּל־דִּבְרֵ֞י הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּ֛את וְאֶת־הַחֻקִּ֥ים

האומה צריכה למלך שיהיה לו ולבניו עושר וכבוד. לפיכך נתקבצו כל זקני ישראל אל שמואל ובקשו ממנו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים, ולא היה בדבריהם שום רע, כי לא דברו אלא כדברי התורה כאן ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. אבל הסיבה אשר הביאה את זקני ישראל לשאול כזאת היא היתה דבר רע. והוא שיכוי

a me. — (15) Ti costituirai un re, quello che verrà eletto dal Signore, Iddio tuo. [In ogni caso però, cioè in mancanza di un profeta, annunziante la divina volontà] il re che ti costituirai dev'essere d'infra i tuoi fratelli: non devi porre sopra di te un uomo straniero, (uno) che non sia tuo fratello. (16) Però non tenga gran numero di cavalli, affinchè per procacciarsi moltitudine di cavalli non abbia a far tornare il popolo in Egitto; mentre il Signore vi ha detto: Non tornerete mai più per questa via [Esodo XIV. 13]. (17) Nè tenga gran numero di donne, perchè non perda la mente; nè ammassi argento ed oro in grande quantità. (18) Ora, dopo che si sarà insediato sul suo trono reale, si trascriverà in un libro una copia di questa Legge, da quella esistente presso i sacerdoti della tribù di Levi. (19) La terrà presso di sè, e vi leggerà dentro durante tutta la sua vita; affinchè apprenda a temere il Signore, Iddio suo, ed abbia a cuore tutt'i comandamenti di questa Legge, e questi statuti, per eseguirli.

פניני בדרכי האומה שלא היתה האומה כדאי להתנהג תחת שופט שאין לו עושר ומרכבה ופרשים, וזהו כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, כי מה שאמרו הזקנים היא ראיה שהעם כבר נטה מדרכי ה' ונכנה אל רהבים ואל הכבוד המדומה. ורל"בג (בשמואל) והמעמר (כאן) חשבו שחטאו הזקנים במלת לשפטנו (שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים), שהיתה כוונתם שהמלך ישים משפטים וחקים ככל הישר בעיניו; וזה איננו כלל משמעות מלת לשפטנו, אבל שרש שפט נאמר על גזירת הדין האומר פלוני זכאי ופלוני חייב (וכמו שמצאנו במלכי יהודה וישראל, שהיו בעלי הריב באים לפניהם לדין), ונאמר על היציאה למלחמה להציל האומה מיד אויביה, וכמו שהיו השופטים שעמדו אחר יהושע, אבל קביעת החקים והתורות לא היתה מעולם מלאכת השופט. ולדעתי זקני ישראל לא חטאו כלל, אבל העם כבר החל להשחתות, והיו צריכים למלך, כמו שראתה התורה האלהית מאז בימי משה. (טז) ע' שמות י"ד י"ג. והנה מוצא הסוסים יקרב ישראל אל המצרים, ויבא המלך לכרות ברית עם מלך מצרים, וילמדו העם ממעשיהם, ולא אמר בפירוש לא תכרות להם ברית בעבור כי גר היית בארצו, וגם אסר רבוי הסוסים, לבלתי יבטח בהם המלך, כי אמנם לא הרבה יועילו בא"י שהיא ארץ הרים. (יז) ולא יסור: מלשון וסרת טעם, (משלי י"א כ"ב) שאבד ממנה השכל. ובכסף וכו': כרא"בע שלא יכביד עולו על עמו, וגם שלא ילמדו העם ממנו לכבד הזהב ולרדוף אחר העושר, כי בזה תשחת החברה.

הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ (כ) לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי

יח

(א) לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ (ב) וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס (ג) וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ (ד) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ (ה) כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי (ו) וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־

(20) Onde il suo cuore non divenga altero verso i suoi fratelli, e ond' egli non si scosti a destra o a sinistra dai precetti; in guisa che abbia a conservare lungamente la sua sovranità, egli e i figli suoi, in mezzo ad Israel.

XVIII

(1) I sacerdoti leviti, (anzi) tutti quelli della tribù di Levi, non avranno porzione e retaggio insieme con Israel; ma godranno i sacrifizi da ardersi al Signore, ed il suo retaggio [cioè tutti gli altri proventi, ad essi assegnati dalla Legge]. (2) E retaggio non avrà in mezzo ai suoi fratelli: il Signore è il suo retaggio, come gli promise. (3) E questo sarà il diritto dei sacerdoti (da percepire) dal popolo, da chi scannerà un animale, sia bovino, o del bestiame minuto: daranne cioè al sacerdote la spalla, le mascelle ed il ventricolo. (4) Le primizie del tuo grano, del tuo mosto e del tuo olio, ed il principio della tosatura delle pecore tue darai a lui. (5) Poi ch' egli fu dal Signore, Iddio tuo, eletto fra tutte le tue tribù, perchè stia, egli e i figli suoi, in perpetuo, ad uffiziare (e benedire) nel nome del Signore. (6) E quando un Levita vo-

(א) ונחלתו: הנחלה הנאה מאתו, ע"ד הנה נחלת ה' בנים, זה חלק אלוה מאעל ונחלת שדי ממרומים, וכן הוא אומר במקום אחר אני חלקך ונחלתך. (ג) הזרוע והלחיים והקבה: חלק את הגוף לשלשה חלקים, הראש והקרב והאברים ומשלשתן תנתן מתנה לכהן. (ה) לשרת (ולברך) בשם ה': ע' למעלה י' ח', ולמטה כ"א ה'.
(ו) ובא בכל אות נפשו: ושרת בשם ה' אלהיו, חלק כחלק יאכלו, אמתת ענינים של כתובים אלו הוא שקצת מן הכהנים יעמדו בקביעות בבית ה' לעמוד לשרת שם תמיד, ושאר כל הכהנים ישכנו בעריהם ויהיו סובבים בכל ערי ישראל, וכשירצו יבאו לבית ה' וישרתו שם ויאכלו שם מן הזבחים, ויחלקו בשוה עם הכהנים העומדים שם בקביעות. אבל בימי דוד נשתנה הענין, ונחלקו הכהנים לכ"ד משמרות, והיתה כל משמרה משמשת שבוע אחד, ומאז והלאה לא היה עוד רשות לכהן לבוא ולהקריב במשמר שאינו שלו. וכדי שלא ישארו הכתובים הללו כמבוטלים, התקינו הקדמונים שיהיה כל כהן רשאי להקריב קרבנות נדבתו או חובתו אפילו במשמר שאינו

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ (ז) וְשֵׁרֵת
בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים
שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ (ח) חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד
מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס (ט) כִּי אַתָּה בָּא
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־
תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ (י) לֹא־
יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים
מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ (יא) וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל
אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ (יב) כִּי־תוֹעֲבַת
יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ (יג) תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי (יד) כִּי ׀ הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים
וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ

שלו, ושהכהנים הבאים לרגל יוכלו לעבוד בקרבנות הבאים מחמת הרגל. והרבה יש לתמוה על המאחרים זמן כתיבת ספר התורה או ספר דברים, איך לא יראו כי אחר שנתקנו המשמרות, לא היה מקום כלל לכתוב המקראות הללו. (ח) **לבד ממכריו על האבות:** רבו הפירושים על המלות האלה בדברי הראשונים והאחרונים, המולים והערלים, ולא אחד בהם שתהיה מלת על מתפרשת בו בדיוק ובלשונם. ובעל הרכסים

lesse venire da quella qualunque città d'Israel, dove farà dimora; potrà ad ogni sua voglia recarsi al luogo eletto dal Signore. (7) Ed uffizierà (e benedirà) nel nome del Signore, Iddio suo, come tutt'i suoi fratelli Leviti, residenti colà davanti al Signore. (8) Mangeranno a parti eguali. Quello però che venisse venduto, incomberà ai capi (di farne la spartizione) [nel modo che giudicheranno più conveniente]. (9) Quando sarai entrato nel paese ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti, non imparare a praticare le abbominazioni di quelle genti. (10) Non deve trovarsi in te alcuno che faccia passare (e morire) il proprio figlio, o la propria figlia, nel fuoco; nè chi eserciti i sortilegj, la divinazione, gli augurj, o la magia. (11) Nè incantatore, nè interrogatore d'Ov, o Iddeonì, nè consultatore dei morti. (12) Perocchè in abbominio al Signore egli è chiunque fa queste cose, ed in causa di queste abbominazioni il Signore, Iddio tuo, è per discacciare coloro d'innanzi a te. (13) Leale devi essere verso il Signore, Iddio tuo. (14) Perocchè queste nazioni, che tu sei per debellare, ubbidiscono ai divinatori ed ai sortileghi; ma a te tutt'al-

לבקעה פירש: לבד משדהו וביתו שמכר מדוחקו, שעל אבות הכהנים מוטל לגאלם מיד הקונה, לטובת הלוי. אבל דבר זה אין לו ענין לכאן. ואני הייתי מפרש שאם יהיו הזבחים מרובים, שלא יספיקו לאכלם בזמן הקבוע להם (יום אחד או שני ימים), וימכרו את העודף לכהנים אחרים, אז מוטל על האבות ושרי הכהנים לחלק בין הכהנים כסף הממכרים ההם, לא חלק כחלק, אלא כפי מה שיראה להם לפי צורך כל אחד ואחד, ולפי תכונתו ומעלתו. ועדיין קשה לי מלת ממכריו, ויותר היה ראוי שיאמר ממכריהם (על לוים הנזכרים בפסוק הקודם). (י) **מעביר באש**: ענין מיתה, כמו בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב). **קוסם**: מנחש בזריקת חצים בלשון ערבי, ויוני belo-mantia. (יג) **תמים תהיה עם ה' אלהיך**: הדורש לקוסמים הוא סומך עליהם ועושה מה שאומרים לו, אפילו נגד התורה, ואתה אל תסמוך עליהם, אך היה תמים עם ה' אלהיך, ולא תשמע לזולתו נגד תורתו, ולפיכך אמר מיד כי הגוים אל קוסמים ישמעו, ואתה נביא יקים לך ה' אליו תשמעון, והוא לא יצוה דבר נגד התורה, וידוע כי גויי קדם היו נכנעים אל הקוסמים בכל מעשיהם, כגון אם היה הקוסם אומר להם אל תלחמו היום לא היו נלחמים, ואם היו אומרים להם צריך שתקריבו פלוני או פלונית, היו זובחים אותם. (יד) **לא כן נתן לך ה'**: נתן חלקך נבדל הרבה מחלקם.

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (טו) נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי
יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ (טז) כְּכֹל
אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם
הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהָי(*) וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה
עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ
אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ (יח) נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב
אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם

tro assegna il Signore, Iddio tuo. (15) Il Signore, Iddio tuo, ti farà sorgere di mezzo a te un profeta, uno de' tuoi fratelli, come sono io: a lui ubbidirete. (16) Appunto come chiedesti dal Signore, Iddio tuo, presso all' Orèb, nel dì della radunanza, con dire: Ch' io non oda ulteriormente la voce del Signore, Iddio mio, e ch' io non vegga più questo grande fuoco; altrimenti io muojo. (17) Ed il Signore mi disse: Bene hanno parlato. (18) Un profeta farò sorgere ad essi di mezzo ai loro fratelli, come sei tu; e gli porrò in bocca le mie pa-

(טו) **נביא מקרבך מאחיך כמני:** בתחלה אמר לא ימצא בך, אפילו גוי לא ישב בקרבך אם הוא מעביר בנו ובתו באש וקוסם וכו'. נראה שישראל לא היו בקיאים באותן האומניות, וחששה התורה שמא יבאו ביניהם קוסמים משאר אומות, לפיכך אמר נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלהיך, ולא תשמע לקוסמים נכרים, אשר קרוב הדבר שיסיתוך לעשות כתועבות הגוים (תלמידי יוסף שבתי באזיני).

(*) קמץ בז"ק.

אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ (יט) וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר
לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי
אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ (כ) אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר
דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר
יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא
הַהוּא׃ (כא) וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ (כב) אֲשֶׁר יְדַבֵּר
הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא
הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ
הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס

role, ed egli esporrà ad essi tutto ciò ch' io gli comanderò. (19) E se taluno non ubbidirà alle mie parole, ch' egli parlerà in nome mio, io esigerò conto da lui. (20) Il profeta però che osasse pronunziare una parola nel mio nome, la quale io non gli avessi comandato di pronunziare, ovvero parlasse nel nome d' altri dèi — quel profeta morrà. (21) Se poi dirai nel tuo cuore: Come potremo riconoscere la parola che non fu pronunziata dal Signore? (22) Quando il profeta parli nel nome del Signore, e la cosa (annunziata) non si verifichi e non avvenga; quella è la parola ch' il Signore non ha pronunziata, il profeta la pronunziò per propria tracotanza, non devi temere di lui.

יט

(א) כִּֽי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם
וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ (ב) שָׁלוֹשׁ עָרִים
תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ (ג) תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ
אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ (ד) וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ

XIX

(1) Quando il Signore, Iddio tuo, avrà distrutto le nazioni, la cui terra il Signore, Iddio tuo, ti assegna, e le avrai ereditate, e ti sarai stabilito nelle loro città e nelle case loro; (2) Ti separerai tre città, entro del tuo paese, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti da possedere. (3) Ti appianerai la via conducente (a quelle città), e dividerai in tre parti l'estensione della tua terra, ch'il Signore, Iddio tuo, ti darà in retaggio [destinando una delle tre città in ciascheduna delle tre provincie]; e ciò perchè ivi possa fuggire ogni omicida. (4) Tale poi dev'essere il caso dell'omicida, perchè rifugian-

אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ
בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃
(ה) וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים
וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל
מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־
אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ (ו) פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל
הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־
יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת
כִּי לֹא־שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ז) עַל־
כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ׃ (ח) וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ

dosi colà sia salvo: che abbia percosso il suo prossimo inavvedutamente, senz'essergli stato nemico per l'addietro. (5) Così chi entrasse col suo compagno in un bosco per tagliar legna, ed avventata la mano colla scure per troncare un albero, il ferro si spiccasse dal manico e cogliesse il suo compagno, il quale (ne) morisse: un tale rifuggirà in una di queste città, e sarà salvo. (6) Il Goèl dell'ucciso potrebbe, col cuore infiammato, inseguire l'omicida, e raggiungerlo, ove il viaggio fosse lungo, e toglierlo di vita; mentre quegli non è reo di morte, non avendo avuto in addietro nimicizia con lui. (7) Perciò io ti comando, con dire: Tre città separerai per te. (8) E

כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ (ט) כִּי־
תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד
שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ (י) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ
דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ (יא) וְכִי־יִהְיֶה
אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ
נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃

se il Signore, Iddio tuo, allargherà i tuoi confini, come giurò ai tuoi padri, e ti darà tutt'il paese che promise di dare ai padri tuoi. — (9) (Locchè avverrà) quando tu avrai a cuore tutti questi precetti ch'Io ti comando in oggi, per eseguirli, amando il Signore, Iddio tuo, e seguendone sempre le vie — (allora) ti aggiungerai altre tre città, oltre a queste tre. (10) In guisa che non venga versato il sangue d'un innocente in mezzo del tuo paese, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio; nel qual caso cadrebbe sopra di te [cioè su tutta la nazione] un (delitto d')omicidio. (11) Quando poi taluno fosse nemico del suo compagno, ed insidiatolo, l'assalisse, e lo percotesse mortalmente, e colui (ne) morisse; indi fuggisse

(יב) וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ
אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ (יג) לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ
עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס
ששי (יד) לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ
רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס (טו)
לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֹן וּלְכָל־
חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי

ad una di queste città: (12) Gli anziani della sua città lo manderanno a prendere di là, e lo consegneranno al Goèl dell'ucciso, e morrà. (13) Non devi usargli misericordia; e così [punendo il malfattore] toglierai da Israel il (delitto dello spargimento del) sangue dell'innocente, ed avrai bene. (14) Non devi tirare indietro il confine del tuo prossimo, collocato dagli antichi, nella possessione che avrai in retaggio nel paese ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti da possedere. (15) Un solo testimonio non sarà valido contro alcuno, intorno ad alcun delitto, o peccato, qualunque sia la mancanza che abbia

(יב) ושלחו זקני עירו: מכאן שאין רשות לגואל הדם להוציא את הרוצח בזדון מערי מקלט, או להמיתו שם, כדעת רש"י על בפגעו בו (במדבר ל"ה י"ט); גם יש ללמוד מכאן שדנין את האדם שלא בפניו, כי לא אמר ולקחו אותו ושפטו אותו; ומכל מקום לא יומת הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, כלומר שאין גומרין דינו אלא בפניו, אחר שמיעת טענותיו, אבל תחלה מקבלים העדים, ואם יש ממש בדבריהם מביאין האיש לבית דין ושומעין דבריו, וכן למעלה (י"ז ד') ודרשת היטב, ואח"כ

עֵדִ֗ים א֛וֹ עַל־פִּ֥י שְׁלֹשָֽׁה־עֵדִ֖ים יָק֥וּם דָּבָֽר׃ (טז) כִּֽי־יָק֥וּם עֵד־חָמָ֖ס בְּאִ֑ישׁ לַעֲנ֥וֹת בּ֖וֹ סָרָֽה׃ (יז) וְעָמְד֧וּ שְׁנֵֽי־הָאֲנָשִׁ֛ים אֲשֶׁר־לָהֶ֥ם הָרִ֖יב לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה לִפְנֵ֤י הַכֹּֽהֲנִים֙ וְהַשֹּׁ֣פְטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יִהְי֖וּ בַּיָּמִ֥ים הָהֵֽם׃ (יח) וְדָרְשׁ֥וּ הַשֹּׁפְטִ֖ים הֵיטֵ֑ב וְהִנֵּ֤ה עֵד־שֶׁ֙קֶר֙ הָעֵ֔ד שֶׁ֖קֶר עָנָ֥ה בְאָחִֽיו׃ (יט) וַעֲשִׂ֣יתֶם ל֔וֹ כַּאֲשֶׁ֥ר זָמַ֖ם לַעֲשׂ֣וֹת לְאָחִ֑יו וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ (כ) וְהַנִּשְׁאָרִ֖ים יִשְׁמְע֣וּ וְיִרָ֑אוּ וְלֹֽא־יֹסִ֨פוּ לַעֲשׂ֜וֹת ע֗וֹד כַּדָּבָ֥ר הָרָ֛ע הַזֶּ֖ה בְּקִרְבֶּֽךָ׃ (כא) וְלֹ֥א תָח֖וֹס עֵינֶ֑ךָ נֶ֣פֶשׁ בְּנֶ֗פֶשׁ עַ֤יִן בְּעַ֙יִן֙ שֵׁ֣ן בְּשֵׁ֔ן יָ֥ד בְּיָ֖ד רֶ֥גֶל בְּרָֽגֶל׃ ס

כ

(א) כִּֽי־תֵצֵ֨א לַמִּלְחָמָ֜ה עַל־אֹיְבֶ֗ךָ וְרָאִ֜יתָ ס֤וּס וָרֶ֙כֶב֙ עַ֚ם רַ֣ב מִמְּךָ֔ לֹ֥א תִירָ֖א מֵהֶ֑ם

והוצאת את האיש ההוא אל שעריך, לתרע בית דינך. (טז) **כי יקום עד חמס באיש:** והנה עד שקר העד, אולי מדין תורה היו מקבלין עד אחד וכותבים דבריו וממתינים אם יבוא עד שני ויצטרפו לעדות. גם נראה שעד שקר היה נענש גם אם לא בא עד אחר להצטרף עמו (תלמידי מוה"רר הלל ברוך קנטוני). (יט) **ובערת**

commessa: (soltanto) dietro la deposizione di due testimonj, o dietro la deposizione di tre testimonj, una cosa sarà autenticata. (16) Quando sorga contra taluno un testimonio iniquo, attestando contro di lui una falsità; (17) I due uomini interessati nella questione si presenteranno innanzi al Signore, (cioè) innanzi ai sacerdoti, od ai giudici, che saranno in quei tempi. (18) I giudici esamineranno ben bene; e trovando ch'il testimonio è un testimonio falso, ch'egli (cioè) ha attestato una falsità contro il suo fratello: (19) Farete a lui ciò ch'egli aveva pensato di fare [di cagionare] al suo fratello, e così sgombrerai il male di mezzo a te. (20) E gli altri, ciò udendo, temeranno, nè più faranno sì rea azione in mezzo a te. (21) E non devi usare misericordia [verso il calunniatore]. Vita per vita, occhio per occhio, dente per dente, mano per mano, piede per piede [è però ammesso un riscatto pecuniario per tutto, fuorchè per la vita, v. Numeri XXXV. 31].

XX

(1) Quand'uscirai alla guerra contro un tuo nemico, e vedrai cavalli e cocchi, gente più di te numerosa; non temerne, poichè teco è il Signore, Iddio tuo, che ti trasse dalla terra

הרע מקרבך: אין זו מיתה, כי לא כל עד זומם יומת. אך עניינו תבער החטאת ונענש החוטא, שאם לא כן תהיה החטאת בישראל, וכלם יהיו נענשים עליה, וזה בנין אב לכל ובערת הרע, שענינו העון, וכן ובערת דם הנקי הוא ראיה שהעון הוא המתבער. ותלמידי יוסף שבתי באזיבי מוסיף ראיה ממה שכתוב למטה (כ"ב כ"א) וסקלוה אנשי עירה ובערת הרע, שהיה לו לומר ובערת הרעה, וכן (כ"ב כ"ב) ומתו גם שניהם ובערת הרע, היה לו לומר הרעים, וכן (כ"ב כ"ד) והוצאתם את שניהם ובערת הרע מקרבך. **ובערת הרע:** מלת הרע כשאין לפניה שם דבר היא לפעמים שם התאר לאיש (malus) כמו לא יגורך רע, ולפעמים ענינה דבר רע (malum), ונופלת על כל צרה ונזק, כמו הגואל אותי מכל רע, ועל כל עון, כמו סור מרע ועשה טוב. והנה אנקלוס ורמ"בן ורא"ז' פירשו ובערת הרע האיש הרע (עביד דביש), אך המקרא שלפננו מבטל פירושם, כי לא כל עד זומם יומת, אך יעשה לו כאשר זמם לאחיו בלי שיהיה מבוער מן העולם, לפיכך צריך לפרש (מתבער).

כִּֽי־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ עִמָּ֔ךְ הַמַּֽעַלְךָ֖ מֵאֶ֥רֶץ
מִצְרָֽיִם׃ (ב) וְהָיָ֕ה כְּקָֽרָבְכֶ֖ם אֶל־הַמִּלְחָמָ֑ה
וְנִגַּ֥שׁ הַכֹּהֵ֖ן וְדִבֶּ֥ר אֶל־הָעָֽם׃ (ג) וְאָמַ֤ר אֲלֵהֶם֙
שְׁמַ֣ע יִשְׂרָאֵ֔ל אַתֶּ֨ם קְרֵבִ֥ים הַיּ֛וֹם לַמִּלְחָמָ֖ה
עַל־אֹיְבֵיכֶ֑ם אַל־יֵרַ֣ךְ לְבַבְכֶ֗ם אַל־תִּֽירְא֤וּ
וְאַֽל־תַּחְפְּזוּ֙ וְאַל־תַּֽעַרְצ֖וּ מִפְּנֵיהֶֽם׃ (ד) כִּ֚י יְהוָ֣ה
אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם הַהֹלֵ֖ךְ עִמָּכֶ֑ם לְהִלָּחֵ֥ם לָכֶ֛ם עִם־
אֹיְבֵיכֶ֖ם לְהוֹשִׁ֥יעַ אֶתְכֶֽם׃ (ה) וְדִבְּר֣וּ הַשֹּֽׁטְרִים֮
אֶל־הָעָ֣ם לֵאמֹר֒ מִֽי־הָאִ֞ישׁ אֲשֶׁ֨ר בָּנָ֤ה בַֽיִת־
חָדָשׁ֙ וְלֹ֣א חֲנָכ֔וֹ יֵלֵ֖ךְ וְיָשֹׁ֣ב לְבֵית֑וֹ פֶּן־יָמוּת֙
בַּמִּלְחָמָ֔ה וְאִ֥ישׁ אַחֵ֖ר יַחְנְכֶֽנּוּ׃ (ו) וּמִֽי־הָאִ֞ישׁ
אֲשֶׁ֨ר נָטַ֥ע כֶּ֙רֶם֙ וְלֹ֣א חִלְּל֔וֹ יֵלֵ֖ךְ וְיָשֹׁ֣ב לְבֵית֑וֹ
פֶּן־יָמוּת֙ בַּמִּלְחָמָ֔ה וְאִ֥ישׁ אַחֵ֖ר יְחַלְּלֶֽנּוּ׃ (ז) וּמִֽי־
הָאִ֞ישׁ אֲשֶׁ֤ר אֵרַ֤שׂ אִשָּׁה֙ וְלֹ֣א לְקָחָ֔הּ יֵלֵ֖ךְ
וְיָשֹׁ֣ב לְבֵית֑וֹ פֶּן־יָמוּת֙ בַּמִּלְחָמָ֔ה וְאִ֥ישׁ אַחֵ֖ר
יִקָּחֶֽנָּה׃ (ח) וְיָסְפ֣וּ הַשֹּֽׁטְרִים֮ לְדַבֵּ֣ר אֶל־הָעָם֒
וְאָמְר֗וּ מִֽי־הָאִ֤ישׁ הַיָּרֵא֙ וְרַ֣ךְ הַלֵּבָ֔ב יֵלֵ֖ךְ
וְיָשֹׁ֣ב לְבֵית֑וֹ וְלֹ֥א יִמַּ֛ס אֶת־לְבַ֥ב אֶחָ֖יו כִּלְבָבֽוֹ׃

d'Egitto. (2) Ora, quando sarete vicini al (luogo del) combattimento, si farà innanzi il sacerdote, e parlerà al popolo. (3) E dirà loro: Ascolta, Israel! Voi siete per presentarvi oggi a combattere coi vostri nemici: non s'ammollisca il vostro cuore, non temiate, non vi confondiate, e non vi scoraggiate in faccia ad essi. (4) Poichè il Signore, Iddio vostro, è quegli che va con voi per combattere per voi contro i vostri nemici, per salvarvi. (5) Indi parleranno al popolo i soprantendenti, con dire: Chi ha fabbricato una casa nuova, e non ne ha ancora celebrato l'ingresso, vada e ritorni a casa sua; perchè non avvenga che muoja in battaglia e l'ingresso vengane celebrato da altra persona. (6) E chi ha piantato una vigna, e non l'ha profanata [cioè non n'ebbe ancora il libero godimento, il quale avevasi nell'anno quinto, mentre il prodotto d'una pianta novella aveva nel quart'anno un grado di santità, v. Levitico XIX. 23-25], vada e ritorni a casa sua, perchè non avvenga che muoja in battaglia, ed il primo libero uso siane goduto da altra persona. (7) E chi ha impalmato una donna, e non l'ha ancora presa (in moglie), vada e ritorni a casa sua, perchè non avvenga che muoja in battaglia, e quella venga sposata da un altro. (8) I soprantendenti, seguitando a parlare al popolo, diranno: Chi è

(ד) **ההולך עמכם**: אין הכוונה על הארון, אלא על האל ממש, והעד למטה (כ"ג ט"ו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וכו' ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. (ו) **ולא חללו**: לא הוציא פריו לחולין, הם על ידי אכילת פרי השנה הרביעית בירושלים (ויקרא י"ט כ"ד), ומכאן ואילך נעשה פריו חולין (שם כ"ה) ואין הכוונה על הפדיון, כי אין הפדיון מחוייב, אלא אם לא יוכל להביא הפירות לירושלים יפדה אותם בדמים ויאכל הדמים בירושלים, על דרך שנאמר במעשר שני (למעלה י"ד כ"ה), ועיקר המצוה אינו אלא האכילה בירושלים, וכשעשה מצוה זו הרי הנטע יצא מקדושתו, ומה שיצמח בו בשנה הבאה הוא חולין גמורין. (ז) **ומי האיש אשר ארש אשה**: פסוק זה ושנים שלפניו (אשר בנה ואשר נטע) היו גורמים רבוי עבודת הקרקע ולקיחת נשים בישראל. ואין ספק כי כל אלה מצות הן, לא הֶתֵּר בלבד, שהרי אם יֻתַּר לאחד מהם לעמוד במלחמה, יבושו האחרים ולא ישובו לביתם, כי חבריהם יקראו אותם רכי לבב. (ח) **יִמַּס**: היה אפשר לנקד יִמֵּס כמו

(ט) וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם
וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי
(י) כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ
אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ (יא) וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ
וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ
לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ (יב) וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ (יג) וּנְתָנָהּ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ
לְפִי־חָרֶב׃ (יד) רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה
וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (טו) כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים
הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־
הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ (טז) רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה
כָּל־נְשָׁמָה׃ (יז) כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יח) לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ

pauroso, e molle di cuore, vada e torni a casa sua; onde il cuore de' suoi fratelli non si liquefaccia come il suo. (9) Quando poi i soprantendenti avranno terminato di parlare al popolo, verranno costituiti alla testa del popolo i capi delle truppe. (10) Quando t' avvicinerai ad una città, per muoverle guerra, devi invitarla alla pace. (11) Se ti risponderà: Pace! e t' aprirà (le porte); tutt' il popolo esistente in essa ti sarà tributario e soggetto. (12) Se poi non farà teco pace, ma guerreggerà contro di te, tu l' assedierai. (13) E data che l' avrà il Signore, Iddio tuo, in tuo potere, percoterai tutt' i suoi maschi a filo di spada. (14) Però le donne, i minorenni ed il bestiame, e quant' altro vi sarà nella città, tutte (in somma) le sue spoglie, prederai per tuo uso, e godrai le spoglie de' tuoi nemici, date a te dal Signore, Iddio tuo. (15) In tal guisa tratterai tutte le città lontane molto da te, non formanti parte delle città di queste nazioni. (16) Ma delle città di questi popoli, le quali il Signore, Iddio tuo, t' assegna in retaggio, non lascerai in vita anima alcuna. (17) Ma li distruggerai — i Hhittei (cioè) e gli Emorei e i Cananei e i Perizzei ed i Hhivvei ed i Jevussei — come il Signore, Iddio tuo, t' ha comandato. (18) Affinchè non v' insegnino ad imitare le tante abbominazioni, da essi praticate in onore dei loro dèi; imitando le quali [anche in onore del vero Dio] diverreste peccatori verso il Signore, Id-

אחיכם המסו את לבבכם, ולכן הכהן מלא את כאמיכאטיף. (יא) יהיו לך למס ועבדוך: לא נתפרש כאן לאיזו סבה תהיה מלחמת הרשות, ואם מותר לישראל לעשות מלחמה בלא סבה, ורק לשלול שלל ולבוז בז, או להרחיב את גבולנו. ונראה לי כי בתחלת הפרשה באמרו כי תצא למלחמה על אויבך הודיע שאין לעשות מלחמה אלא על אויבינו, ולא נקרא אויב אלא מי שעושה לנו רעה, ולפי זה אין הכתוב מדבר אלא במי שבא בגבולנו לקחת את ארצנו או לשלול שללנו, ואז יש לנו לצאת עליו למלחמה ולקרוא לו לשלום, והשלום הוא שיכרתו עמנו ברית שלא יבאו עוד בגבולנו, ובהפך בשכר מה שהזיקו אותנו לשעבר, וחלף מה שהטריחו אותנו לצאת למלחמה, יתנו לנו מס. (יח) כי מה

אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס
(יט) כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם
עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ
עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת

שהוא לרצון האלילים הוא תועבה לפני ה'. (יט) כי ממנו תאכל ואותו לא
תכרת: קלעריקוס והכורס פירשו אל תכרתהו, כי אולי תצטרך לו, כי יארכו ימי
המצור ויחסר הלחם לאנשי המלחמה, ויצטרכו לפירות האילנות. ודון יצחק ור"ע ספורנו
ובעל מנחה בלולה פירשו כי ממנו תאכל כשתלכוד העיר, לכך לא טוב לך להשחיתו.
ולדעתי לא לכך ניתנה תורה, כדי ללמד לבני אדם לעשות חשבונות להנאת עצמם,
אבל בהפך לכך ניתנה, לחזק בלבותינו החמלה והחנינה המתנגדות לתועלתנו. גם פילון
וגם יוסף פלאויוס פירשו המצוה הזאת מצד החמלה והרחמים והרחקת האכזריות. ואשר
אני אחזה לי הוא כי עיקר המצוה הוא שלא יכרות העץ אחר שאכל מפירותיו, והם
אמנם כדי להרחיק את האדם ממדת כפוי טובה, ולהרגילו שיאהב את המטיב לו, ולא
ישליכנו אחר גוו בזמן שלא יקוה ממנו עוד תועלת. וקרוב לזה לא תתעמר בה תחת
אשר עניתה. וקרוב לזה היה משל הדיוט אומר בימי חכמי התלמוד (קמא צ"ב) בירא
דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. והנה יש לתמוה למה במלחמת מואב (מלכים ב'
ג' י"ט) אמר אלישע והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו, ואף
אם היה מנהגם לעשות כן במלחמות, לא היה לו לאלישע לחזק ידי עוברי עברה,
והיה לו להזהירם שלא יעשו כן. אבל לפי זה שפירשתי אין כאן תמיהה, כי לא נאסרה
ההשחתה אלא אחר האכילה, כי תצור אל עיר ימים רבים ותאכל מפרי העץ אשר
בארץ אויביך, לא תכרתהו אחר שאכלת מפריו; אבל במואב לא צרו ימים רבים, אך
מיד שבאו אליהם נתנם ה' בידם, ולא הוצרכו לאכול מִפֵּרָיִם, לפיכך לא נאסרה עליהם
השחתתם — כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: מה שהקשה המבאר על
פירוש רש"י שהיה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, כי התימה הוא על העץ ולא על
האדם, הבל הוא, ונכון מאד בלה"ק לומר וכי אדם הוא עץ השדה? כי הקדמת הנשוא
אל הנושא מוסיף כח למליצה; כי הפילוסוף יקדים הנושא אל הנשוא, ויאמר החן הוא
שקר והיופי הוא הבל, אבל המדבר בחום לבבו, יקדים הנשוא אל הנושא ויאמר שקר
החן והבל היופי; וכן בתמיהה, הפילוסוף יאמר וכי העץ הוא אדם? והמדבר בכח

dio vostro. (19) Quando assedierai una città lungo tempo, guerreggiando contro di essa per prenderla, non devi guastarne gli alberi, avventando sopra di essi la scure; potrai bensì mangiarne (i frutti), ma l'albero non devi tagliare: conciossiachè l'albero della campagna è egli una persona, onde

יאמר וכי אדם הוא העץ? ודוגמתו הים אני אם תנין? העבד ישראל אם יליד בית הוא? ומה שפירש ראב"ע לבא מפניך במצור דבק עם ואותו לא תכרת, אסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, הוא רחוק ודחוק מאד בלשון, גם מלות לבא מפניך במצור מיותרות, ומה מאד היה נכון (לפי פירושו) שיהיה כתוב: לא תשחית את עצה לנדוח עליה גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי חיי האדם עץ השדה — ותו לא מידי. וראב"ע הוסיף וכתב: והעד על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכרת ובנית מצור. והעד הזה הורס כל פירושו, כי לולי הוסיף המלות האלה הייתי אומר שהוא מפרש לבא מפניך במצור, כדי שיצטרכו אנשי העיר לבא מפניך במצור ובמצוק, כי לא יוכלו לצאת ולהחבא ביער להלחם בכם או שהאילנות הם לעיר למחסה ולמסתור מאבן כנף (כדברי הרמ"בן), וכשתכרתו אותם תמצאו אנשי העיר מוכרחים להסגר בתוך עירם ולבא מפניך במצור ובמצוק, עד כי לבסוף יפתחו לך שערי העיר מפני הרעב; אבל אחר שראב"ע מביא ראיה ממה שכתוב אח"כ ובנית מצור, נמצינו למדין שהוא מפרש לבא מפניך במצור לבנות מצור על העיר בעצי האילנות ההם; ועכשו פירושו נהרס ונשבר לגמרי, כי אין ספק שמלות לבא מפניך במצור אי אפשר שיהיה המכוון בהן כדי לבנות מצור על העיר, אבל (אם כאמרו על העיר) אין כוונתן אלא שתבא העיר מפחדך במצור, שיסגרו בתוך העיר מפחדך. ומלבד זה הנה מה טעם הוא זה שלא נכרות עץ פרי מפני שהוא חיי האדם? הלא עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, וכן אנשי המלחמה כל אשר להם יתנו למען תפוש את העיר אשר הם צרים עליה, וכשהם צריכים לעצים לבנות דיק על העיר, למה לא יוכלו לכרות עצי מאכל? ומה להם אם עץ פרי הוא חיי האדם? הלא עשיית הדיק היא חייהם באותה שעה, ואם לא יבנו מצור יצאו אנשי העיר ויכו אותם וירדפום עד חרמה, ואיך יתכן שיאמר להם הכתוב: אל תכרתו עץ פרי כי הוא חיי האדם? והפוך הוא, כי כריתת העצים ההם היא חייהם ותשועת נפשם. אבל לפי דרכי, לא אמרה תורה שאין לכרות העצים מפני שהם חיי האדם, לפיכך אין מקום להשיב: כריתתם היא חיינו בשעה הזאת. ואתה ראב"ע את מי הגדת מלין, ומי לא ידע כי לא יתכן שתהיה מלת לא נזכרת? ואע"פ כן יפה תרגם אנקלוס ארי לא כאינשא אילן חקלא, כי המאמר המדובר דרך תמיהה, המכוון בו הוא תמיד הפך ממה שנראה ממלותיו, וכמו שתרגם השופט כל הארץ לא יעשה משפט, דיין כל ארעא ברם יעבד דינא. ואם תאמר: היכן נרמזה התמיהה? רש"י אומר שהיא במלת כי, ומדקדק גדול ספרדי (הביאו ראב"ע) אמר

כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃
(כ) רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא
אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר
אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא

(א) כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא
נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ (ב) וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ
וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃
(ג) וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ
זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד
בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ (ד) וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי

שנשמעה הה"א (על דרך אתה זה בני עשו, ואולתו), והנכון כדברי בעל העקדה
שהתימה היא באות ה"א שבמלת האדם, ואע"פ שהיא קמוצה איננה לידיעה, אלא
לתמיהה, כמו האחד בא לגור, האיש אחד יחטא. כן כתב בעל העקדה, וכן נכון בלא
ספק, כי (כל זמן שלא נרצה לפרש כראב"ע כי חיי האדם עץ השדה, פירוש אשר
כבר בדיתה ונתבטל), אין כאן מקום לה"א הידיעה, כי אדם הוא כאן לדברי הכל
כשוא, לא נושא, ושם דבר שהוא כשוא לא יקבל הידיעה, כמו לא איש אל ויכזב,
לא אדם הוא להנחם; ואין לתמוה שתבוא ה"א השאלה ולפניה כי, כי הנה לנו
דוגמתם כי התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט), כי האתכם ישב אלהים על הארץ

debba ritirarsi in fortezza per porsi in salvo da te? (20) Gli alberi però che saprai non essere fruttiferi, quelli potrai guastare e tagliare, per costruirne (macchine d')assedio contro la città nemica, sinchè cada.

XXI

(1) Quando nella terra, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti da possedere, venga trovato un ucciso disteso sul campo, senza che si sappia chi l'abbia percosso; (2) Usciranno i tuoi anziani ed i tuoi giudici, e misureranno (le distanze da quel sito) alle (varie) città circonvicine all'ucciso. (3) Indi, (conosciuta) la città più prossima all'ucciso, gli anziani di quella città piglieranno una giovenca, che non sia stata adoperata al lavoro, che non abbia tirato al giogo. (4) Gli anziani di

מלכים א' י' כ"ו). והנה אחר שאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, שאין ראוי לך להתאכזר עם מי שקבלת ממנו הנאה, והרי זה כנגד מה כאילו נוס לרמס על סען ולהתנהג עמו כאילו הוא בן אדם, הנה כאן מקום לטוען שיטען ויאמר: אם יש לי לנהוג עם האילן כאילו הוא בן אדם ולמה לא אכריתהו, כדרך שאני הורג את אנשי העיר אם ילאו מן העיר? כי העיר וכל אשר בה וכל אשר סביבותיה אויבים המה לי. לכך הוסיף ואמר: כי האדם עץ השדה וגו', כלומר וכי אדם ממש הוא עץ השדה, שיצטרך להסתר מפניך ולהסגר בתוך העיר במצור? לא כן, אבל אני מצוך שלא תכרתהו כדי שתרגיל נפשך במדה טובה, שלא לשכוח מי שהיטיב לך.

(א) **כי ימצא חלל**: מצות עגלה ערופה איננה למען יתגלה הרוצח (כדעת הרמ"בם מורה ח"ג פרק מ'. ואחריו בעל ס' העיקר ודון יצחק ובעל מנחה בלולה והמעתר), אלא לשתי כוונות: האחת, לחזק האמונה המפורסמת באומה שכל ישראל ערבים זה לזה, ושהארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו; ולכן אחרי שאין הרוצח ידוע להם, ולא יוכלו לעשות בו דין, יערפו תחתיו העגלה, וירחצו הזקנים את ידיהם, לסימן כי הם ושולחיהם נקיים, וכפיהם לא נגאלו בדם ההרוג. והשנית כדי שנתחזק אמונתם בעונש המגיע לארץ בשביל הדם אשר שופך בה, לא יבאו להרוג נקי שיהיה נחשד על הרציחה ההיא, בזולת ראיה גמורה ועדות ברורה. כי אמנם אע"פי שיודעים היו שאין כל העם ערבים על מכה רעהו בסתר היה אפשר להם לחשוב שזה אמנם אינו אלא כשאין ההרוג ידוע, אבל בנדון שלנו שהחלל נמצא, יתכן שיהיו כל הקהל נענשים אם לא ישתדלו עד שימצא הרוצח. (ד) **אל נחל איתן**: רש"י וכל הקדמונים

הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר
לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־
הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ (ה) וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי
בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם
יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃
(ו) וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל
יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה
בַנָּחַל׃ מפטיר (ז) וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה*
אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ (ח) כַּפֵּר לְעַמְּךָ
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי
בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ (ט)
וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס ס ס מט (י) כִּי־תֵצֵא
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(אונקלוס וירושלמי וסורי ויוני ורומי) פירשו נחל ענין עמק, ואיתן קשה, מן איתן מושבך ושים בסלע קנך, וכן נכון; והרמב"ם (הלכות רוצח פרק ט') פירש נחל מים השוטף בחוזק, וכן שולטענס ורבים מן האחרונים פירשו איתן נצחי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, ונסתייעו מעמוס (ה' כ"ד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ומתהלים (ע"ד ט"ו) אתה הובשת נהרות איתן, ופירשו אשר לא יעבד בו ולא

(*) שפכו קרי.

quella città condurranno la giovenca in una valle sassosa, non coltivata, nè seminata; ed ivi, in quella valle, ammazzeranno la giovenca. (5) Indi si presenteranno i sacerdoti della tribù di Levi, eletti dal Signore, Iddio tuo, ad essere suoi ministri, ed a benedire nel suo nome, e per sentenza dei quali sarà (giudicata) ogni lite ed ogni lesione. (6) E tutti gli anziani di quella città, più vicini all'ucciso, si laveranno le mani presso la giovenca ammazzata nella valle. (7) Indi questi diranno: Le nostre mani non hanno versato questo sangue, e gli occhi nostri non l'hanno veduto (versare). (8) (E quelli:) Perdona, Signore, al tuo popolo Israel, che hai liberato [dalla schiavitù egizia], e non porre in mezzo al tuo popolo Israel [la colpa, la responsabilità del versato] sangue innocente! — E così verrà loro perdonato l'omicidio. (9) Tu così toglierai di mezzo a te il sangue innocente [cioè la responsabilità del suo spargimento], facendo quello che piace agli occhi del Signore. (10) Quando sarai uscito alla guerra contro qualche

יזרע, כי כשהנחל יחרב ויבש יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל איננו פוסק לא
יתכן לעבוד ולזרוע בו. וכתב ראז׳ כי לכך היו עורפים העגלה אל נחל איתן, כדי
שהמים השוטפים ישטפו את דמה; וזה שבוש, והפך הוא, כי לכך צותה תורה שיערפו
את העגלה בקרקע קשה, כדי שיהיה דמה נשאר ורישומו ניכר ובלתי נבלע, על דרך
נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות, כדי שיצעק חמס, כטעם קול דמי אחיך
צועקים אלי מן האדמה, והנה מאחר שלא היה אפשר להמית הרוצח (כי לא היה נודע),
ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, צותה תורה לשפוך תחתיו
דם העגלה לכפר על הארץ ועל העם, והדם הזה המכפר ראוי שלא יתבלע בקרקע,
אבל ישפך על צחיח סלע, לכפר על הדם הנקי, ולהשקיט צעקתו שהוא צועק מן
האדמה. גם הביאו קצת מן האחרונים ראיה מן ורחצו את ידיהם על העגלה
הערופה בנחל, שהיה הנחל מקום מים, וגם זה הבל, כי לא אמר הכתוב שירחצו
את ידיהם בנחל, אלא על (אבל) העגלה הערופה בנחל, ואין ספק שזקני העיר
היו באים שם עם משרתיהם, והיו מביאים עמהם ספל מים ושאר כלים המצטרכים
לאותה מצוה. (ז) ועינינו לא ראו: שאם ראינו מי ששפך אותו, הרגנוהו, ורחיצת
הידים לעשותן נקיות, והוא דרך סימן, כמו ידיכם דמים מלאו, ואומרים ידינו לא
שפכו לא שתעלה על דעתך שהם הרגוהו, אבל טעמו ידינו נקיות מהריגתו מכל וכל,
שלא גרמנו מיתתו בשום פנים כגון בהעדר שמירה בדרכים או בהעלים עין מרוצחים

בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ (יא) וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת
יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃
(יב) וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־
רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ (יג) וְהֵסִירָה אֶת־
שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה
אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא
אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ (יד) וְהָיָה
אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר
לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת
אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס (טו) כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי
נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־
לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן
הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ (טז) וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־
בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־
בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃
(יז) כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ
פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית
אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס (יח) כִּי־יִהְיֶה

tuo nemico, ed il Signore, Iddio tuo, l'avrà dato in tuo potere, e n'avrai fatti dei prigionieri; (11) E veduta tra i prigioni una donna di belle forme, te n'invaghissi, e la prendessi per (farla) tua moglie: (12) La condurrai nell'interno della tua casa, e possa radersi il capo, e tagliarsi le unghie; (13) E deporre la veste di cattività, e restare in casa tua (non in qualità di schiava, ma) piangendo suo padre e sua madre per un intero mese; e dopo ciò andrai da lei e la sposerai, e sarà tua moglie [e non tua schiava]. (14) Se poi non ti piacerà, la licenzierai, che vada ove vuole, ma non ne farai traffico: non devi esercitare padronanza verso di essa, dopo averla deflorata. (15) Quando taluno avesse due mogli, l'una amata e l'altra odiata, e gli procreassero figliuoli, tanto l'amata che l'odiata, ed il primo nato fosse dell'odiata: (16) Quand'egli [il padre] vorrà dividere i suoi beni tra' suoi figli, non potrà far primogenito il figlio dell'amata, a fronte del figlio dell'odiata, (vero) primogenito. (17) Ma dovrà distinguere il (vero) primogenito, figlio dell'odiata, assegnandogli parte doppia di tutto ciò che si troverà avere; perocchè quegli è il primo frutto del suo vigore, suo è il diritto della primogenitura. (18) Quando taluno abbia un figlio perverso e ribelle, il quale non ubbidisca al padre ed alla madre, e

אחרים. (יב) והבאתה וגו': הכוונה כדברי כת"הש שלא יכריחנה להיות לו לאשה מיד, עודה מצטערת על פרידתה מבית אביה, אבל יניח לה שתתאבל ותעשה רצונה חדש ימים ואח"כ יקחנה לו לאשה. והנה גלוח הראש היה סימן אבלות אצל בני קדם: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרועה (ירמיה מ"ח), וכן והסירה את שמלת שביה היא שמלה של שק שכתנה עליה בבוא האויב בעיר והיתה נקראת שמלת שבי, כי היו לובשים אותה כראותם כי כלתה להם הרעה, והנה מאחר שבדעתך לקחתה לך לאשה לא תניחם בניוולה, ואע"פ שתניח לה לבכות את בית אביה, תפייסנה בדברים ותודיע לה שאיננה בשביה. ולשון ועשתה את צפרניה אין ספק שעניננו תקון. ואנחנו לא נדע מנהג הימים ההם, ואולי תקון הצפרנים לאבלות הוא הוא גידולם, שאם היה מנהג האבלים לגדל צפרניהם גידולם זהו תקונם. (יד) תתעמר: נ"ל בחלוף אל"ף בעי"ן מלי יתאמרו כל פועלי און, את ה' האמרת היום. תחת: זה שאסור לך להתעמר בה הוא חלף ובשכר מה שעניתה, וכיוצא בזה למטה כ"ב כ"ט. (יח) סורר: נ"ל שאיננו עושה מה שאומרים לו לעשות, ומורה עושה מה שאומרים לו שלא יעשה, וזה

לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ (יט) וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ (כ) וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ (כא) וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני (כב) וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ (כג) לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

מכעים יותר. (כג) כי קללת אלהים תלוי: הריגת החוטא עושה רושם ברואים, וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד; אבל ההתאכזרות על הגוף המת איננו מועיל כלום, אבל הוא מזיק, ואם יונח הנהרג תלוי על העץ למאכל לעוף השמים, זה לא יועיל להרחיק את האדם מן העברה, רק יביא ברואיו הרגשת חמלה ורחמים, ויבאו

per quanto lo correggano non dia loro ascolto: (19) Suo padre e sua madre lo prenderanno, e lo condurranno agli anziani della sua città, ed al tribunale del suo luogo. (20) E diranno agli anziani della sua città: Questo nostro figlio è perverso e ribelle; egli non ci ubbidisce: è dedito agli eccessi del mangiare e del bere. (21) Allora tutti gli uomini della sua città lo lapideranno, e morrà: così sgombrerai il male di mezzo a te, e tutt'Israel, ciò udendo, temeranno. (22) Quando alcuno sarà incorso in delitto capitale, e sarà stato fatto morire, lo appiccherai ad un legno. (23) Non devi però lasciare il suo cadavere sul legno durante la notte, ma devi seppellirlo nel giorno stesso, poichè l'impiccato è [produce] imprecazione contro Dio [cioè: il lasciare il cadavere esposto lungo tempo alla pubblica vista non può che irritare gli animi, e indurli ad esecrare i giudici e le leggi]; e (oltracciò) non devi rendere impura la tua terra, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio [locchè avverrebbe, cadendo il cadavere a brani, i quali produrrebbero impurità in chiunque li toccasse].

לקלל את השופטים והמשפט האלהי. כן דעת רש"נס והוא הנכון. ור' יוסף קרא פירש: זה שעשה עברה שקלל השם, כבר נטל שכרו ועונשו, שהרי תלו אותו, ולכך לא תלין נבלתו (זה מצאתי בגליון פירוש התורה כ"י שבידי, שהודעתי טיבו בכרם חמד ז' עמוד ס"ח). ואחריו החזקוני כתב: דבר אחר; יאמרו אם הקל במצות הקב"ה כבר נטל במיתה את שלו, ודי לו במה שנתלה. ודבריהם קרובים לדברי רש"נס אלא שהם מפרשים קללת אלהים על החוטא שקלל את השם (לדעת ר' יוסף קרא) או שהקל במצותיו (לדעת החזקוני), ואולי היה קשה בעיניהם לפרש אלהים על השופטים, כדעת רש"נס, ולפי דעתי אין הקללה לשופטים ממש, אלא למשפט האלהי, כי השופטים לא ישפטו אלא על פי הדינים האמורים בתורת האלהים, וכשהם עונשים והורגים, המשפט לאלהים הוא. ולא תטמא את אדמתך: ועוד טעם אחר שאין ראוי שתגרום טומאה לארצך, מה שיהיה אם יונח הפגר תלוי עד שיפול איברים איברים, ויתפזרו חלקיו כה וכה.

כב

(א) לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ
נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם
לְאָחִיךָ׃ (ב) וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא
יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ
עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ (ג) וְכֵן
תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן
תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ
וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס (ד) לֹא־
תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים
בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס
(ה) לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ
גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ (ו) כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀
לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ
אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־

XXII

(1) Non devi vedere il bue d'un tuo fratello, o l'agnello suo, smarriti, e far conto di non vederli: ma devi restituirli al tuo fratello. (2) Se poi quel tuo fratello non t'è vicino, e nol conosci; ritirerai l'animale nell'interno della tua casa, e resti presso di te sinchè il tuo fratello ne faccia ricerca, ed allora gliel renderai. (3) Lo stesso farai rapporto al suo asino, e lo stesso farai rapporto alla sua veste, e lo stesso farai per qualsiasi oggetto ch'il tuo fratello avesse perduto, e tu avessi trovato: non devi far conto di non vedere. (4) Non devi vedere l'asino del tuo fratello, o il bue suo, caduti sulla strada, e far conto di non vedere; ma devi unirti a lui per rialzarli. (5) Non sia arnese da uomo in dosso a donna, nè vesta un uomo abito da donna; poichè in abbominazione al Signore, Iddio tuo, è chiunque fa di tali cose. (6) Se per la via s'affaccia innanzi a te, in qualche albero, o per terra, un nido d'uccelli, (ove siano) pulcini o uova, colla madre coricata sui pulcini o sulle uova; non devi pigliar la madre in-

(ו) כי יקרא קן צפור לפניך: כשאדם קרב אל הקן, אלמלא רחמיה על בניה היתה האם נמלטת לנפשה ועוזבת אפרוחיה, אבל היא מאהבתה את בניה תשליך את נפשה מנגד ותעמוד שם להצילם, ולא תברח למלט את נפשה. על כן אין ראוי לקחתה, שאם יהיה אדם לוקחה, יהיה מעשה הצדקה והאהבה שאהבה את בניה גורם לה רעה. והנה המכוון במצוה הזאת היא לכבד המדות הטובות, ולקבוע בלבותינו כי לא יצא מצדקה הפסד, שאם היה מותר לקחת האם תחת אהבתה את בניה, היה מתרשם בלב האדם כי החמלה ענין גרוע ומנהג שטות, הגורם רעה לבעליו ועכשו שלקיחתה אסורה לנו,

הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם
עַל־הַבָּנִים׃ (ז) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־
הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ
יָמִים׃ ס שלישי (ח) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ
וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ
כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ (ט) לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ
כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע*
וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס (י) לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־
וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ (יא) לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר
וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס (יב) גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ
עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃

sieme coi figli. (7) Manderai via la madre, e potrai pigliare per te i figli: così avrai del bene, e vivrai lungamente. (8) Quando edificherai una casa nuova, farai un parapetto al tuo tetto; altrimenti porresti nella tua casa (colpa d')omicidio, quando taluno ne cadesse. (9) Non devi seminare la tua vigna di varie specie commiste: altrimenti diverrebbe sacro [proibito] il prodotto della seminagione, e quello della vigna. (10) Non arare con un bue ed un asino insieme. (11) Non devi vestirti di Sciaatnèz, (cioè) di lana e lino (tessuti) insieme. (12) Ti farai dei cordoncini sui quattro angoli della tua veste,

(*) קמץ בז"ק.

ס (יג) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃
(יד) וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם
רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב
אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ (טו) וְלָקַח
אֲבִי הַנַּעַר* וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעַר*
אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ (טז) וְאָמַר אֲבִי הַנַּעַר*
אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה
וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ (יז) וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים

DEUTERONOMIO XXII

di cui ti coprirai. (13) Quando taluno sposasse una donna, e dopo avere usato con lei prendesse a odiarla; (14) E formasse contro di essa delle calunnie, e spargesse di lei mala fama, e dicesse: Ho sposato questa donna, ed accostatomi a lei, non la trovai vergine: (15) Il padre e la madre della giovine prenderanno e produrranno innanzi agli anziani della città, al tribunale, (il segno del)la verginità della giovine. (16) Ed il padre della giovine dirà agli anziani: Ho data la mia figlia in moglie a quest'uomo, ed egli prese a odiarla. (17) Ed ecco,

יקר תפארת מדת המחלה יותק גלבנו חקוי עמוק. (יד) דברים: מלי דין ודברים, מי בעל דברים יגש אליהם, ועלילות דברים הם סבות הריב. ועתה (תרכ"א) כ"ל כי עלילות מענין להתגולל עלינו, וכן תרגמו תפקופי מלין, והוא תרגום של תואנה (שופטים י"ד ד'), מתאנה (מלכים ב' ה' ז') ולהתנפל עלינו (בראשית מ"ג י"ח), ועלילות דברים ענינו תחבולות להזיק הכעסות בדברים. (יז) ופרשו השמלה: דברים ככתבן (דברי

(*) הנערה ק'.
(*) הנערה ק'.
(*) הנערה ק'.

לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה
בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃
(יח) וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ
אֹתוֹ׃ (יט) וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי
הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל
וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־
יָמָיו׃ ס (כ) וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה
לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ*׃ (כא) וְהוֹצִיאוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ* אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי
עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה
בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (כב) כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־
אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ
הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס (כג) כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ* בְתוּלָה
מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב

(*) לנערה ק׳.
(*) הנערה ק׳.
(*) נערה ק׳.

egli ha fabbricato delle calunnie, con dire: «Non ho trovato a tua figlia virginità»; eppure ecco la virginità di mia figlia. — Indi stenderanno il panno innanzi gli anziani della città. (18) Allora gli anziani di quella città prenderanno quell'uomo e lo castigheranno. (19) E lo condanneranno in cento sicli d'argento, cui daranno al padre della giovine; perchè sparse mala fama contro una vergine d'Israel: egli poi dovrà tenerla in moglie, nè mai in vita sua potrà mandarla via. (20) Se poi la cosa era vera, e la giovine non fu trovata vergine: (21) La giovine verrà tratta fuori, (e condotta) alla porta della casa di suo padre, e gli uomini della sua città la lapideranno, e morrà; perciocchè ha commesso in Israel un'azione infame, fornicando nella casa paterna. E tu così sgombrerai il male di mezzo a te. (22) Quando si trovi un uomo giacere con una donna maritata; morranno amendue, l'uomo che ha giaciuto colla donna, e la donna: così sgombrerai il male da Israel. (23) Quando una giovine vergine sia impalmata ad un uomo, ed alcuno la trovi [in qualche sito

רבי אליעזר בן יעקב יבמות מ"ו), אם כן איך יתכן שיוציא אדם שם רע מאחר שיודע
שהשמלה מוכחת? אבל כוונת התורה להרחיק שלא יהיה איש מוציא שם רע על אשתו,
והאמינה ראיית הדמים, אף על פי שאולי יהיו מזוייפים, כדי לתת שלום בבית, ולהציל
ממיתה נערה שזנתה בבית אביה, אשר לפי התורה אין לה עונש, רק לפי מראה עיני
אנשי הדורות ההם אם היתה נישאת בחזקת בתולה היתה זו מרמה שחייבים עליה
מיתה, והתחכמה התורה להמתיק המדה הקשה הזאת בלותה שנאמין לדמים, אע"פי
שהיא ראיה שיש אחריה פקפוק. (כא) לזנות בית אביה: לפי הפשט זנתה בבית
אביה קודם אירוסין, ואחר שזנתה היה לה להודיעו שאיננה בתולה, והנה רימתה
אותו בדבר שהיה גדול כל כך בעיניהם בימים ההם שהיה משפטה למות. ואם כדברי
רבותינו היה לו לומר לנאוף, (עיין בכורי העתים תקפ"ז עמוד ר"ב), ועוד הנה אם
יש שם עדים שראוה מנאפת אין ספק גם כן שראו עם מי נאפה, והנה התורה לא
הזכירה דבר על אודות הנואף, והיה לה לומר שגם את הנואף ירגמו.

עִמָּהּ׃ (כד) וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀
הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ
אֶת־הַנַּעֲרָ* עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר
וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (כה) וְאִם־
בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ* הַמְאֹרָשָׂה
וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ
אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ (כו) וְלַנַּעֲרָ* לֹא־
תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ* חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר
יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר

opportuno, però] in città, e giaccia con lei: (24) Li trarrete amendue alla porta di quella città, e li lapiderete, e morranno: la giovine, perchè non ha gridato, (trovandosi) in città; e l'uomo perchè ha violata la donna del suo prossimo. Così sgombrerai il male di mezzo a te. (25) Se però quell'uomo ha trovata l'impalmata giovine in campagna, e presala a forza, giacque con lei; l'uomo che giacque con essa, egli solo, morrà. (26) Ed alla giovine non farai cos'alcuna, la giovine non è rea di morte; perciocchè questo caso è simile a quello, in cui uno sollevandosi contro del suo prossimo, lo tolga di

(*) הנערה ק׳.
(*) הנערה ק׳.
(*) ולנערה ק׳. לנערה ק׳.

הַזֶּה׃ (כז) כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲרָ (*)
הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס (כח) כִּי־
יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ (*) בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה
וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ (כט) וְנָתַן הָאִישׁ
הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ (*) חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־
תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל
שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס

vita. (27) Perocchè colui l'ha trovata in campagna: la giovine impalmata ha gridato, ma non v'era chi la soccorresse. (28) Quando alcuno trovi una giovine vergine, che non fu impalmata, e presala, giaccia con lei; e vengano trovati: (29) L'uomo che giacque con essa darà al padre della giovine cinquanta sicli d'argento, e dovrà tenerla in moglie, in pena d'averla violentata; nè mai sinchè vive potrà mandarla via.

(*) הנערה ק'.
(*) נערה ק'.
(*) הנערה ק'.

כג

(א) לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס (ב) לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ פ (ג) לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ד) לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי

(ב) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה: פצוע באופן שנשאר כל הגוף דכא, וזה פצוע דבצים, וכרות באופן שנשאר שופך, כאמרם בתלמוד (יבמות ע"ה ב') מי שעל ידי כריתה שופך, שלא על ידי כריתה אינו שופך אלא מקלח. וטעם האיסור נראה משום לא תהו בראה, כי האשה אשר יקח לו הסרים לא תוליד. ודע כי נשי הרומיים היו בוחרות לְהִבָּעֵל לסריסים, כדי שלא להתעבר, וכמו שכתב יוביגאל VI. 368.

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper,
Oscula delectent, et desperatio barbae,
Et quod abortivo non est opus.

וכן מרציאל VI. 67,

Cur tantum eunuchos habeat tua Gellia, quaeris,
Pannice? vult futui Gellia, non parere.

ברוך המקום שקדשנו בתורתו ובמצותיו, ועשה שיהיה הזווג לקיום המין ולהצלחת הנבראים, לא להנאת שעה בלבד. גם רז"ל הלכו בעקבות נותן התורה ית' (כדרכם תמיד), וגדרו תקנות ואזהרות להרחיק כל מיני זמה, ולהרבות הזווגים הכשרים, ושלום הבית, והצלחת ההורים והבנים, ואהבתם זה את זה; וכל זה נתקיים בישראל בכל משך הגלות, עד הדור אשר היה לפנינו. (ג) לא יבא ממזר — גם דור עשירי: להגדיל התיעוב

XXIII

(1) Non deve alcuno sposare la moglie [vedova, o divorziata] di suo padre; locchè facendo verrebbe a sollevare il lembo (della veste) di suo padre [cioè verrebbe a scoprire le vergogne del padre, poichè la moglie è riguardata quasi parte del marito, v. Lev. XVIII. 6, 7, 8]. (2) Non dev' entrare nella radunanza del Signore [cioè sposare una israelita] chi sia stato ferito, pesto, o tagliato nel(le parti del) versamento. (3) Non dev' entrare uno spurio nella radunanza del Signore, nemmeno i suoi discendenti in decima generazione potranno entrare nella radunanza del Signore. (4) Non deve entrare un Ammonita, o un Moabita, nella radunanza del Signore; nemmeno i loro discendenti in decima generazione potranno giammai entrare nella radunanza del Si-

וההרחקה אל הכילוף והזכות כי בהיות תולדות הכילוף מרוחקות מן הקהל, זה יוליד הרחקה יתרה מן המעשים אשר הם סבת הויתם. (ד) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה': אין הנשים בכלל, כי לשון ביאה בקהל לא יפול רק על הזכרים אשר בבואם בעם אחר יעשו בקרבו משפחה חדשה, מה שאין כן הנשים, כי משפחת אם איננה קרויה משפחה, על כן באיסור ההתחתנות בכלל אמר (יהושע כ"ג י"ב) והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם, וכן לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מלכים א' י"א), ענין המליצה הכפולה הזאת כענין והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם (בראשית ל"ד ט'). והנה איסור העמוני והמואבי הוא חומר שהחמיר עליהם הכתוב אפילו יתגיירו, וזה קנס על דבר אשר לא קדמו וגו', ושבעה עממים אסורים מכל צד אחרי היותם חייבים כליה, ושאר עמים כלם אסורים בגיותם ומותרים בהתגיירם, ושל עזרא לא התיהדו, ולא עזבו תועבותיהם, כי כן כתוב (עזרא ט' א') לא נבדלו העם ישראל והלוים מעמי הארצות כתועבותיהם משמע שאותם העמים (כלומר בנותם הנשואות לישראל) היו נוהגים עדיין בתועבותיהם. וגם מה שראינו שהיו הבנים מדברים חצי אשדודית, הוא עדות כי אמותם היו נוהגות כמנהגיהן, ולא למדו דרכי בעליהן, כי הדבור בשפה נכריה מורה השתררות והעדר השתוות לדרכי זולתו, וזה טעם להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. — והנה לפי שטתי כמו

לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ (ה) עַל־
דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם
בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ
אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם
לְקַלְלֶךָּ׃ (ו) וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ
אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־
הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
(ז) לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃
ס רביעי (ח) לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא
לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ (ט) בָּנִים
אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל
יְהוָה׃ ס (י) כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ
וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ (יא) כִּי־יִהְיֶה בְךָ
אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃
(יב) וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא
הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ (יג) וְיָד תִּהְיֶה
לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ (יד) וְיָתֵד

gnore. (5) A motivo che non si sono a voi presentati col pane e coll'acqua, durante il viaggio (che faceste) venendo via dall'Egitto; e perchè [Moàb] ha prezzolato contro di te Bileàm figlio di Beòr, (e fattolo venire) da Pethòr di Mesopotamia, per maledirti. (6) Ma il Signore, Iddio tuo, non ha voluto dare ascolto a Bileàm; anzi il Signore, Iddio tuo, ti convertì la maledizione in benedizione, poichè il Signore, Iddio tuo, ti ama. (7) Non cercare giammai a'tuoi giorni il loro benessere e la loro prosperità. (8) Non abbominare l'Idumeo, imperciocchè egli è tuo consanguineo. Non abbominare l'Egiziano, poichè sei stato ospite nel suo paese. (9) I figli che ne nasceranno, la terza (cioè) generazione, potranno entrare nella radunanza del Signore. (10) Quand'uscirai, e (t'alloggerai) in accampamento contro i tuoi nemici, ti guarderai da ogni cosa sconcia. (11) Quando vi sarà fra di te alcuno, il quale non sia puro, in causa d'accidente notturno; dovrà uscire fuori del campo, e non rientrare nell'accampamento. (12) Verso sera poi si bagnerà nell'acqua, e dopo tramontato il sole rientrerà nel campo. (13) Avrai eziandio un luogo apposito fuori del campo, dove andrai quando vorrai uscir fuori [cioè quando vorrai ritirarti per evacuare il corpo]. (14) Ed una cavicchia avrai, annessa alla tua armatura; e quando vorrai adagiarti lì fuori [cioè per l'accennato oggetto], scaverai con quella [farai una buca nel terreno], e t'adagerai,

שהעמונית מותרת, כן אפשר שגם המצרית מותרת, וכבר אמרו (יבמות ע"ח) מצרית
לאחר עשרה דורות מותרת: גם אפשר שלא תהיה מותרת, אלא שלא רצה הכתוב
לומר במצרים ואתם לא תבאו בהם, מפני שהיה הלשון מגונה, שהיה נראה כאלו
המצרים מרוצים כל כך בישראל שהם קהל בבני עמו. (ה) **בלחם ובמים**: אפי׳
במחיר. **ואשר שכר עליך**: הביא בתקות שכר, ואע"פ שלא נתן שכרו מפני שלא
השלים רצונו, יפול בו לי שכר. (ז) **לא תדרוש שלומם וטובתם**: ראוי היה שיצוה
לישראל שינקמו מהם על דרך שצוה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, אבל לא
רצה מפני שהיו אחים (בני לוט) וצוה שלא יהיו אוהביהם ודורשי טובתם, אך יתרחקו
מהם ולא ייטיבו להם ולא ירעו. (י) ע׳ מורה נ׳ מ"א. (יד) **ושבת**: ימים רבים
כירשתי כמו ואח"כ, ועתה (שבע תר"כא) כ"ל כדברי אא"מ תשב ותעשה צרכיך,

תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ (טו) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס (טז) לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ (יז) עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס (יח) לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יט) לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס (כ) לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר

ומשכבו וישבת, כמו ושבתי בבית ה'. (טו) והיה מחניך קדוש: העיקר לקבוע בלבם כי ה' הולך לפניהם, ומאתו התשועה, על כן נוה שָׁוְּו ה' נגדם תמיד כאילו הם בהיכלו. אך אין הדבר בעבור הארון, כי לא היה הולך עמהם למלחמה על הרוב, ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, ואין ספק כי הארון לא ישוב בעבור זה. גם אין כסוי הצואה לבלא יפסיד האויר, כי היא מצוה לטומאת קרי

e ricoprirai i tuoi escrementi. (15) Perciocchè il Signore, Iddio tuo, spazia in mezzo al tuo campo, per salvarti, e per dare i tuoi nemici in tua balìa; quindi il tuo campo dev' essere santo; altrimenti, scorgendo in te qualche cosa turpe, ritirerebbesi da te. (16) Non devi consegnare uno schiavo al suo padrone, quando si ricoverasse appo te, (fuggendo) dal suo padrone. (17) Resti teco, in mezzo di te, nel luogo che sceglierà, in alcuna (cioè) delle tue città, dove gli piacerà. Non devi fargli sopruso. (18) Non siavi prostituta delle figlie d' Israel, nè siavi prostituto dei figli d' Israel. (19) Non devi lasciar entrare nella Casa del Signore, Iddio tuo, in pagamento d' alcun voto, (un animale che sia stato) la mercede d' una meretrice, o il prezzo d' un cane [cinèdo, bagascione]; poichè il Signore, Iddio tuo, gli ha amendue in abborrimento. (20) Non dare ad interesse al tuo fratello, sia l' interesse in

שאיננה מפסדת האויר, אך הכל למען יעמדו ביראה כאילו הם בהיכל ה'.
(טז) **לא תסגיר עבד אל אדוניו:** אין כאן גנבה, כי לא נחזיק בו בגנבה, רק
עמנו ישב כבן חורין; אבל יש כאן מדת רחמים, אחר מה שידענו ממצב העבדים
בימי קדם. והנה עמך ישב באחד שעריך ראיה שמדבר בעבד הבא מחוצה לארץ,
א"כ איננו של ישראל, כי יהודי בחוצה לארץ מִנַּיִן? (יח) **לא תהיה קדשה** וגו':
לא אסר ולא ענש לא הפנויה שתזנה, ולא האיש הזונה עמה, כי לא היה זה
מועיל, אבל צוה לצבור שישגיחו לבלתי תהיה אשה מופקרת, אבל בזכר אסר וענש
גם את היחיד. והנה איסור הקדשה ראיה על איסור הזנות אע"פ שאיננו חמור כל
כך כמשכב זכר. ועיקר המטה להרבות הנשואין והבנים. והנה הזונה עם האשה אפשר
שישאנה ויוליד, מה שאין כן בזכר. וטעם השמות קדשה וקדש הוא (ככתוב בנת"הם)
כי היה מנהג עובדי האלילים להפקיר עצמם לכבוד עצביהם, ומה שהיו מקבלין לאתנן
היו מקדישים לאליליהם, ואולי נשאר שם קדשה וקדש גם למפקירים עצמם להנאתם
להשתכר, בלי שיעשו זה לכבוד הגלולים, ונראה כי (כדעת תלמידי רמ"בם) חששה תורה
שמא יעלה בלבם לעשות זה לכבוד אלהי ישראל, להפקיר עצמם ולהביא אתנניהם
לביתו, ולפיכך הוסיפה ואסרה הבאת האתנן לבית ה'. ועל דבר תרגום אנקלוס עיין
אוהב גר כתיב כ"ע. (יט) **לא תביא:** עם הצבור ועם הכהנים מדבר. **ומחיר
כלב:** cynaedus ל' כלב, וכן בגלות יוחנן (Apoc. 22. 15) « ומחוץ כלבים וקוסמים
זונים ורוצחים » והעד כי תועבת, והכלב א' מנבראיו א"א שיהיה תועבה לא הוא
ולא מחירו. (כ) **לא תשיך לאחיך:** לפי הפשט לא יתכן לצוות ללוה שלא יקח

יִשָּׁךְ׃ (כא) לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ
לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
ס (כב) כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ (כג) וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר
לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ (כד) מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר
וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי (כה) כִּי תָבֹא
בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ
וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס (כו) כִּי תָבֹא
בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ
לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

ברבית כשלא יוכל בלא רבית. (כא) **לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך:** הגוי המתישב בארץ ישראל נקרא גר, ומצוה להחיותו, ואינו עובד אלילים; אבל הנכרי אינו אלא הולך ובא לעשות סחורה, כגון לקנות תבואה ולהביאה בשאר ארצות, ואם היה רוצה לקנות בתנאי לשלם לאחר זמן בחזרתו (כגון שיתן משכון, על דרך והעבטת גוים רבים, שהכוונה במשכון) מותר לקחת ממנו נשך שהרי הוא משתכר בסחורתו,

denaro, sia in viveri, sia in qualsivoglia altra cosa. (21) Allo straniero potrai dare ad interesse, ma al tuo fratello non devi dare ad interesse: così il Signore, Iddio tuo, ti benedirà in ogni cosa a cui porrai mano su quella terra, alla cui conquista tu sei per andare. (22) Quand'avrai fatto un voto al Signore, Iddio tuo, non indugiare a pagarlo; poichè il Signore, Iddio tuo, lo esigerebbe da te, e saresti in peccato. (23) Lasciando però di far voti, non avrai alcun peccato. (24) Abbi a cuore ciò che t'è uscito dalle labbra, ed eseguisci quant'hai votato al Signore, Iddio tuo, l'offerta (cioè) promessa colla tua bocca. (25) Quando sarai entrato nella vigna del tuo prossimo, potrai a tua voglia mangiarne dell'uva a sazietà; ma non devi riporne in alcun tuo arnese. (26) Quando sarai entrato nel campo di biade del tuo prossimo, potrai tagliarne delle spiche colla mano, ma non devi menar la falce sulla biada del tuo prossimo.

וכמו שהוא המשפט אצל כל האומות שהמלוה לוקח נשך בשכר מעותיו שהיו בטלות אצל הלוה. ולאחיך לא תשיך, כי לא היו ישראל אנשי מרכולת רק מקיימים בעבודת אדמתם, ואת היותר מוכרים לנכרים; והלוה לא היה לוה אלא מפני עניו, ככתוב אם כסף תלוה את עמי (שמות כ"ב כ"ד), וכי ימוך אחיך וגו' אל תקח מאתו נשך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ו). והנה עכשו שהיהודי עוסק בסחורה נראה שמותר לקחת ממנו נשך, אך לא מן העני; וכן הנכרי אם הוא עושה סחורה מותר להשיך לו, ואם הוא עני אסור להלוות לו ברבית, כי אינו דומה לנכרי שדברה תורה, שהרי הוא יושב בקרבנו, והרי הוא כגר שאנו מצווים להחיותו, ואם חסה התורה על הגר המתיישב בקרבנו, קל וחומר על הגוי שאנו תושבים בקרבו, וקל וחומר ממצרי, שאמרה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. (כו) בקמת וגו': אם בפועל ק"ו מבור, אבל איכא למפרך כי הפועל בא בשכרו; ואם בעוברי דרכים, כדברי הכורם ובדברי המכחישים שהזכיר רא"בע (וראייתם מדכתיב וחרמש לא תניף, והפועל אי אפשר שלא יניף חרמש) קשה, שאם כן יבאו כל ישראל וישחיתו כרמו של זה, והנכון שאינו מדבר בעוברים ושבים, כי לא אמר כי תעבור על כרם רעך, אלא כי תבא, ומי הרשהו שיבא? א"כ הכתוב מדבר במי שבא ברשות ויהיה זה בכל צד שיהיה.

כד

(א) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־
לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת
דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ
וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ (ב) וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה
וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ (ג) וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן
וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ
מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־
לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (ד) לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן
אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה
אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי
יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי (ה) כִּי־יִקַּח
אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר
עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת
וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ (ו) לֹא־יַחֲבֹל

XXII

(1) Quando taluno avrà pigliato una donna, e ne sarà divenuto marito, e quella poi non incontri la sua grazia, avendo egli trovato in essa qualche cosa di sconcio; le scriverà una carta di ripudio e gliela darà in mano, e la manderà via di casa sua. (2) Se poi ella, uscita di casa sua, va e si sposa ad altr'uomo; (3) Ed il secondo marito prende a odiarla, e le scrive una carta di ripudio, e datagliela in mano, la manda via di casa; ovvero muore quel secondo uomo, che aveala presa in moglie: (4) Il suo primo marito che l'aveva mandata via, non potrà tornare a prenderla per sua moglie dopo che fu contaminata, poichè ciò è cosa abbominevole innanzi al Signore, e (permettendola) tu caricheresti di peccati il paese ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio, [vale a dire: ciò darebbe luogo ad un turpe traffico delle mogli, potendo ogni vile cedere per qualche tempo la sua, indi ripigliarla]. (5) Quand'uno avrà sposata una donna nuova [cioè non ripigliato la sua divorziata], non deve uscire nell'esercito, e non deve incombere sopra di lui alcun obbligo: egli apparterrà, libero [da altri impegni] alla sua famiglia, per un anno, e farà lieta la moglie che ha sposata. (6) Non deve alcuno pi-

(א) כי מצא בה ערות דבר: דבר מגונה והוא מום קבוע בגופה או במדותיה, אבל אם הקדיחה תבשילו, אין זה מום אלא במעשה ידיה; וכן כי מצא בה ערות דבר ולא שמצא אחרת נאה הימנה. (ד) כי תועבה היא לפני ה': שיהיו בני אדם מחליפין נשיהם זה עם זה. גרושה שזנתה מותרת לחזור לבעלה, כן פסקו רי"ף ורמ"בם (גרושין פ' י"א) וש"ע (אבן העזר סימן י'), ועי' יבמות י"א ב', וא"א אוכל נותן טעם לזה לפי כוונת התורה שהיא שלא יהיו בני אדם מחליפין נשיהם זה עם זה, והנה יש לחוש שיגרש אדם את אשתו כדי שיקחנה אוהבו, ואח"כ תחזור לו, אבל אין לחוש שיגרש אדם את אשתו כדי שתפקיר עצמה לכל, ואח"כ יחזור ויקחנה. והקשה דוד חזק כי יתכן שהמגרש יעשה תנאי עם אשתו שלא תזנה אלא עם פלוני. (ה) לכל דבר: לא"ד הכללית, כל דבר שיהיה לא יעבור עליו, יהיה כלו של ביתו ולא של אחרים, וזה על ידי שיהיה נקי מכל משא, וכן דעת בעל הטעמים שהפסיק נקי בשני גרשין. (ו) לא יחבול רחים ורכב: לא הרחיים בכללם, ולא הרכב לבדו, והזכיר

רֵחַ֖יִם וָרָ֑כֶב כִּי־נֶ֖פֶשׁ ה֥וּא חֹבֵֽל׃ ס (ז) כִּֽי־
יִמָּצֵ֣א אִ֗ישׁ גֹּנֵ֨ב נֶ֤פֶשׁ מֵאֶחָיו֙ מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
וְהִתְעַמֶּר־בּ֖וֹ וּמְכָר֑וֹ וּמֵת֙ הַגַּנָּ֣ב הַה֔וּא וּבִֽעַרְתָּ֥
הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס (ח) הִשָּׁ֧מֶר בְּנֶֽגַע־הַצָּרַ֛עַת
לִשְׁמֹ֥ר מְאֹ֖ד וְלַעֲשׂ֑וֹת כְּכֹל֩ אֲשֶׁר־יוֹר֨וּ אֶתְכֶ֜ם
הַכֹּהֲנִ֧ים הַלְוִיִּ֛ם כַּאֲשֶׁ֥ר צִוִּיתִ֖ם תִּשְׁמְר֥וּ לַעֲשֽׂוֹת׃
(ט) זָכ֕וֹר אֵ֧ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֛ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לְמִרְיָ֑ם
בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ ס (י) כִּֽי־תַשֶּׁ֥ה
בְרֵעֲךָ֖ מַשַּׁ֣את מְא֑וּמָה לֹא־תָבֹ֥א אֶל־בֵּית֖וֹ
לַעֲבֹ֥ט עֲבֹטֽוֹ׃ (יא) בַּח֖וּץ תַּעֲמֹ֑ד וְהָאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר
אַתָּה֙ נֹשֶׁ֣ה ב֔וֹ יוֹצִ֥יא אֵלֶ֛יךָ אֶֽת־הָעֲב֖וֹט
הַחֽוּצָה׃ (יב) וְאִם־אִ֥ישׁ עָנִ֖י ה֑וּא לֹ֥א תִשְׁכַּ֖ב
בַּעֲבֹטֽוֹ׃ (יג) הָשֵׁב֩ תָּשִׁ֨יב ל֤וֹ אֶת־הָעֲבוֹט֙ כְּב֣וֹא
הַשֶּׁ֔מֶשׁ וְשָׁכַ֥ב בְּשַׂלְמָת֖וֹ וּבֵֽרְכֶ֑ךָּ וּלְךָ֙ תִּהְיֶ֣ה
צְדָקָ֔ה לִפְנֵ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס שביעי (יד) לֹא־
תַעֲשֹׁ֥ק שָׂכִ֖יר עָנִ֣י וְאֶבְי֑וֹן מֵאַחֶ֕יךָ א֥וֹ מִגֵּרְךָ֛
אֲשֶׁ֥ר בְּאַרְצְךָ֖ בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ (טו) בְּיוֹמוֹ֩ תִתֵּ֨ן שְׂכָר֜וֹ
וְלֹא־תָב֧וֹא עָלָ֣יו הַשֶּׁ֗מֶשׁ כִּ֤י עָנִי֙ ה֔וּא וְאֵלָ֗יו

gnorare le macine, nè anche la (sola) superiore; poichè pignorerebbe la vita (7) Quando venisse trovato uno che rubasse un individuo dei suoi fratelli, figli d'Israel, ed usando verso di lui da padrone, lo vendesse; quel ladro deve morire, e così sgombrerai il male di mezzo a te. (8) Bada bene, intorno al male della lebbra, di osservare grandemente ed eseguire: quanto v'insegneranno i sacerdoti della tribù di Levi, a norma di ciò che ho loro prescritto, dovete accuratamente eseguire. (9) Sovvengati ciò ch'il Signore, Iddio tuo, fece a Mirjàm, durante il viaggio, venendo voi via dall'Egitto [Numeri XII]. (10) Quand'avrai verso il tuo prossimo un credito qualunque, non devi entrare in casa sua per prendergli il pegno. (11) (Ma) devi fermarti fuori, e quegli di cui sei creditore ti porterà fuori il pegno. (12) E s'egli è (assai) povero [e non può darti in pegno che la coperta da letto], non devi porti a giacere avendo il suo pegno presso di te. (13) Devi restituirgli il pegno, tramontato che sia il sole: così egli si giacerà nella sua coperta, e ti benedirà, e tu avrai un merito innanzi al Signore, Iddio tuo. (14) Non defraudare il povero e bisognoso mercenario, sia egli dei tuoi fratelli, o dei forestieri (viventi) nel tuo paese, nelle tue città. (15)

הרכב ולא השכב, כי השכב קבוע, והרכב מיטלטל וקל לקחתו יותר מן השכב.
(ז) ע' למעלה כ"א י"ד. גנבו ולא מכרו פטור (סנהדרין דף פ"ה סע"ב) וכן פסק
הרמב"ם פרק ט' מהלכות גנבה. (ח) היה כ"ל להטעים כן השמר בנגע הצרעת
לשמר מאד ולעשות ככל אשר־יורו אתכם הכהנים הלוים, ומלות כאשר צויתים
תשמרו לעשות הן כתיכת טעם, עשו כאשר יורו אתכם, כי אני צויתי אותם. ולפי
הטעמים שלפנינו לשמור מאד ולעשות הוא לשון סתום. ועכשו (שנת תרכ"א) רואה
אני כי בס"ט רצו להפריד מה שהוא בלשון יחיד (השמר) ממה שהוא ל' רבים (אתכם,
תשמרו), ולענין לשמור מאד ולעשות הנראה סתום, הנה דוגמתו ויעש גם ככל אשר
צוה אותו אלהים כן עשה. (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים:
זכור כי הצרעת איננה כשאר חלאים, אבל היא מכה אלהית, כמו שראית במרים,
על כן יש לך לשמור מאד המשפטים שחקקתי לך בענין זה. (י) כי תשה: רש"י
אמרי תחוב (מלת אמרי היא בכ"י שלי ולא בספרי הדפוס) קשה בעיני מאד, והלא
לשון חוב וחייב נאמר על מי שחובה עליו לתת לחברו, ולא על מי שאחרים חייבים
לו, כמו כאן. הן אמת כי אומרים בעל חוב בין לזה ובין לזה, אך הפועל חוב בקל מורה

הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־
יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס (טז) לֹא־יוּמְתוּ
אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת
אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס (יז) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט
גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ (יח) וְזָכַרְתָּ
כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ ס (יט) כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ
וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס (כ) כִּי תַחְבֹּט
זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה
יִהְיֶה׃ (כא) כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ (כב) וְזָכַרְתָּ כִּי־
עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

Nella sua giornata gli darai la sua mercede, senza lasciare che vi tramonti sopra il sole; poichè egli è povero, ed in essa [mercede] egli ripone le sue speranze. Altrimenti egli griderà contro di te al Signore, e tu sarai in peccato. (16) Non facciansi morire i padri pei figli, e i figli non facciansi morire pei padri: nessuno dev' esser messo a morte, fuorchè pel proprio peccato. (17) Non torcere il diritto del forestiere, (o dell')orfano; e non pignorare l'abito della vedova. (18) E ti ricorderai che fosti schiavo nell'Egitto, ed il Signore, Iddio tuo, ti liberò di là: perciò io ti comando di fare questa cosa. (19) Quando, facendo la tua mietitura nel tuo campo, tu dimenticassi un manipolo sul campo; non devi tornare indietro per pigliarlo: apparterrà al forestiere, all'orfano ed alla vedova. Così il Signore, Iddio tuo, ti benedirà in ogni opera delle tue mani. (20) Quando abbacchierai il tuo olivo, non tornare indietro per raggranellare: al pellegrino, all'orfano ed alla vedova apparterrà [ciò che fosse rimasto sull'albero]. (21) Quando vendemmierai la tua vigna, non tornare indietro per racimolare: al pellegrino, all'orfano ed alla vedova apparterrà. (22) E ti ricorderai che fosti schiavo nella terra d'Egitto; perciò ti comando di fare questa cosa.

תמיד חיוב והתחייבות (חב המזיק, שמא תחובו חובת גלות). (טז) **לא יומתו אבות על בנים**: נראה לי שלא ילקה האב תמורת הבן ולא הבן תמורת האב, אם יחטא אחד מהם לשים נפשו כפר לחברו; אולי כן היה מנהג הקדמונים, וכן מצאנו Zaleuchus שצוה לנקר אחת מעיניו ואחת מעיני בנו, שהיה חייב ניקור שתי עיניו. אבל לומר שלא יומתו האבות והבנים יחדו על חטא שעשה אחד מהם, איננו נראה, שאם כן היה נכון שיאמר האיש החוטא הוא יומת, אבל איש בחטאו יומתו, משמע יותר שימות על חטא שעשה הוא ולא על חטא שעשה חברו. ואף על פי כן יפה למד מכאן אמציה (מלכים ב׳ י״ד) שלא המית את בני המכים, כי ק״ו הוא, אם לא יומתו זה תמורת זה, כ״ש זה מלבד זה. גם אפשר לפרש ואת בני המכים לא המית, אם קרה שקצת מן המכים כבר מתו קודם שחזקה הממלכה בידו, לא המית את בניהם תמורתם למען נְקֹם דם אביו.

כה

(א) כִּֽי־יִהְיֶ֥ה רִיב֙ בֵּ֣ין אֲנָשִׁ֔ים וְנִגְּשׁ֥וּ אֶל־
הַמִּשְׁפָּ֖ט וּשְׁפָט֑וּם וְהִצְדִּ֙יקוּ֙ אֶת־הַצַּדִּ֔יק
וְהִרְשִׁ֖יעוּ אֶת־הָרָשָֽׁע׃ (ב) וְהָיָ֛ה אִם־בִּ֥ן הַכּ֖וֹת
הָרָשָׁ֑ע וְהִפִּיל֤וֹ הַשֹּׁפֵט֙ וְהִכָּ֣הוּ לְפָנָ֔יו כְּדֵ֥י
רִשְׁעָת֖וֹ בְּמִסְפָּֽר׃ (ג) אַרְבָּעִ֥ים יַכֶּ֖נּוּ לֹ֣א יֹסִ֑יף
פֶּן־יֹסִ֨יף לְהַכֹּת֤וֹ עַל־אֵ֙לֶּה֙ מַכָּ֣ה רַבָּ֔ה וְנִקְלָ֥ה
אָחִ֖יךָ לְעֵינֶֽיךָ׃ (ד) לֹא־תַחְסֹ֥ם שׁ֖וֹר בְּדִישֽׁוֹ׃ ס
(ה) כִּֽי־יֵשְׁב֨וּ אַחִ֜ים יַחְדָּ֗ו וּמֵ֨ת אַחַ֤ד מֵהֶם֙ וּבֵ֣ן אֵֽין־
ל֔וֹ לֹא־תִהְיֶ֧ה אֵֽשֶׁת־הַמֵּ֛ת הַח֖וּצָה לְאִ֣ישׁ זָ֑ר
יְבָמָהּ֙ יָבֹ֣א עָלֶ֔יהָ וּלְקָחָ֥הּ ל֛וֹ לְאִשָּׁ֖ה וְיִבְּמָֽהּ׃

(ב) והיה אם בן הכות הרשע: לפי הפשט אין מלקות בלאוין שאין בהם ריב, כלומר שאין בהם תובע ונתבע, גם המכות אפשר שתהיינה עשר או עשרים או שלשים, כפי רשעתו, אבל תמיד במספר, לא מאומד, ולא כאדם המכה בכעס, ולא יותר מארבעים. וכן כתב גם דון יצחק ז"ל: ועל דרך הפשט היה המלקות על המריבות, אם לתובע, כשיתבע מה שאינו ראוי ואינו אמתי, ואם לנתבע המכחיש האמת, או שנשבע לשקר, כמו שהיום הוא מנהג בשוט בכל ארצות ישמעאל והתוגר, שאשר ירשיעון אלהים, ר"ל השופטים, גם בדיני ממונות, ילקה כפי דעת השופט כענין רשעתו, וילקה בפני השופט לא במקום אחר עכ"ל. והפילו והכהו, השופט יעשה זה על ידי שלוחו, הלא הוא

XXV

(1) Quando, insorta contesa tra (due) uomini, e presentatisi ai giudici, questi gli avranno giudicati, facendo ragione al giusto, e condannando il reo: (2) Se il reo sarà degno di battiture, il giudice lo farà gettare [distendere] e battere alla propria presenza, proporzionatamente al suo reato, a colpi numerati. (3) Potrà fargli dare quaranta battiture, e non più: perchè non avvenga che gl' infligga un numero di percosse assai maggiore, ed il tuo fratello sia, sotto i tuoi occhi, ridotto in uno stato ignominioso. (4) Non mettere la musoliera al bue, quando trebbia. (5) Quando alcuni fratelli dimorino insieme, ed uno d' essi muoja senza prole; la moglie del morto non dovrà maritarsi fuori (di casa) con qualche estraneo, (ma) il suo cognato la sposerà, e prendendola in moglie, compierà

שליש כ"ד. (ג) ארבעים יכנו: השליש. לא יוסיף: השליש. ונקלה אחיך לעיניך:
אתה השופט. ואולי עם בעל הדין מדבר אתה שיאמת זכאי בדינך יהיה בך חטא
אם תראה אחיך נקלה יותר מדי בעבורך, ולפי זה יתכן ג"כ לפרש (כדעת תלמידי
דוד חי אשכנזי) והכהו לפניו לפני בעל דינו. ולדעת תלמידי יצחק פארדו, בעל דינו
יכה אותו לפני השופט, והשופט חייב להשגיח שלא יכהו יותר מכדי רשעתו.
(ה) כי ישבו אחים יחדו: לפי הפשט כמשמעו שידורו יחדו (אבל הוויה בעולם
לא תקרא ישיבה, אם לא על דרך השיר), ולמה כאמר יחדו? ואיך יתכן שלא ישבו
אחים יחדו, מאחר שנחלתם זו אצל זו? יתכן שהיה זה כשיקח האחד בת יורשת
נחלה, וילך לשבת באחוזתה, או שיפרדו בעבור מריבה שנפלה ביניהם או בין נשיהם.
והנה באופן הראשון אין ראוי לו שיביא צרה לביתו לגרש את אשתו אשר העשירתו,
ובאופן השני אין ראוי לו ליכנס מאחר שהיתה מריבה בינו וביניה או בין אשתו וביניה,
או בינו ואחיו שהיה בעלה, כי בזה יביא קטטה בתוך ביתו, על כן לא ייבם אלא
כשישבו יחדו ואשת אחיו ידועה לאשתו. אבל במשך הדורות לא היו עוד רוב האחים
יושבים יחדו, על כן (כדעת תלמידי מוה"רד דוד חי אשכנזי) ראו החכמים שהיתה
מצות יבום מתבטלת, אם לא תהיה נוהגת אלא ביושבים יחדו, על כן התקינו שיספיק

(ו) וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם
אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וְאִם־
לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה
יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן
יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה
יַבְּמִי׃ (ח) וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו
וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ (ט) וְנִגְּשָׁה
יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ
מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה
כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית
אָחִיו׃ (י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ
הַנָּעַל׃ ס (יא) כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ
וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־
אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה
בִּמְבֻשָׁיו׃ (יב) וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס

שתהיה להם הויה בעולם יחדו. (ו) **והיה הבכור אשר תלד:** לפי הפשט הבן הבכור יירש חלק המת, ואם היבמה לא תוליד, תעבור נחלת המת לאחיו. ומפני זה קרוב היה הדבר שלא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו כדי שתשאר בלא בנים, והוא (עם שאר אחיו אם יש לו אחים) יהיה היורש ובניו אחריו, ולכן קנסה אותו התורה בבזיון

verso di lei il dovere di cognato. (6) Ed il primo figlio ch'ella partorirà resterà sotto il nome del fratello defunto [sarà suo successore, quasi fosse suo figlio], in guisa che il nome di lui non vada estinto di mezzo ad Israel. (7) Se poi colui non vorrà pigliare la sua cognata, questa salirà al tribunale, agli anziani, e dirà: Il mio cognato ricusa di far risorgere in Israel il nome di suo fratello, egli non vuole compiere verso di me il dovere di cognato. (8) Gli anziani della sua città lo chiameranno e gli parleranno; e quand'egli persista, e dica: « Non voglio pigliarla », (9) La sua cognata gli s'appresserà, in presenza degli anziani, e gli leverà la scarpa dal piede, e gli sputerà davanti, indi dirà: Così merita essere trattato colui che non vuole edificare la casa del proprio fratello. — (10) Ed egli verrà chiamato in Israel: La famiglia dello scalzato [forse non avendo voluto perpetuare il nome del fratello, andava estinto il suo, e non compariva nei registri, e la sua discendenza portava il nome non di famiglia del tale, ma sì di famiglia d'un anonimo, noto soltanto sotto l'ignominioso nome di scalzato]. (11) Qualora (due) uomini venissero insieme a rissa l'uno e l'altro, e la moglie dell'uno s'accostasse per liberare il marito dal suo percotitore, e, stesa la mano, l'afferrasse per le pudende: (12) Le taglierai la mano, senza

שיהיה הוא ומאמאיו נקראים בית חלוץ הנעל. ונראה (כדברי מוה"רר דוד חי אשכנזי)
כי ראו חז"ל שהיו רבים נמנעים מן היבום מיראתם פן היבמה תלד בנים רבים,
ומתוך כך תתמעט נחלת בניהם מזווג ראשון, ועמדו ובטלו הדין הזה שהבן הבכור
לבדו יירש את המת, והעבירו הירושה לאח המיבם באופן שכל בניו יחלקו בשוה. ודברי
רש"בם שהחליצה היא לקנות היבמה ממנו נכסי בעלה, אינם נראים, כי לא הזכירה
החליצה אלא עם הרוב דרך בזיון; אבל נכסי בעלה ישארו כדין תורה לאחי המת
לפי מספרם, ואין לאשה אלא כתובתה. (ז) ע' שו"ת מה"רס בר ברוך כיין שע"ו.
(ט) לא יבנה: כמו אולי אבנה ממנה. (י) ונקרא שמו: נ"ל כי תחת שלא רצה
להקים שם לאחיו, יימחה שמו, ובניו לא יקראו על שמו, אך יהיו נקראים בני חלוץ
הנעל, וגם האיש ההוא לא יזכר בס' היחס. וקרוב לזה במגלת רות לא נזכר שם
הגואל שלא רצה לגאול, ובועז לא אמר לו פלוני אלמוני, אך הכותב כתב כך.
(יא) והחזיקה במבשיו: נכה. (יב) וקצתה: מצוה על כל מי שנמצא שם
ורואה האיש ההוא בסכנה. והלא היא עלמה להציל את בעלה עשתה, ולמה לא יותר

עֵינֶֽךָ׃ ס (יג) לֹא־יִהְיֶה לְךָ֛ בְּכִֽיסְךָ֖ אֶ֣בֶן וָאָ֑בֶן גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ (יד) לֹא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ בְּבֵיתְךָ֖ אֵיפָ֣ה וְאֵיפָ֑ה גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ (טו) אֶ֣בֶן שְׁלֵמָ֤ה וָצֶ֙דֶק֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ אֵיפָ֧ה שְׁלֵמָ֛ה וָצֶ֖דֶק יִֽהְיֶה־לָּ֑ךְ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִ֣יכוּ יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ (טז) כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה כֹּ֖ל עֹ֥שֵׂה עָֽוֶל׃ פ מפטיר

(יז) זָכ֕וֹר אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ עֲמָלֵ֑ק בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ (יח) אֲשֶׁ֨ר קָֽרְךָ֜ בַּדֶּ֗רֶךְ וַיְזַנֵּ֤ב בְּךָ֙ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִ֣ים אַֽחֲרֶ֔יךָ וְאַתָּ֖ה עָיֵ֣ף וְיָגֵ֑עַ וְלֹ֥א יָרֵ֖א אֱלֹהִֽים׃ (יט) וְהָיָ֡ה בְּהָנִ֣יחַ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֣יךָ ׀ לְ֠ךָ֠ מִכָּל־אֹ֨יְבֶ֜יךָ מִסָּבִ֗יב בָּאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר־יְהוָֽה־אֱ֠לֹהֶ֠יךָ נֹתֵ֨ן לְךָ֤ נַחֲלָה֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ תִּמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָ֑יִם לֹ֖א תִּשְׁכָּֽח׃ פ פ פ

misericordia. (13) Non devi tenere nella tua borsa doppio peso, uno (più) grande ed uno (più) piccolo. (14) Non devi tenere in casa tua doppia misura, una (più) grande ed una (più) piccola. (15) Pesi interi e giusti avrai, misure intere e giuste avrai; affinchè si prolunghino i tuoi giorni sulla terra ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti. (16) Perciocchè in abbominio al Signore, Iddio tuo, egli è chiunque fa di tali cose, chiunque commette iniquità. — (17) Ricordati di ciò che ti fece Amalèk, durante il viaggio dell'uscita dall'Egitto [Esodo XVII]. (18) Il quale t'assalì per la via, e, senza temere Iddio, ti trucidò tutt'i deboli rimasti indietro, mentre tu eri lasso e stanco. (19) Ora, quand'il Signore, Iddio tuo, t'avrà posto in quiete, (libero) da tutt'i tuoi nemici d'ogn'intorno, nel paese ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in possesso ereditario, cancellerai la memoria d'Amalèk di sotto al cielo; non ten dimenticare.

לה להצילו בדרך שמותר וגם מצוה לאחרים להציל את המכה מידה? — היא עשתה ברמיה (tradimento) כי אין אדם שיחשוב כזאת על אשה שתעיז פניה כל כך, ואם היתה עושה בשאר דרכים ובלא רמיה, לא היה בזה רע. וגם תנא קמא בספרי לקח הדבר כפשוטו ולא בממון, אמנם שתשלם דמי כפה לא נזכרה, ויותר היה ראוי שתשלם דמי מבושיו ואם מת בה תהיה חייבת מיתה. אבל אם הפחידוה ושמטה ידה, יתכן שתשלם דמי כפה שהיתה ראויה להקנן. והנה אחר שדבר על מעשה רמיה זה הזכיר רמיה אחרת שהיא אבן ואבן איפה ואיפה, ולחזק שנאת הרמיה הזכיר ענין עמלק שעשה בעקבה ויזנב בך כל הנחשלים אחריך, וצוה להכריתו ולזכור המשפט הנעשה בו, זה למען נתרחק ממעשה רמיה. והיום י' שבט תר"ב נ"ל כי וקצתה את כפה הוא עונש ב"ד, על דרך עין תחת עין, ולפי שאין לאשה מבושים יקצצו כפה, וקרובין לזה דברי ראב"ע.

כו

(א) וְהָיָה֙ כִּֽי־תָב֣וֹא אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָ֑ה וִֽירִשְׁתָּ֖הּ וְיָשַׁ֥בְתָּ
בָּֽהּ׃ (ב) וְלָקַחְתָּ֞ מֵרֵאשִׁ֣ית ׀ כָּל־פְּרִ֣י הָאֲדָמָ֗ה
אֲשֶׁ֨ר תָּבִ֧יא מֵֽאַרְצְךָ֛ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן
לָ֖ךְ וְשַׂמְתָּ֣ בַטֶּ֑נֶא וְהָֽלַכְתָּ֙ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֤ר
יִבְחַר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֖וֹ שָֽׁם׃ (ג) וּבָאתָ֙
אֶל־הַכֹּהֵ֔ן אֲשֶׁ֥ר יִהְיֶ֖ה בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֑ם וְאָמַרְתָּ֣
אֵלָ֗יו הִגַּ֤דְתִּי הַיּוֹם֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ כִּי־בָ֙אתִי֙
אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע יְהוָ֛ה לַאֲבֹתֵ֖ינוּ לָ֥תֶת
לָֽנוּ׃ (ד) וְלָקַ֧ח הַכֹּהֵ֛ן הַטֶּ֖נֶא מִיָּדֶ֑ךָ וְהִ֨נִּיח֔וֹ
לִפְנֵ֕י מִזְבַּ֖ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ (ה) וְעָנִ֨יתָ וְאָמַרְתָּ֜
לִפְנֵ֣י ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֲרַמִּי֙ אֹבֵ֣ד אָבִ֔י וַיֵּ֣רֶד
מִצְרַ֔יְמָה וַיָּ֥גָר שָׁ֖ם בִּמְתֵ֣י מְעָ֑ט וַֽיְהִי־שָׁ֕ם לְג֥וֹי
גָּד֖וֹל עָצ֥וּם וָרָֽב׃ (ו) וַיָּרֵ֧עוּ אֹתָ֛נוּ הַמִּצְרִ֖ים
וַיְעַנּ֑וּנוּ וַיִּתְּנ֥וּ עָלֵ֖ינוּ עֲבֹדָ֥ה קָשָֽׁה׃ (ז) וַנִּצְעַ֕ק

XXVI

(1) Quando sarai entrato nella terra ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti in retaggio, e la possederai, e v'abiterai; (2) Piglierai delle primizie di tutt'i prodotti del suolo, che avrai raccolti dal tuo terreno, ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti, e le porrai in un canestro, e andrai a quel luogo, ch'il Signore, Iddio tuo, avrà eletto per fissarvi la sede del suo nome [del suo culto], (3) E ti recherai al sacerdote che sarà a quei tempi, e dirai a lui: Io dichiaro oggi al Signore, Iddio tuo, che sono entrato nella terra ch'il Signore ha giurato ai nostri padri di dare a noi. (4) Il sacerdote piglierà il canestro dalla tua mano, e lo deporrà dinanzi all'altare del Signore, Iddio tuo. (5) Indi prenderai a dire: Aramei raminghi erano i miei proavi. Passarono in Egitto, e vi fecero dimora in poca gente, ed ivi divennero una grande nazione, forte e numerosa. (6) Gli Egizi ci maltrattarono, e ci afflissero, e ci sottoposero a dura schiavitù. (7) E noi sclamammo al Signore, Iddio dei nostri padri, ed il Signore ascoltò le nostre grida, e vide la nostra miseria, il nostro travaglio, e

(ג) הגדתי היום לה׳ אלהיך כי באתי אל הארץ: הנכון כדברי ר׳ עובדיה ספורנו, ובעל הרכסים לבקעה, שהוא כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים (שמואל ב׳ י״ט ז׳), על ידי המעשה הזה שאתה בוכה על בנך אבשלום המורד בך, אתה מודיע שאינך אוהב כלל את שריך ואת עבדיך הנלחמים בעבורך; אף כאן ואמרת אליו הבאתי הבכורים האלה לאות כי באתי אל הארץ. (ה) אבי: כולל כל האבות כאחד שבעי

אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־
קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־
לַחֲצֵנוּ׃ (ח) וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה
וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃
(ט) וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ (י) וְעַתָּה
הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יא) וְשָׂמַחְתָּ
בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃
ס שני (יב) כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר
תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר
וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ
בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ (יג) וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו

תועים מגוי אל גוי, והראשון בא מאחרים, וקרובין לזה דברי רמב"ם. (יב) לַעְשֵׂר: התיבה
הזאת איננה מבנין הפעיל, אלא מבנין פיעל, כאילו היה כתוב לְעַשֵּׂר, והה"א אחד ממשפטי

la nostra oppressione. (8) Ed il Signore ci trasse dall' Egitto, con mano potente e con braccio disteso, con terrore grande, e con segni e miracoli. (9) E ci portò in questo luogo, e ci diede questa terra, terra che scorre latte e miele. (10) Ed ora, ecco ho portato le primizie del prodotto della terra che mi desti, o Signore. — E lo lascerai [il canestro] innanzi al Signore, Iddio tuo, e ti prostrerai innanzi al Signore, Iddio tuo. (11) Indi di tutto il bene ch' il Signore, Iddio tuo, avrà dato a te ed alla tua famiglia, godrai lieto tu, ed il Levita, ed il forestiere vivente fra di te. (12) Quand' avrai terminato di dar (fuori) tutta la decima della tua raccolta, nell' anno terzo, anno della decima, e l' avrai data al Levita, al forestiere, all' orfano ed alla vedova, e n' avranno mangiato nelle tue città a sazietà [v. XIV. 28]; (13) Dirai innanzi al Signore, Iddio tuo: Ho sgombrato di casa mia le cose sacre, ed holle anco date al Levita, ed al forestiere, all' orfano ed alla ve-

אותיות הגרון, עיין מה שכתבתי על בְּהָשַּׁמָּה (ויקרא כ"ו מ"ג); והנני מבטל מה שכתבתי על לַעְשֵׂר, בַּעְשֵׂר בנה"ע תקפ"ח עמוד קל"א — כי תכלה לעשר: ענין הפרשה הזאת מבולבל אחר לדעת רז"ל, שהרי לדבריהם היא מדברת בשלשה מיני מעשרות, אע"פ שהכתוב לא הבדיל ביניהם כלל; כי הנה לדבריהם ונתת ללוי מעשר ראשון, ולגר ליתום ולאלמנה מעשר עני, לא אכלתי באוני זה מעשר שני; והנה הכתוב מזכירו תמיד בלשון יחיד, כאילו אינו אלא אחד: וגם נתתיו, לא אכלתי באוני ממנו וגו', נראה שאינו אלא אחד. לפיכך נראה לי שאין הכתוב מדבר אלא במעשר אחד, והוא מעשר שני, הנאכל לבעלים בירושלם, ומפני שהיה קרוב הדבר שלא יספיקו הבעלים לאכלו גם מדי שנה בשנה, היו משהים הנותר משנה לשנה אחרת, והנה התירה התורה לעשות כן עד שלש שנים, אבל בשנה השלישית אם עדיין לא הספיקו הבעלים לאכלו כלו בירושלם צותה תורה שיוציאו אותו בעירם ויתנוהו ללוי ולעני. והנה בכל שנה שלישית היה בעל הבית לוקח עמו מה שהיה יכול לאכול בירושלים, והשאר היה מניח בעירו ומוציאו לעניים, ובהיותו בירושלים היה אומר עתה השלמתי לבערו מביתי, כי קצתו אכלתי כמשפט, וקצתו נתתי לעניים; והיה המאמר הזה כדברי רשב"ם לבלתי יעכבם לעצמו בביתו, כי כשהוא צריך להתודות על זה לפני ה' בהיכלו, לא ימלאהו לבו לַשקר; ועיין מה שכתבתי למעלה י"ד כ"ח. ונראה כי אחר שרבו הרמאים הנחלים מתנות עניים, והיו אומרים לעניים אין לנו שום מותר מעשר שני לתת לכם, כי כבר אכלנוהו בירושלם, גזרו חכמים כי בשנה השלישית לא יפרישו מעשר שני אבל המעשר

לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ (יד) לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ (טו) הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שלישי

(טז) הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (יז) אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ (יח) וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו׃ (יט) וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם

dova, il tutto a norma di quanto m'hai comandato; non ho contravvenuto ai tuoi precetti, e non gli ho posti in obblio. (14) Non ne mangiai quand'io era in lutto, non ne ho fatt'uso quand'io mi trovava in istato d'impurità, e non ne ho impiegato in occasione funebre [cioè ad uso di quel pasto che usavasi dare agli amici, dopo la tumulazione d'un loro congiunto, per indurli a moderare il dolore, e curare la propria conservazione. — La decima doveva mangiarsi in mezzo alla gioja, in omaggio a Dio, datore delle derrate —]: ho ubbidito al Signore, mio Iddio, feci il tutto secondo che mi comandasti. (15) Riguarda deh! dal santo tuo abitacolo, il cielo, e benedici il popol tuo, Israel, e la terra che ci hai data, come giurasti ai padri nostri, terra che scorre latte e miele. (16) Quest'oggi il Signore, Iddio tuo, ti comanda di eseguire questi statuti e (queste) leggi; e tu gli osserverai ed eseguirai, con tutt'il cuore e con tutta l'anima. (17) Tu oggi sublimi il Signore, (cioè professi) ch'egli sarà il tuo Dio, e che tu seguirai le sue vie [i suoi dettami], ed osserverai i suoi statuti, i suoi precetti, e le sue leggi, e gli presterai ubbidienza. (18) Ed il Signore ti sublima oggi, (dichiarando) che tu sarai il popolo suo tesoro, come t'ha promesso, e (dedicato) ad osservare tutt'i suoi precetti. (19) E ch'egli ti ren-

שמפרישים יהיה כלו לעניים. (יד) **לא אכלתי באוני ממנו ולא נתתי ממנו למת:** רגילים היו לעשות משתה לנחם את האבלים, כנזכר בשמואל ב׳ ג׳ ל״ה, וירמיה ט״ז ז׳, ויחזקאל כ״ד י״ז וכ״ב, והיא הנקראת סעודת הבראה, והמעשר השני היה משפטו להיות נאכל בשמחה ובטהרה. אבל לפרש שלא אכלן בלילה ועלה על מות אישים (כדעת המבאר), לא נכונה, כי אמר באוני, כלומר באניותי שהייתי אונן ממש, ולפי הפירוש ההוא בעצב היה לו לומר; וכן ולא נתתי ממנו למת מורה שעל מת ממש מדבר; מלבד כי אטו בעובדי ע״ז עסקינן? (יז) **האמרת:** מל׳ אמר בערבי שענינו נוי ומעלה, אמיר הוא נשיא ומלך, וכן יתאמרו, והתעמר בו.

וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ פ רביעי

כז

(א) וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר
שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם׃ (ב) וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ
לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ג)
וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ

(א) את כל המצוה: היא הקמת המזבח, וכתיבת האבנים וקריאת הברכה והקללה. (ב) והקמות לך אבנים גדולות: כתב רש"י שלשה מיני אבנים וכו', אבל בסוטה (ל"ה ע"ב) לא אמרו כן, אלא אחד שהקים משה בארן מואב, ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, ואחד שהקים בגלגל; וכבר תמהו על זה החזקוני והר"אם, ודע כי בר"שי כ"י על קלף שבידי (בלי שנה ומקום) כתוב כך: שלשה מיני אבנים היו, שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, ועלום והביאום לגלגל במלון, כדאיתא במסכת סוטה, ובשני כ"י על קלף שביד ידידי היקר ר"י אלמנצי (אחד בלי שנה ומקום, ואחד נכתב בשנת חמשת אלפים ול"ג, הוא שנת 1273) ובדפוס ישן נושן בלי שנה ומקום (גם הוא ביד ידידי החכם הנ"ל) כתוב כך: שנים עשר בירדן וכנגדן בהר

derà superiore a tutte le genti da lui create, in lode, rinomanza e gloria; e che sarai un popolo sacro al Signore, Iddio tuo, com'egli promise.

XXVII

(1) Allora Mosè, accompagnato dagli anziani d'Israel, comandò al popolo, con dire: Serbate (nella mente) tutt'il precetto ch'io vi comando oggi. (2) Allora quando sarete passati il Giordano, entrando nella terra ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti, ti erigerai delle grandi pietre, e le intonacherai colla calcina. (3) E scriverai sopra di quelle tutte le parole di questa legge, passato che sarai; affinchè tu abbi ad entrare nel paese ch'il Signore, Iddio tuo, è per darti, paese che scorre latte e miele, come ti promise il Signore, Iddio

עיבל, וקיפלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה. ולפי הנסחאות האלה דברי רש"י ז"ל מסכימים עם האמור בסוטה אלא שהוא ז"ל השמיט אותן שהקים משה, שאין להן ענין עם פסוק זה, אף על פי שלפי זה אינם עוד שלשה מיני אבנים, אלא שנים. ור' אברהם בקראט הלוי בס' הזכרון (ליוורנו שנת תר"ה) אולי מפני שראה שאין כאן שלשה מיני אבנים, אלא שנים כתב וז"ל: שנים עשר הקים משה בעבר הירדן בארץ מואב וכנגדן בהר עיבל, וקיפלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה, כך היא הגירסא הנכונה. ורבנו בחיי כתב וז"ל: והוא שכתב רש"י ז"ל בפירוש החומש שלו נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו ע"כ, ואמר כן מזה שאמרו במסכת סוטה ג' מיני אבנים היו וכו' — ולפי זה היה אפשר לומר כי רש"י ז"ל לא כתב אלא שלשה מיני אבנים היו, והשאר אינו אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון זה בכה וזה בכה, ובאו המעתיקים והכניסו התוספות בתוך הפירוש. ואולם לפי הפשט, הכתוב הזה (והקמות לך אבנים גדולות) אינו מדבר כלל על האבנים שהקים יהושע בירדן, ועל אותן שהוציא מן הירדן והביא אל המלון, ויהושע לא אמר שעשה כל זה כאשר צוה משה, אלא כדבר ה' עשה, רק בסימן ח' בענין בנין המזבח בהר עיבל וכתיבת התורה על האבנים, כתוב: כאשר צוה משה עבד ה'. **ושדת אותם בשיד**: הכתיבה היתה (כדברי ר' שמעון בסוטה ל"ה) על גבי הסיד, ולא חקקוה בגוף האבנים, כי לא היתה הכתיבה לדורות, אלא לשעה, כדי שתהיה התורה לנגד עיניהם בשעת כריתת הברית, בקבלם עליהם הברכה והקללה. (ג) **וכתבת**: אולי כדעת רל"בג

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ (ד) וְהָיָה
בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר
עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ה) וּבָנִיתָ שָּׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף
עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ (ו) אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־
מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ז) וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ
שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ח) וְכָתַבְתָּ
עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס (ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה

בפירוש יהושע ח' שכל דברי התורה האמור כאן וגם הכוונה על הברכה והקללה כמפורש שם: אחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה. (ד) **והיה בעברכם תקימו:** אינו אלא כפל ענין שלמעלה, אלא שבא להוסיף שתהיה הקמתם בהר עבל, אבל ושדת אותם בשיד אין ענינו אלא האבנים שכבר שדת אותם וכתבת עליהן כאשר מעתיק אותם תקים, ואח"כ אומר ענין אחר, ובנית שם מזבח. (ה) **ובנית שם מזבח:** לפי הפשט לא נבנה המזבח באותן האבנים ששדו בשיד וכתבו עליהן את התורה, אלא שני ענינים הם: נצטוו להקים אבנים בהר

de' padri tuoi. (4) Queste pietre, ch'io vi comando oggi, l'erigerete, passato il Giordano, nel monte Evàl, e le intonacherai colla calcina. (5) Colà fabbricherai eziandio un altare al Signore, Iddio tuo; altare di pietre, sulle quali non alzerai ferro. (6) Di pietre intere fabbricherai l'altare del Signore, Iddio tuo [v. Esodo XX. 22], e arderai sopra di esso olocausti al Signore, Iddio tuo. (7) E scannerai sacrifizi di contentezza, e li mangerai là, e gioirai davanti al Signore, Iddio tuo. (8) E scriverai sulle pietre tutte le parole di questa Legge, in modo ben chiaro. (9) Indi Mosè, accompagnato dai sacerdoti della tribù di Levi, parlò a tutt'Israel, con dire: In quest'oggi tu diventi il popolo del Signore, Iddio tuo [accettando le bene-

עיבל ולכתוב עליהן את התורה שתהיה לנגד עיניהם בכרתם הברית; וגם נצטוו
לקחת אבנים אחרות ולבנות שם מזבח, ולזבוח עליו זבחים, ולאכול ולשמוח, כמו שהיה
דרכם בכרתם ברית. ויהושע בספרו סתם ולא פירש ענין הקמת האבנים וכתב (ח׳
ל״ב) ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה, והקורא סבור שהוא על אבני
המזבח, ואינו אלא על אבנים גדולות (לא אבנים שלמות) אשר שד והקים ככתוב
בתורה. ובירושלמי נחלקו ר׳ יהודה ור׳ יוסי (תוספות סוטה ל״ה עמוד ב׳ דבור
המתחיל כיצד), לר׳ יוסי כתבו התורה על אבני המזבח, ולר׳ יהודה על אבני המלון.
(ט) כבר אמר למעלה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, ונתתה את הברכה
על הר גריזים וכו׳. ועתה אחר שסיים משנה התורה, כלו׳ זכירת המצות בקיצור, בא
לכרות עמהם הברית על המצות ההן, והתחיל דרך הקדמה היום הזה ה׳ אלהיך מצוך,
את ה׳ האמרת היום, וה׳ האמירך, שעכשיו עתה תבא אתו בברית לשמור מצותיו, וגם
הוא אתך לקיים הבטחותיו, וקודם שיפרש הברכה והקללה צוה אותם על מה שיעשו
כשיכנסו לארץ לחדש את הברית הזאת בארץ עצמה, והוא שיכתבו את המצות על
האבנים לאות שהם מקבלין אותן עליהם לעשותן, ויבנו מזבח וישמחו שם לאות כי בשמחה
הם באים בברית, ואח״כ הנשיא בהם (הוא יהושע) העומד במקום משה יקרא את
הברכה והקללה. והנה כאן משה עצמו הביאם בברית שנ׳ אתם נצבים היום וגו׳
לעברך בברית, אנכי כורת את הברית הזאת, ואעפ״כ אין זו עיקר כאותה שכרת
עמהם יהושע, כי כאן לא בנו המזבח ולא כתבו על האבנים, ולא אמרו הלוים ארור
האיש, אבל מפני שלא היה משה עובר את הירדן הקדים ועשה מקצת המצוה, והניח
ליהושע שיחזור וישלימה בבואם לארץ, ואמר ויצו משה וזקני ישראל, וכן אח״כ וידבר
משה והכהנים הלוים, לצרף עמו החשובים שבעם, כדי לעורר לב העם יותר לשמוע

אֱלֹהֶיךָ׃ (י) וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֹתָו* וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי (יא) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־
הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ (יב) אֵלֶּה יַעַמְדוּ
לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־
הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ (יג) וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר
עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃
(יד) וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל
קוֹל רָם׃ ס (טו) אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ
וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס
(טז) אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס (יז) אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר

חפיו באימה ובירא הברכה והקללה שהוא עתיד לדבר באזניהם. (יג) אלה יעמדו לברך את העם וגו': לא היו השבטים על ראשי ההרים, אלא מזה ומזה לארון חצים לצד הר גריזים וחצים לצד הר עיבל כאמור ביהושע ח'. גם אין ספק כי לא היו השבטים הם הם המברכים, א"כ אלה יעמדו לברך את העם אין ענינו אלא מן הצד שיברך המברך את העם, ועל הר גריזים ענינו שתכתן הברכה על ההר,

(*) מצותיו ק'.

dizioni e maledizioni contenute nel capo seguente]. (10) Ubbidirai dunque al Signore, Iddio tuo, ed eseguirai i suoi precetti e statuti, ch'io ti comando oggi. (11) E Mosè comandò al popolo in quel giorno, con dire: (12) Questi [le seguenti tribù], passato che avrete il Giordano, staranno da quella parte, verso la quale si darà la benedizione al popolo, (cioè) presso il monte Gherizzim: Simeone, e Levi e Giuda, ed Issachàr e Giuseppe e Binjamìn. (13) E questi staranno dalla parte della maledizione. presso (cioè) al monte Evàl: Ruben, Gad e Ascèr, e Zevulùn, Dan e Naftalì [v. XI. 29]. (14) Incominceranno i Leviti. e diranno a tutta la gente d'Israel ad alta voce: (15) Maledetto colui che farà un simulacro a scalpello, o a getto, cosa dal Signore abborrita, lavoro delle mani dell'artefice [cioè: indegno quindi d'adorazione], e lo terrà celato! — E tutt'il popolo risponderà, e dirà: Amen! (16) Maledetto chi vilipende suo padre, o sua madre! — E tutto il popolo dirà: Amen! (17) Maledetto chi tira indietro il confine del suo prossimo! — E tutt'il popolo dirà: Amen!

דוגמת ונתן אותם על ראש השעיר, כי הר גריזים שהיה הר עושה פירות יתכן עליו
הברכה כאילו משם תבא אח"כ על כל אשר יקים את התורה, והמסך בהר עיבל
שהיה מקום חרב. ועל הקללה בהר עיבל ענינו לנגד הקללה אשר תנתן (במאמר)
למען תנוח בהר עיבל. (טו) ארור האיש: יפה אמר הרא"בע כי הברכה היא
והיה אם שמוע תשמע, ברוך אתה בעיר, והקללה היא והיה אם לא תשמע, ארור
אתה בעיר. ובאמת מה שאמרו הקדמונים שהלוים אמרו שנים עשר ברוך כנגד
שנים עשר ארור, מלבד שאין רמז מזה בתורה, הוא גם כן דבר שאין הדעת
סובלתו, כי מה טעם לומר ברוך האיש אשר לא ישכב עם אשת אביו, ברוך האיש
אשר לא ישכב עם כל בהמה, ברוך האיש אשר לא ישכב עם חותנתו? גם יפה
כתב רא"בע (ולפניו רשב"ם, גם רא"בן באבן העזר סימן מ"ה) כי כל הארורים
האלו הם על דברים שיוכל אדם לעשותם בסתר, בלי שיודע הדבר לבית דין,
ועדיין נשאר לפרש מה טעם לאלו הארורים כאן קודם הברכה והקללה? אבל
מצאתי בס' יהושע מאמר זר ותמוה, ואחרי העיון בו מצאתי כי בא זה ולמד על
זה, ומה שהיה בלתי מובן כאן וכאן, שב ברור ונכון ומאחד ונעים גם כאן וגם שם.
כי הנה ביהושע (ח' ל"ג ול"ד) כתוב: וכל ישראל וכו' חציו אל מול הר גרזים וכו'
כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה, ואחרי כן קרא את כל
דברי התורה הברכה והקללה וגו'. ומה ענין לברך את העם ישראל בראשונה ואחרי

כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (יח) אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר
בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (יט) אָרוּר
מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ (כ) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו
כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
(כא) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס (כב) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ
בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס (כג) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס (כד) אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כה) אָרוּר לֹקֵחַ
שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס (כו) אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ

כן קרא הברכה והקללה? — אבל אמתת הענין כך היא: הברכות והקללות הן לכלל האומה, כי כל ישראל ערבים זה לזה, שאם יעלימו עיניהם מן החוטאים ולא יענישום, יחרה אף ה' על העם כלו; לפיכך רצה ה' להקדים ולהודיעם כי לא יענוש את הקהל כלו על חטאות היחיד אלא א"כ תהיין גלויות וידועות, אבל הנסתרות לה' הן, והוא יענוש את החוטא בפרט, וכל העם יהיה נקי. ומזה ימשכו שתי טובות, האחת

(18) Maledetto chi fa errare un cieco per la via! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (19) Maledetto chi torce il diritto del forestiere, dell'orfano, o della vedova! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (20) Maledetto chi giace colla moglie di suo padre, imperciocchè (ciò facendo) solleva il lembo della veste di suo padre! [v. XXIII. 1] — E tutt'il popolo dirà: Amen! (21) Maledetto chi giace con alcuna bestia! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (22) Maledetto chi giace con sua sorella, figlia di suo padre, o figlia di sua madre! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (23) Maledetto chi giace con sua suocera! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (24) Maledetto chi uccide il suo prossimo in occulto! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (25) Maledetto chi riceve donativi, per (condannare e) privare della vita un innocente! — E tutt'il popolo dirà: Amen! (26) Maledetto chi non adempirà ed eseguirà tutte le parole di questa Legge! — E tutt'il popolo dirà: Amen! [Queste imprecazioni individuali concernono misfatti occulti, e sollevano il corpo della nazione da ogni responsabilità per le colpe ad essa ignote; nel mentre che le benedizioni e maledizioni del Capo seguente annunziano premj e castighi non all'individuo, ma all'intero popolo, il quale è fatto responsabile di quei delitti commessi nel suo grembo, i quali malgrado la loro notorietà, rimanessero impuniti].

שהחוטא לא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שאם רוב העם כשרים, גם אם אני חוטא מה בכך? האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף? והשנית, שלא יתיאשו העם ויאמרו אבדנו כלנו אבדנו, כי אולי אחד או רבים יחטאו בסתר ועל כל העדה יהיה הקצף. והנה אמירת ארור האיש אשר יחטא בסתר, ברכה היא לכלל האומה, וזה טעם לברך את העם ישראל בראשונה. ואמנם ההקדמה הזאת (שהיא קללת החוטאים בסתר) אמרוה הלוים, ויהא טעם קרא יהושע שצוה שיקראו. וכאן הבן שואל למה נענש הקהל כלו על חטאת עכן? והתשובה כי אין הקהל מחויב לבדוק ולחקור מה עושה כל אחד ואחד בתוך ביתו, ואם ראובן בחדרי משכיתו ישכב עם אחותו או עם בהמתו, אין כל ישראל אחראין עליו; אבל אם הקהל נותנין מתנה לגנוב, חובה עליהם להפקיד פקידים לבלתי יבא אדם ויגנוב מהחרם, וכאן הוא שיהיו כלם אחראים בדבר. (יח) משגה: כמו משגה ישרים בדרך רע (משלי כ״ח י׳), ואם היה כתוב מדרך היה ענינו traviare כמו אל תשגני ממצותיך. (כו) יקים לעשות: יקים ויעשה, כמו ברא אלהים לעשות, ברא ועשה.

כח

(א) וְהָיָ֗ה אִם־שָׁמ֤וֹעַ תִּשְׁמַע֙ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֤ר לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר
אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם וּנְתָנְךָ֞ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ עֶלְי֔וֹן
עַ֖ל כָּל־גּוֹיֵ֥י הָאָֽרֶץ׃ (ב) וּבָ֧אוּ עָלֶ֛יךָ כָּל־
הַבְּרָכ֥וֹת הָאֵ֖לֶּה וְהִשִּׂיגֻ֑ךָ כִּ֣י תִשְׁמַ֔ע בְּק֖וֹל
יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ (ג) בָּר֥וּךְ אַתָּ֖ה בָּעִ֑יר וּבָר֥וּךְ
אַתָּ֖ה בַּשָּׂדֶֽה׃ (ד) בָּר֧וּךְ פְּרִֽי־בִטְנְךָ֛ וּפְרִ֥י
אַדְמָתְךָ֖ וּפְרִ֣י בְהֶמְתֶּ֑ךָ שְׁגַ֥ר אֲלָפֶ֖יךָ וְעַשְׁתְּר֥וֹת
צֹאנֶֽךָ׃ (ה) בָּר֥וּךְ טַנְאֲךָ֖ וּמִשְׁאַרְתֶּֽךָ׃ (ו) בָּר֥וּךְ
אַתָּ֖ה בְּבֹאֶ֑ךָ וּבָר֥וּךְ אַתָּ֖ה בְּצֵאתֶֽךָ׃ ששי (ז) יִתֵּ֨ן
יְהוָ֤ה אֶת־אֹיְבֶ֙יךָ֙ הַקָּמִ֣ים עָלֶ֔יךָ נִגָּפִ֖ים לְפָנֶ֑יךָ
בְּדֶ֤רֶךְ אֶחָד֙ יֵצְא֣וּ אֵלֶ֔יךָ וּבְשִׁבְעָ֥ה דְרָכִ֖ים
יָנ֥וּסוּ לְפָנֶֽיךָ׃ (ח) יְצַ֨ו יְהוָ֤ה אִתְּךָ֙ אֶת־הַבְּרָכָ֔ה
בַּאֲסָמֶ֕יךָ וּבְכֹ֖ל מִשְׁלַ֣ח יָדֶ֑ךָ וּבֵ֣רַכְךָ֔ בָּאָ֕רֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ (ט) יְקִימְךָ֨ יְהוָ֥ה

XXVIII

(1) Ora, quando ubbidirai al Signore, Iddio tuo, esattamente eseguendo tutt'i suoi precetti ch'io ti comando oggi; il Signore, Iddio tuo, ti renderà superiore a tutte le genti della terra. (2) Verranno sopra di te tutte le seguenti benedizioni, e ti raggiungeranno [quasi correndoti dietro], in premio della tua ubbidienza al Signore, Iddio tuo. (3) Benedetto [prosperoso] sarai nella città e benedetto nellà campagna. (4) Benedetto il frutto del tuo ventre, ed il prodotto della tua terra, ed il frutto del tuo bestiame; i parti de' tuoi animali bovini, e le gregge del tuo bestiame minuto. (5) Benedetto il tuo canestro e la tua madia. (6) Benedetto sarai al tuo entrare, e benedetto al tuo uscire. (7) Il Signore porrà in rotta innanzi a te i nemici che insorgessero contro di te; in guisa che dopo esser venuti a te per una via [cioè tutti uniti], fuggiranno d'innanzi a te per sette strade [cioè sparpagliati]. (8) Il Signore ti decreterà la benedizione ne' tuoi granai, ed in ogni cosa, cui porrai mano: e benediratti nella terra, ch' il Signore, Iddio tuo, è per darti. (9) Il Signore t' erigerà a popolo sacro a lui, come ti giurò; poscia che osserverai i comandamenti del Signore, Iddio tuo, e seguirai le sue vie [i suoi dettami].

(ב) והשיגוך: כאילו רודפות אחריך, וכן מפורש למטה (פסוק מ"ה) ורדפוך והשיגוך. (ג) ברוך אתה בעיר: יפה כתב רא"בע סחורה, ויפה כתב המבאר בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר, וכן הבינו רז"ל, ולפיכך למעלה ט"ו ו' על כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך שמדבר בהלואת הנכרי אמרו (עיין רש"י) והיכן דבר, והשיבו ברוך אתה בעיר, כי פסוק זה לבדו כולל קצת רמז על הברכה באומניות ובסחורה. ועדיין אין פירושם מוכרח, כי ההלואה אל הנכרי אין צורך שתהיה במעות,

לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי תִשְׁמֹר
אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃
(י) וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא
עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ (יא) וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה
בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת
לָךְ׃ (יב) יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב
אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ
אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה
לֹא תִלְוֶה׃ (יג) וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב
וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־

DEUTERONOMIO XXVIII

(10) E tutt'i popoli della terra scorgeranno che tu appartieni al Signore, e ti temeranno. (11) Il Signore ti farà avanzare [superare altrui] in prosperità, nel frutto del tuo ventre, e nel frutto del tuo bestiame, e nel prodotto della tua terra, su quella terra ch'il Signore ha giurato a' tuoi padri di darti. (12) Il Signore ti aprirà il suo tesoro buono, il cielo, per dare alla tua terra la pioggia al suo tempo, e per benedire ogni lavoro della tua mano; cosicchè potrai prestare a molte genti, e non avrai d'uopo di prendere in prestito. (13) Il Signore ti renderà capo e non mai coda; e sarai sempre al di

אלא בדגן תירוש ויצהר, והם דברים התלוים בברכת האדמה. (י) כי שם ה' נקרא

תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֹת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃ (יד) וְלֹא תָסוּר
מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
לְעָבְדָם׃ פ (טו) וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ
כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ (טז) אָרוּר אַתָּה
בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ (יז) אָרוּר טַנְאֲךָ
וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ (יח) אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ (יט) אָרוּר אַתָּה

sopra, non mai al di sotto; quando sarai ubbidiente ai precetti del Signore, Iddio tuo, ch'io ti comando oggi, osservandoli ed eseguendoli; (14) Senza scostarti a destra o a sinistra da tutte le cose ch'io vi comando oggi, per seguire altri dèi e prestar loro culto. (15) Se poi non ubbidirai al Signore, Iddio tuo, per eseguire accuratamente tutt'i suoi precetti e statuti, ch'io ti comando oggi; verranno sopra di te tutte le seguenti maledizioni e ti raggiungeranno. (16) Maledetto sarai nella città, e maledetto nella campagna. (17) Maledetto il tuo canestro e la tua madia. (18) Maledetto il frutto del tuo ventre, ed il prodotto della tua terra; i parti de' tuoi animali bovini, e le gregge del tuo bestiame minuto. (19) Ma-

בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ (כ) יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ (כא) יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (כב) יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ (כג) וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ (כד) יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ (כה) יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ

עליך: כמו רק יקרא שמך עלינו (ישעיה ד' א'). (כב) **שחפת וקדחת:** בפרשת בחקותי נראה שהם חלאים בתבואה, עיין שם, וכן שדפון וירקון פירשם רש"י מכות התבואה וכן נראה בעמוס ד' ט', וחגי ב' י"ז, ושדפון ל' שדופות קדים, וכן ושדפה

(*) ובטחרים קרי.

ledetto sarai al tuo entrare, e maledetto al tuo uscire. (20) Il Signore manderà in te la maledizione, lo scompiglio e la disdetta, in ogni cosa ch'intraprenderai; in guisa che sarai in breve rovinato e perduto, a cagione del malvagio tuo operare, dell'avermi (cioè) abbandonato. (21) Il Signore attaccherà in te la peste, in guisa ch'essa ti estermini d'in su la terra, alla cui conquista tu sei per andare. (22) Il Signore ti percoterà colla tisi e colla febbre e coll'ardore, e coll'arsura e coll'aridità, e colla filiggine e colla ruggine [tutte malattie dei vegetabili], le quali ti perseguiteranno, sinchè sarai perduto [rovinato, per la penuria dei viveri]. (23) Il cielo che avrai sul capo si farà di rame, e la terra che ti starà sotto diverrà di ferro. (24) Il Signore cangerà la pioggia del tuo paese in polvere e terra; dal cielo [cioè portate dai venti] scenderanno sopra di te, in guisa che sarai rovinato. (25) Il Signore ti metterà in rotta davanti al tuo nemico: per una via uscirai contro di lui, e per sette strade fuggirai innanzi a lui; e diverrai oggetto di raccapriccio a tutt'i reami della

לפני קמה (מלכים ב׳ י״ט כ״ו) ושדפה בערבי שחור, וכן והחרב אין ספק שאינו חולי באדם, אלא לי חרב והוא גורם הפסד התבואה. (כג) והיו שמיך: מה שכתב כאן רש״י קללות הללו משה מפי עצמו אמרן, הם דברי התלמוד במגלה דף ל״א, ולגירסת הרי״ף הם דברי אביי; ואחר דברי רש״י שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וכו׳, הוא מתורת כהנים פרשת בחקותי. ובפרשת בחקותי (ויקרא כ״ו י״ט) כתב רש״י זו קשה משל משה וכו׳, אבל בתורת כהנים אין כתוב כך, אלא זו קשה מאחרונה. ודבר זה המיוחס לאביי דבר תמוה הוא מאד, והתוספות כתבו: משה מעצמו אמרן, ברוח הקדש, והר״ן כתב שהסכים הקב״ה שיכתבו בתורה. ולפי האמת דבר זה המיוחס לאביי אין לו על מה שיסמוך, שהרי בפסוק כ׳ כתוב מפני רוע מעלליך אשר עזבתני, ולא אשר עזבת את ה׳. ומכל מקום מכאן יש ללמוד איך היתה החקירה חפשית אצל קדמונינו, שאף על פי שחכמי המשנה אמרו בברייתא (סנהדרין צ״ט) כי דבר ה׳ בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב״ה, אלא משה מפי עצמו זה הוא כי דבר ה׳ בזה; אע״פ כן לא נמנעו חכמי התלמוד לומר כי קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן. (כד) יתן ה׳ את מטר וגו׳: על ידי הרוח הערב והדוח. (כח) ועוה: כמו

לְזַעֲוָ֔ה לְכֹ֖ל מַמְלְכ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃ (כו) וְהָיְתָ֤ה
נִבְלָֽתְךָ֙ לְמַאֲכָ֔ל לְכָל־ע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּלְבֶהֱמַ֣ת
הָאָ֑רֶץ וְאֵ֖ין מַחֲרִֽיד׃ (כז) יַכְּכָ֨ה יְהֹוָ֜ה בִּשְׁחִ֤ין
מִצְרַ֙יִם֙ וּבַעְפֹלִ֔ים וּבַגָּרָ֖ב וּבֶחָ֑רֶס אֲשֶׁ֥ר לֹא־
תוּכַ֖ל לְהֵרָפֵֽא׃ (כח) יַכְּכָ֣ה יְהֹוָ֔ה בְּשִׁגָּע֖וֹן
וּבְעִוָּר֑וֹן וּבְתִמְה֖וֹן לֵבָֽב׃ (כט) וְהָיִ֜יתָ מְמַשֵּׁ֣שׁ
בַּֽצָּהֳרַ֗יִם כַּאֲשֶׁ֨ר יְמַשֵּׁ֤שׁ הָֽעִוֵּר֙ בָּאֲפֵלָ֔ה וְלֹ֥א
תַצְלִ֖יחַ אֶת־דְּרָכֶ֑יךָ וְהָיִ֜יתָ אַ֣ךְ עָשׁ֧וּק וְגָז֛וּל
כָּל־הַיָּמִ֖ים וְאֵ֥ין מוֹשִֽׁיעַ׃ (ל) אִשָּׁ֣ה תְאָרֵ֗שׂ וְאִ֤ישׁ
אַחֵר֙ יִשְׁגָּלֶ֔נָּה בַּ֥יִת תִּבְנֶ֖ה וְלֹא־תֵשֵׁ֣ב בּ֑וֹ

DEUTERONOMIO XXVIII

terra. (26) Ed il tuo cadavere servirà di pasto a tutt'i volatili del cielo, ed alle bestie della terra, senza che alcuno le inquieti. (27) Il Signore ti percoterà colle ulcere egiziane, e coll' emorroidi, e colla rogna, e colla scabbia secca, in guisa da non poterne guarire. (28) Percoteratti il Signore di demenza, di cecità, e di torpore della mente. (29) Andrai tastone nel mezzodì, come fa il cieco (che vive) nelle tenebre, senza mai prosperare nelle tue imprese; e sarai del tutto defraudato e spogliato in ogni tempo, senza chi ti difenda. (30) Impalmerai una donna, ed altri la godrà: fabbricherai

זועה, מן ולא זע. (כט) והיית ממשש וגו׳: דרך משל. (לו) עיין למעלה ד׳ כ״ח.

(*) ובטחורים קרי.
(*) ישכבנה קרי.

כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ (לא) שׁוֹרְךָ טָבוּחַ
לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ
וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ
מוֹשִׁיעַ׃ (לב) בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר
וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין
לְאֵל יָדֶךָ׃ (לג) פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל
עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ
כָּל־הַיָּמִים׃ (לד) וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ
אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (לה) יַכְּכָה יְהוָֹה בִּשְׁחִין רָע
עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל

una casa, e non vi abiterai; pianterai una vigna, e non la profanerai [non comincerai a goderne il prodotto, v. XX, 6]. (31) Il tuo bue verrà macellato sotto i tuoi occhi, e tu non ne mangerai; il tuo asino verrà rapito d'innanzi a te, nè più tornerà ad esser tuo; le tue pecore diventeranno proprietà de' tuoi nemici, senza chi ti difenda. (32) I tuoi figliuoli e le tue figliuole passeranno in potere d'altro popolo, alla vista de' tuoi stessi occhi, i quali si struggeranno per essi incessantemente (nel desiderio di rivederli), ma tu non avrai forza (per farli tornare). (33) Un popolo (ch'era) a te sconosciuto godrassi il prodotto della tua terra, ed ogni tua fatica; e sarai del tutto angariato e vessato in ogni tempo. (34) E diverrai forsennato, per le cose che t'accadrà di vedere. (35) Percoteratti il Signore con una eruzione maligna ed insana-

לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ (לו) יוֹלֵךְ
יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ
אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ
שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ (לז) וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה
לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ
יְהוָה שָׁמָּה׃ (לח) זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט
תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ (לט) כְּרָמִים תִּטַּע
וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי
תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ (מ) זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־
גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃

bile, alle ginocchia ed alle gambe, (anzi) dalla pianta del piede, sino alla sommità della testa. (36) Il Signore farà andare te, ed il tuo re che avrai innalzato sopra di te, presso una nazione (ch'era) ignota a te ed ai padri tuoi; e colà presterai culto ad altri dèi, di legno e di pietra. (37) E sarai oggetto di stupore, di proverbio, e di favola, presso tutt'i popoli, dove il Signore ti trasporterà. (38) Molta sementa porterai in campagna, e poco raccoglierai, poichè (il prodotto) sarà consumato dalle locuste. (39) Pianterai vigne e le lavorerai, ma non berai vino, nè incantinerai, poichè (il prodotto) sarà mangiato dai vermi. (40) Olivi avrai in tutto il tuo territorio, ma non avrai olio da ungerti, perchè le tue olive cadranno im-

(לח) יחסלנו: הארבה, פרטי אגל הארבה, ואחד ממיניו נקרא חסיל. (מו) עד

(מא) בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ
בַּשֶּׁבִי׃ (מב) כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ
הַצְּלָצַל׃ (מג) הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ
מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ (מד) הוּא
יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ
וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ (מה) וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ (מו) וְהָיוּ
בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

mature. (41) Figli e figlie procreerai, ma non gli avrai, perciocchè andranno in cattività. (42) Tutt'i tuoi alberi, ed il prodotto del tuo terreno, diserterà il grillo stridulo. (43) Il forestiero vivente fra di te si alzerà al dì sopra di te alto alto, e tu scenderai giù giù. (44) Egli t'impresterà, e tu non impresterai a lui; egli diventerà il capo, e tu diventerai la coda. (45) Tutte queste maledizioni verranno sopra di te, t'inseguiranno e raggiungeranno, in guisa che ne sarai rovinato; posciachè non avrai ubbidito al Signore, Iddio tuo, per osservare i precetti e gli statuti ch'egli t'impose. (46) Esse [maledizioni] effettuerannosi in te e nella tua progenie in perpetuo [cioè sinchè durerà la rea condotta, vedi Capo XXX],

(מז) תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ (מח) וְעָבַדְתָּ
אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב
וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל
עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ (מט) יִשָּׂא יְהוָה
עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה
הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ (נ) גּוֹי עַז
פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃
(נא) וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד

in modo (da servire) di segno e d'esempio. (47) In cambio che non hai servito il Signore, Iddio tuo, (quando vivevi) nell'allegrezza e nella contentezza del cuore, in mezzo, all'abbondanza d'ogni cosa; (48) Dovrai servire il nemico ch'il Signore manderà contro di te, in mezzo alla fame ed alla sete, ed alla nudità, ed alla penuria d'ogni cosa; e quegli ti porrà sul collo un giogo di ferro, in guisa da distruggerti. (49) Il Signore porterà addosso a te una gente da lungi, dall'estremità della terra, come vola l'aquila; gente di cui non intenderai il linguaggio; (50) Gente di fiero aspetto, che non rispetta il vecchio, nè ha pietà del giovinetto. (51) La quale mangerà il frutto del tuo bestiame ed il prodotto della tua terra, in guisa che tu sii rovinato; non lasciandoti nè grano,

עולם: כל זמן שיתמיד המרי, ע׳ למטה סימן ל׳. (מט) ישא ה׳ עליך: כאילו

הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ
וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד
הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ (נב) וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ
עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר
אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָךְ׃ (נג) וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק
אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ (נד) הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג
מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר

nè mosto, nè olio, nè i parti de' tuoi animali bovini, nè le gregge del tuo bestiame minuto, a tale da ridurti in estrema miseria. (52) Ti assedierà in tutte le tue città, di maniera che le tue mura alte e forti, in cui confidavi, dovranno cedere, (e ciò) per tutto il tuo paese, dato a te dal Signore, Iddio tuo. (53) E tu, nell'assedio e nell'angustia, in cui ti porrà il tuo nemico, mangerai il frutto del tuo ventre, la carne dei figli e delle figlie, ch'il Signore, Iddio tuo, t'avrà dati. (54) Quegli che fra di te era l'uomo più molle e delicatissimo, sarà avaro verso il proprio fratello, e verso la donna del suo seno, e

האל ישא אותו על כנפי נשרים לבוא עליך מרחוק. (נב) והצר לך — עד רדת:
החומות יורדות דרך משל כשאין יושבי העיר יכולים עוד לסבול המצור והתקים ביד אויב.

בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ (נה) מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ (נו) הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ (נז) וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת* ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃

verso gli altri suoi figli che lascerà in vita. (55) In guisa da non far parte con alcuno di essi della carne dei proprj figli ch' ei mangerà, perchè null' altro gli resterebbe [onde cibarsi], nell' assedio e nella distretta, in cui ti porrà il tuo nemico in tutte le tue città. (56) Colei che fra di te era la donna più molle e delicata, di cui la pianta del piede non era abituata a posarsi sulla terra, per delicatezza e mollezza, sarà avara verso l' uomo del suo seno, e verso il proprio figlio e la propria figlia. (57) Persino in quanto alla secondina, uscitale di mezzo ai piedi, ed ai bambini da lei partoriti; poichè in mancanza d' ogni cosa, li mangerà di nascosto, nell' assedio e nella

(נו) ובבנה ובבתה: הגדולים. תרע עינה: בכל דבר ואפילו בשליתה שלא תרכה

(*) חסר א'.

(נח) אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה
אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ (נט) וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת
מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם
רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ (ס) וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃
(סא) גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב
בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ׃ (סב) וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת

distretta, in cui ti porrà il tuo nemico nelle tue città. (58) Se tu non avrai cura d'eseguire tutte le parole di questa Legge, scritte in questo libro; d'adorare (cioè) questo Nome glorioso e tremendo, il Signore, Iddio tuo: (59) Il Signore renderà straordinarj i tuoi flagelli, e quelli della tua progenie; (ti manderà) flagelli grandi ed ostinati, e maligne ed ostinate infermità. (60) Farà tornare fra di te tutt'i morbi egiziani, dei quali avevi paura, e resteranno attaccati [endemici] in te. (61) Ed anche ogni altra infermità ed ogni altro flagello, non scritti nel libro di questa Legge, farà il Signore che venganti addosso, in guisa che tu rimanga rovinato. (62) E resterete

(*) קמץ ב"זק.

אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא
שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (סג) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־
שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת
אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם
וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (סד) וֶהֱפִיצְךָ
יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה
הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־
יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ (סה) וּבַגּוֹיִם
הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ

poca gente, dopo essere stati in moltitudine paragonabile alle stelle del cielo; (e ciò) per non avere ubbidito al Signore, Iddio tuo. (63) E come (per l'innanzi) il Signore godeva nel beneficarvi e rendervi numerosi, così godrà il Signore nel perdervi e distruggervi; e sarete divelti d'in su la terra alla cui conquista tu sei per andare. (64) Ed il Signore ti spargerà fra tutt'i popoli, dall'una all'altra estremità della terra; e colà presterai culto ad altri dèi, ignoti a te ad a'padri tuoi, di legno e di pietra. (65) E presso quelle nazioni non avrai requie, nè la pianta del tuo piede avrà riposo; ma il Signore ti darà colà un cuore tremante e struggimento degli occhi [cioè un aspettare e non venire], e disfacimento del-

וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם
וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ (סו) וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד
וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃
(סז) בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר
מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד*

l' anima. (66) La tua vita sarà appesa in distanza da te [vale a dire: non sarai a portata di sorvegliarla e difenderla, quasi fosse lungi da te]: vivrai cioè in paura di notte e di giorno, senz' esser mai sicuro della tua vita. (67) Di mattina dirai: Oh fosse questa sera! — e la sera dirai: Fosse domattina! — a motivo dei timori, che avrai internamente, e delle cose che

לחלקה עמהם. **ובבניה:** הקטנים שתלד ותאכלם. (סו) **והיו חייך** וגו': שלא תוכל להסתירם ממקום תלייתם ולהביאם אליך, וקרוב לזה בכת"הש; ועתה (ליל ד' שבט תר"כא) נ"ל תראה חייך תלויים וקרובים לנפול ולא תוכל לתמוך בהם שלא יפלו, כי הם מנגד ורחוקים ממך. דרך מליצת השיר הוא מפריד האדם מחייו ואומר שהאדם רואה חייו בסכנה ולא יוכל להצילם. ואח"כ מפרש המליצה באמרו ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך. ואחר עיון ארוך ראיתי כי שרש תלה בכל המקומות אשר נמצא שם נאמר על דבר קבוע ובלתי קרוב לנפול (ואין סתירה לזה ממה שפירשתי על קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך כי הפגר התלוי יפול מפני שהוא מתקלקל בסבות טבעיות לא מצד היותו תלוי), וגם ועמי תלואים פירשתיו סמוכים. ומה שכתב רש"י כל ספק קרוי תלוי; הוא בלשון חכמים, ולא בלשון מקרא. והמחבר לכת"הש כתב כדבר התלוי באויר שאין לסמוך עליו. וכן קלעריקוס כתב כדבר התלוי בחוט, וזה תוספת שהוסיפו מלבם, ואין רמז ממנו בכתוב. ונ"ל שהכוונה חייך יהיו קבועים במקום רחוק ממך, שלא תוכל להשגיח עליהם ולשמרם, וקרוב לזה השליך את נפשו מנגד (שופטים ט' י"ז) שלא חש לשמירת גופו.

(*) קמץ בז"ק.

וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (סח) וֶהֱשִׁיבְךָ
יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי
לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם
לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס
(סט) אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב
מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ

שביעי

t'accadrà di vedere. (68) Il Signore ti farà ritornare in Egitto sui bastimenti [dei trafficanti di schiavi], per quella via, della quale ti dissi: « Non la vedrai mai più »; e colà verrete esposti in vendita ai vostri nemici per schiavi e schiave, e non vi saranno compratori. (69) Son queste le parole del patto, ch'il Signore comandò a Mosè di stabilire coi figli d'Israel nel paese di Moàb, oltre al patto che aveva fatto con essi presso all'Orèb [Levitico XXVI].

כט

(א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (ב) הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ (ג) וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת

XXIX

(1) Indi Mosè chiamò tutt'Israel, e disse loro: Voi avete veduto tutto ciò ch'il Signore ha fatto, sotto i vostri occhi, nella terra d'Egitto, a Faraone, ed a tutt'i suoi servi, ed a tutt'il suo paese; (2) Quelle grandi prove, ch'i tuoi occhi hanno vedute; quei grandi segni e miracoli. (3) Eppure il Signore non vi diede sino a quest'oggi mente da comprendere, ed occhi da vedere, ed orecchi da udire [cioè vi lasciaste spaventare dagli esploratori, e mancaste di fiducia in Dio, come se nulla aveste veduto di quei tanti miracoli, quasi non foste

(ג) ולא נתן ה': ואתם התנהגתם כאילו לא ראיתם, וע"כ יראתם מיושבי כנען,

וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ד) וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם
מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃
(ה) לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם
לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מפטיר
(ו) וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־
חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה
וַנַּכֵּם׃ (ז) וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה
לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ (ח)
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

stati da Dio dotati di sensi e d'intelletto]. (4) Quindi vi feci andare quarant'anni per lo deserto. Le vostre vesti non vi si logorarono addosso, e la tua scarpa non si logorò sul tuo piede. (5) Pane non mangiaste, e vino ed altri liquori inebbrianti non beveste: affinchè conosceste ch'io, il Signore, sono il vostro Iddio. (6) Indi arrivaste a questo luogo, e Sihhòn re di Hheshbòn ed Og re del Basciàn ci uscirono incontro, a darci battaglia, e li battemmo. (7) E c'impossessammo del loro paese, cui demmo in retaggio al Rubeniti ed ai Gaditi, ed a metà della tribù dei Manassiti. (8) Serbate dunque (nella mente) le parole di questo patto, ed eseguitele; così prospe-

פ פ פ נא (ט) אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ (י) טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ (יא) לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני (יב) לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם ׀ לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

rerete in tutto ciò che farete. (9) Voi siete rimasti oggi tutti davanti al Signore, Iddio vostro — i vostri capi (di migliaja, di centinaja ecc.), i vostri Capi di tribù, i vostri anziani e i vostri soprantendenti, tutti gli uomini d'Israel; (10) La vostra figliuolanza, le vostre donne, ed il forestiere vivente nel tuo campo; quegli che ti taglia le legna, e quegli che ti attigne l'acqua. — (11) Ad oggetto di accettare il patto del Signore, Iddio tuo, e la sua maledizione [contenuta nel Capo antecedente], ch'il Signore, Iddio tuo, pattuisce teco oggi. (12) In guisa ch'Egli ti costituisca oggi il suo popolo, e ch'Egli divenga il tuo Dio (tutelare), come ti promise, e

ולפיכך ואולך אתכם מ׳ שנה. (ט) אתם נצבים: לא מצינו שעשו אמן או עשו שום דבר להראות שהם מקבלים הברית אבל במה שנשארו שם לשמוע הקללות עד תמם עשו עצמם כמקבלים; זה טעם אתם נצבים ואח״כ הוא מדבר על מי שאולי לא בא שמה, או הלך לו באמצע. שבטיכם: כמו דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. ראשיכם

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלֹא אִתְּכֶם
לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־
הָאָלָה הַזֹּאת׃ (יד) כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ
עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר
אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי (טו) כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם
אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־
עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ (טז) וַתִּרְאוּ
אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף
וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ (יז) פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה
הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה
רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ (יח) וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי
הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם
יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת
הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ (יט) לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ
לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ
הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר

come giurò ai tuoi padri, Abramo, Isacco e Giacobbe. (13) Nè già con voi soli io fo questo patto, accompagnato da questa maledizione. (14) Ma tanto con chi è qui con noi presente oggi, innanzi al Signore, Iddio nostro, quanto con chi non è qui con noi oggi. (15) Perciocchè voi sapete la dimora che abbiam fatta nel paese d'Egitto, ed il passare che femmo tra quelle nazioni per le quali passaste. (16) Ed avete veduti gli abbominevoli e laidi loro idoli, di legno e di pietra, d'argento e d'oro, esistenti presso di loro. (17) Se mai quindi vi è tra voi un uomo o una donna, o una famiglia, o una tribù, che abbia oggi il cuore rivolto lungi dal Signore, Iddio nostro, per andare a prestar culto agli dèi di quelle nazioni; se mai (dico) havvi tra voi una radice che sia per produrre tossico ed assenzio; (18) E all'udire le parole di questa maledizione si lusinghi internamente con dire: « Io vivrò felice, quand'anche seguirò il proponimento del mio cuore » [perchè le maledizioni sono nazionali, anzichè individuali] — in guisa ch'il campo abbondante d'acqua abbia ad aggiungersi al sitibondo [vale a dire: l'apostasia dell'individuo, quando non venisse punita, si propagherebbe, ed il terreno irriguo, cioè la parte sana del popolo, assimilerebbesi al campo scarso d'acqua, cioè alla parte guasta e traviata, e l'intera nazione rovinerebbe]: (19) Il Signore non vorrà perdonargli, ma allora l'ira del Signore e la sua indignazione arderanno [letteralmente: fumeranno] contro a quell'uomo, e poserassi sopra di lui tutta la maledizione, scritta in questo libro, ed il Signore cancellerà il suo nome di sotto al cielo.

שבטיכם: עיין בראשית מ"ט י"ו. (יד) **ואת אשר איננו פה:** אין הכוונה כלל על הדורות הבאים, כי לא נזכרו ולא נרמזו בפרשה הזאת הדורות הבאים; אבל אמר אם נצבים כאן כלכם, ואם אולי יש אדם שלא בא לכאן, להיותו חולה או לסבה אחרות, דעו כי גם את אשר איננו פה אני כורת הברית הזאת. (טו) **כי אתם ידעתם:** וזה אני אומר מפני שאתם ידעתם וגו' לפיכך אני חושש שמא יש בכם. (יז) **פן יש בכם:** הטעם היחיד העתיד לגרום נזק והפסד מרובה, בהיותו מדיח משפחה או שבט. (יח) אחרי שעזבתי הפירוש שכתבתי זה שנים רבות, וכתבתי תחתיו פירוש אחר במשתדל, וגם בו עשיתי אח"כ קצת תיקון, היום כ"ו שבט תר"כא נ"ל

הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃
(כ) וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה׃ (כא) וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר
יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ
רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־
תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ (כב) גָּפְרִית
וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא־
תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת
סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִּים(*) אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה
בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ (כג) וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה
עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף
הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ (כד) וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־
בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם
בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כה) וַיֵּלְכוּ
וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים
אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ (כו) וַיִּחַר־

(*) וצבוים קרי.

(20) Ed il Signore lo renderà distinto, in male, da tutte le tribù d'Israel, secondo tutte le maledizioni del patto, scritto in questo libro della Legge. (21) In guisa che le generazioni successive, sia i vostri figli che sorgeranno dopo di voi, quanto lo straniero, venuto da paese lontano, al veder le piaghe di quella terra [cioè di quel tratto della Cananea, posseduto già da quella famiglia datasi all'idolatria], ed i mali di cui il Signore l'avrà resa infetta; (22) (Vedendo) il suo suolo tutto adusto, (divenuto quasi) zolfo e sale, non atto alla seminagione, nè alla vegetazione, nè crescervi alcun'erba; come là, dove furono Sodoma e Gomorra, Admà e Ssevoim, ch'il Signore ha subissate nel suo sdegno e nell'ira sua.... (23) Diranno [i passeggieri di] tutte le genti: Perchè il Signore ha trattato così questa terra? Perchè una collera così grande? (24) E [gl'Israeliti rimasti nel paese] risponderanno: Perchè hanno abbandonato il patto del Signore, Iddio dei padri loro, ch'egli ha fatto con essi allora quando li trasse dalla terra d'Egitto. (25) E andarono e prestarono culto ad altri dèi, e si prostrarono a quelli, dèi ad essi sconosciuti, ed i quali (il Signore) non diede loro in retaggio [v. IV. 19-20]. (26) Ed il Signore, acceso di sdegno contro quella terra, mandò sopra di essa

כמו שתרגמתי. (כא) ואמר הדור וכו': מכאן שאינו מדבר על כל האומה, רק על משפחה או שבט. (כג) למי דעתי ראוי להטעים מה חרי האף הגדול הזה.
(כד) ואמרו: בניכנס הכשאריס באָרץ, אף כתקיים בלד מה בעשרת השבטים, שבבוא הכותים לשבת בארצם לא יכלו לשבת בה מפני האריות, עד שקבלו עליהם את התורה, וכן כאן המשיבים מזכירים הקללה הכתובה בס' הזה, והנה הם (אנשי יהודה) הודיעו לכותים כי לא יוכלו להתיישב בארץ הזאת בלתי אם יעבדו את אלהי הארץ, והראו להם ס' התורה הכולל הקללות האלה, והם קבלוהו עליהם. (כה) ולא חלק ה'

אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה: (כז) וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה: (כח) הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: ס רביעי (שני במחובר)

ל

(א) וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: (ב) וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: (ג) וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ

(*) ל׳ רבתי.
(*) י״א נקודות.

tutta la maledizione scritta in questo libro. (27) Ed il Signore gli svelse d'in su la loro terra, con isdegno, con ira e con gran collera; e li gettò in altro paese, come in oggi (vedesi accaduto). — (28) Le cose occulte spettano al Signore, Iddio nostro [cioè appartiene a lui di punire le colpe occulte]; ma le palesi spettano a noi ed ai figli nostri in perpetuo, (c'incombe cioè) di eseguire tutte le parole di questa Legge [vale a dire: incombe alla nazione d'invigilare all'osservanza della Legge, e punirne le trasgressioni].

XXX

(1) Ora, quando ti saranno sopravvenute tutte queste cose, la benedizione e la maledizione, che ti posi davanti; e tu farai riflessione, in mezzo a tutte quelle genti, dove il Signore, Iddio tuo, t'avrà fatto andare errante; (2) E farai ritorno al Signore, Iddio tuo, ed a norma di quanto ti comando oggi, gli sarai ubbidiente, tu e i figli tuoi, con tutt'il cuore e con tutta l'anima; (3) Il Signore, Iddio tuo, farà ritorno a te, e ti tratterà benignamente: e tornato (a te) ti raccoglierà da tutt'i popoli, dove il Signore, Iddio tuo, avratti disperso.

אותם להם: עיין למעלה ד׳ י״ט ק׳. (כח) הנסתרות: לעשות דין בפושעים הידועים לנו.

(א) והשבות: אל לבבך, כמו ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה (ישעיה מ״ד י״ט).

(ג) ושב ה׳ אלהיך את שבותך: מלת שבות או שבית במליצה הזאת השגורה בספרי הקדש איננה מלשון שביה וגלות, אלא מגזרת שוב, כמו לזות שפתים מגזרת לוז, וכוונת המליצה הזאת בכל מקום שהיא: חזרת האדם או הגוי למעמדו הראשון; וראיה לזה וה׳ שב את שבות איוב, ושם אין מקום לשביה וגלות, וכן ושבתי את שבותהן את שבות סדום ובנותיה, וסדום לא הלכה בגלות. גם מצאנו בשוב ה׳ את שיבת ציון, שהוא בלא ספק מגזרת שוב, לא מגזרת שבה. ואם יקשה עלינו היות ושב מבנין הקל, הנה מצאנו גם כן והשיבותי את שבות יהודה (ירמיה ל״ג ו׳), כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה (שם שם י״א), ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (שם מ״ט ו׳), עתה אשיב את

וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ (ד) אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה
הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם
יִקָּחֶךָ׃ (ה) וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ
מֵאֲבֹתֶיךָ׃ (ו) וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ
וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי
(שלישי במחובר) (ז) וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־

DEUTERONOMIO XXX

(4) Se, nella tua vita errante, ti troverai nell'estremità del cielo, di là ti raccoglierà il Signore, Iddio tuo, e di là ti piglierà. (5) Ed il Signore, Iddio tuo, ti condurrà al paese già posseduto dai tuoi padri, e lo possederai; ed egli renderatti prosperoso e numeroso più dei padri tuoi. (6) Ed il Signore, Iddio tuo, circonciderà il tuo cuore, ed il cuore della tua progenie [cioè toglierà l'ottusità della mente]; in guisa che ami il Signore, Iddio tuo, con tutt'il cuore e con tutta l'anima, locchè sarà cagione della tua vita [cioè del tuo maggior bene]. (7) Ed il Signore, Iddio tuo, manderà tutte queste ma-

שבות בני עמון (שם מ"ט ו'), עתה אשיב את שבות יעקב (יחזקאל ל"ט כ"ה), בהפעיל.
ואין להקשות: איך יאמר תחלה ישיב ה' אתכם למעמדכם הראשון, ואחר כן יאמר
ורחמך? וכיוצא בזה בירמיה (כ"ט י"ד) ושבתי את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים
— כי אמנם המקראות האלו על דרך כלל ופרט נאמרו: ושב ה' את שבותך כלומר
ורחמך ושב וקבצך וגו'; ושבתי את שבותכם, כלומר וקבצתי אתכם וגו'. **ושב:** ע' פירושי

הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר
רְדָפוּךָ׃ (ח) וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
(ט) וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ
בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ
לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב
כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ (י) כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה
בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי (יא) כִּי
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־

ledizioni sui tuoi nemici e contrarj, i quali ti perseguitarono. (8) Tu dunque ti correggerai, ed ubbidirai al Signore, ed eseguirai tutt'i suoi precetti, ch'io ti comando oggi. (9) Ed il Signore, Iddio tuo, ti farà avanzare [superare altrui] in prosperità, in ogni opera della tua mano, nel frutto del tuo ventre, e nel frutto del tuo bestiame, e nel prodotto della tua terra; poichè il Signore tornerà a godere del tuo bene, come godeva di quello de'padri tuoi. (10) Quando (cioè) ubbidirai al Signore, Iddio tuo, osservando i suoi precetti e statuti, scritti in questo libro della Legge, facendo ritorno al Signore, Iddio tuo, con tutt'il cuore e con tutta l'anima. (11) Imperciocchè questi precetti ch'io ti comando oggi non ti sono occulti, nè

נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ (יב) לֹא
בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה
וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ (יג) וְלֹא־
מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר
הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃
(יד) כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ
לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי (רביעי במחובר) (טו) רְאֵה
נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב
וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ (טז) אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

lontani. (12) Non sono in cielo, onde tu abbi a dire: Chi mai salirà per noi in cielo, e li piglierà per noi, e ce li farà udire, perchè possiamo eseguirli? (13) Nè sono oltre mare, onde tu dica: Chi passerà per noi oltre mare, e li prenderà per noi, e ce li farà udire, acciocchè possiamo eseguirli? (14) Ma la cosa ti è molto vicina: tu l'hai nella bocca e nella mente, per poterla eseguire [cioè: tutt'il popolo avea da Mosè uditi i precetti, i quali poscia dovevano dai genitori ai figli, e dai sacerdoti a tutti, ripetersi ed inculcarsi]. (15) Vedi, io t'ho oggi posto davanti la vita ed il bene, e la morte ed il male. (16) Io cioè ti comando oggi d'amare il Signore, Iddio tuo, di seguirne le vie, ed osservarne i precetti, gli statuti e le

בירמיה כ"ט י"ד. (טו) את החיים: אינם הנצחיים, כי אין לומר על שכנגדם
המות, כי קללה לנפש החוטא שתכרת ותמות. ונלמד כי בכל הברכות והקללות לא

הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יז) וְאִם־יִפְנֶה
לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ מפטיר (יח) הִגַּדְתִּי
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן
לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יט) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי
לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן

leggi; e (così facendo) vivrai, e diverrai numeroso, ed il Signore, Iddio tuo, benediratti nel paese, alla cui conquista tu sei per andare. (17) Ma se il tuo cuore si volterà (d'altra parte), e tu non darai ascolto, ma travierai e ti prostrerai ad altri dèi, e presterai loro culto: (18) lo v'annunzio oggi che sarete perduti, nè durerete lungo tempo su quel paese, per andare a conquistare il quale tu sei per passare il Giordano. (19) Chiamo oggi a testimonj il cielo e la terra: la vita e la morte ti posi innanzi, la benedizione e la maledizione: scegli dunque la vita, onde viva tu e la tua progenie.

תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ (כ) לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ פ פ

DEUTERONOMIO XXX

(20) (Scegli cioè) d'amare il Signore, Iddio tuo, d'ubbidirgli, e tenerti attaccato a lui — poichè è egli la tua vita e la tua lunga durata — per durare su quella terra, ch'il Signore ha giurato ai tuoi padri, Abramo, Isacco e Giacobbe, di dare ad essi.

הזכיר דבר מזה שאחר המות. (כ) כ"ל לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך, ה' הוא חייך, ואתה תבחר לאהבה אותו ולדבקה בו לשבת על האדמה. ואמר כי הוא חייך מפני שאמר ולדבקה בו על דרך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום.

לא

נב (א) וַיֵּ֖לֶךְ מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֛ר אֶת־הַדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵֽל׃ (ב) וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם בֶּן־מֵאָ֨ה וְעֶשְׂרִ֜ים שָׁנָ֤ה אָנֹכִי֙ הַיּ֔וֹם לֹא־אוּכַ֥ל ע֖וֹד לָצֵ֣את וְלָב֑וֹא וַֽיהוָה֙ אָמַ֣ר אֵלַ֔י לֹ֥א תַעֲבֹ֖ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֥ן הַזֶּֽה׃ (ג) יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ ה֣וּא ׀ עֹבֵ֣ר לְפָנֶ֗יךָ הֽוּא־יַשְׁמִ֞יד אֶת־הַגּוֹיִ֥ם הָאֵ֛לֶּה מִלְּפָנֶ֖יךָ

DEUTERONOMIO XXXI

XXXI

(1) Indi Mosè andò, e tenne i seguenti discorsi a tutt'Israel. (2) E disse loro: Io ho in oggi cento vent'anni, non posso più andare e venire [cioè esercitare molta attività]; ed (oltracciò) il Signore mi disse: Non devi passare questo Giordano. (3) Il Signore, Iddio tuo, egli stesso passerà innanzi a te, egli distruggerà queste nazioni dal tuo cospetto, e tu l'e-

(א) לדעת מוה"רר יג"ק ז"ל. וילך כמו וילך הלוך וגדל, ויהי קול השופר הולך וחזק, ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה, כי הים הולך וסוער עליהם, הולך ואור עד נכון היום, וקראתם אותי והלכתם (ירמיה כ"ט י"ב). (ב) לא אוכל וגו': לא אמר להוציאכם ולהביאכם, או לצאת לפניכם ולבא לפניכם אלא לצאת ולבוא סתם, והוא כמו וצאתך ובואך ידעתי (מ"ב י"ט כ"ז וישעיה ל"ז כ"ח), ענינו להתנועע

וִֽירִשְׁתָּ֑ם יְהוֹשֻׁ֗עַ ה֚וּא עֹבֵ֣ר לְפָנֶ֔יךָ כַּאֲשֶׁ֖ר
דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ שני (ד) וְעָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לָהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֣ר
עָשָׂ֗ה לְסִיח֥וֹן וּלְע֛וֹג מַלְכֵ֥י הָאֱמֹרִ֖י וּלְאַרְצָ֑ם
אֲשֶׁ֥ר הִשְׁמִ֖יד אֹתָֽם׃ (ה) וּנְתָנָ֥ם יְהוָ֖ה לִפְנֵיכֶ֑ם
וַעֲשִׂיתֶ֣ם לָהֶ֔ם כְּכָל־הַ֨מִּצְוָ֔ה אֲשֶׁ֥ר צִוִּ֖יתִי
אֶתְכֶֽם׃ (ו) חִזְק֣וּ וְאִמְצ֔וּ אַל־תִּֽירְא֥וּ וְאַל־
תַּעַרְצ֖וּ מִפְּנֵיהֶ֑ם כִּ֣י ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ ה֚וּא הַהֹלֵ֣ךְ
עִמָּ֔ךְ לֹ֥א יַרְפְּךָ֖ וְלֹ֥א יַעַזְבֶֽךָּ׃ ס שלישי
(חמישי במחובר) (ז) וַיִּקְרָ֨א מֹשֶׁ֜ה לִיהוֹשֻׁ֗עַ וַיֹּ֨אמֶר
אֵלָ֜יו לְעֵינֵ֣י כָל־יִשְׂרָאֵל֮ חֲזַ֣ק וֶאֱמָץ֒ כִּ֣י אַתָּ֗ה
תָּבוֹא֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע
יְהוָ֛ה לַאֲבֹתָ֖ם לָתֵ֣ת לָהֶ֑ם וְאַתָּ֖ה תַּנְחִילֶ֥נָּה
אוֹתָֽם׃ (ח) וַיהוָ֞ה ה֣וּא ׀ הַהֹלֵ֣ךְ לְפָנֶ֗יךָ ה֚וּא
יִהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ לֹ֥א יַרְפְּךָ֖ וְלֹ֣א יַעַזְבֶ֑ךָּ לֹ֥א תִירָ֖א
וְלֹ֥א תֵחָֽת׃ (ט) וַיִּכְתֹּ֣ב מֹשֶׁה֮ אֶת־הַתּוֹרָ֣ה הַזֹּאת֒
וַֽיִּתְּנָ֗הּ אֶל־הַכֹּהֲנִים֙ בְּנֵ֣י לֵוִ֔י הַנֹּ֣שְׂאִ֔ים אֶת־
אֲר֖וֹן בְּרִ֣ית יְהוָ֑ה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ רביעי
(י) וַיְצַ֥ו מֹשֶׁ֖ה אוֹתָ֣ם לֵאמֹ֑ר מִקֵּ֣ץ ׀ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֗ים

rediterai; Giosuè, egli (in vece mia) passerà innanzi a te, come il Signore ha pronunziato. (4) Ed il Signore farà di esse (genti) come fece di Sihhòn e d'Og, re degli Emorei, e della loro terra, i quali ha distrutti. (5) Ed il Signore le darà in vostra balìa, e le tratterete giusta tutti gli ordini che v'ho dati. (6) Fatevi forti ed animosi, non temiate e non vi scoraggiate in faccia ad esse; poichè il Signore, Iddio tuo, è quegli che t'accompagna, non ti lascerà e non t'abbandonerà. (7) Mosè chiamò poi Giosuè, e gli disse alla presenza di tutt'Israel: Sii forte ed animoso, poichè tu devi entrare con questo popolo nel paese ch'il Signore ha giurato ai loro padri di dar loro, e tu glielo distribuirai in retaggio. (8) Ed il Signore è quegli che ti precederà, egli sarà teco, non ti lascerà e non t'abbandonerà; non temere, e non disanimarti. — (9) Indi Mosè scrisse questa Legge, e la consegnò ai sacerdoti, figli di Levi, portanti l'Arca del patto del Signore, ed a tutti gli anziani d'Israel. (10) E Mosè comandò ad essi, con dire: In capo a sett'anni, nell'anno destinato alla remis-

ולפעול בזריזות. (ו) **לא ירפך**: תחלה אמרו הִרְפָּה ידו מהדבר, כלומר חדל מהחזיק ידו בו כמו אל תרף ידיך מעבדיך (יהושע י׳ ו׳) ואח״כ השמיטו היד ואמרו הרף ממני (שמות ד׳ כ״ו) והכוונה הרפה ידיך מלהחזיק בי, ואח״כ אמרו הִרְפָּה הדבר (כמו כאן לא ירפך) הכינוי רָפוּי בלי שיהיה אוחז בו. האזור הדוחק הבשר מוסיף זריזות, ומזה חזק שתחלת הוראתו באראמית כמו חָגַר, וכן זריז תחלת הוראתו חגור והגוף הָרָפוּי (laxus) (ובלשון הדיוט mollo) הוא הפך הזריז והחזק, ומזה אמרו רָפֶה ורפיון ומַרְפֵּה להוראת העצלות והחולשה (י״ד אב תרכ״ה). (ח) **ולא תחת**: ערץ וחתת שניהם ל׳ שבר, אל תהי כשבר. (ט) **ויכתוב**: כתבה מתחלה ועכשו נתנה להם לשעה כדי שיבינו כשיאמר להם תקרא את התורה הזאת. וע׳ מה שכתבתי

בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ (יא) בְּבוֹא
כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת
נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ (יב) הַקְהֵל אֶת־
הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ (יג) וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ
חמישי (ששי במחובר) (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן
קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ
בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (טו) וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל
בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח
הָאֹהֶל׃ (טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב
עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי

sione, nella festa delle capanne; (11) Quando tutt' Israel verrà a comparire innanzi al Signore, Iddio tuo, nel luogo che avrà scelto, leggerai questa Legge davanti a tutt' Israel, in modo che sia da essi udita. (12) Convocherai (cioè) il popolo, gli uomini e le donne e la figliuolanza, ed i forestieri viventi nelle tue città; affinchè ascoltino, e quindi apprendano ad adorare il Signore, Iddio vostro, ed osservino d' eseguire tutte le parole di questa Legge. (13) Ed i loro figli, che non (ne) avevano cognizione, ascolteranno, ed apprenderanno ad adorare il Signore Iddio vostro, per tutt' il tempo che vivrete sulla terra, per andare a conquistare la quale voi siete per passare il Giordano. (14) Indi il Signore disse a Mosè: I tuoi giorni sono omai vicini al (momento in cui devi) morire: chiama Giosuè, e presentatevi nel padiglione di congregazione, ed io lo nominerò (tuo successore). — E Mosè e Giosuè andarono, e si presentarono nel padiglione di congregazione, (15) Ed il Signore apparve nel padiglione in una colonna di nube, la quale si fermò sull' ingresso del padiglione. (16) Ed il Signore disse a Mosè: Ecco, tu sei per giacere coi tuoi padri, e questo popolo si alzerà, e fornicherà dietro agli dèi stranieri, di quel paese (e di quella gente), dove (ed) in mezzo a cui, egli è per andare, e m' abbandonerà, e romperà il patto,

בנ"הע תק"פח עמוד ק"ס. (יד) ואצונו: ענין מנוי על שררה (עיין מה שכתבתי במדבר כ"ז י"ט), וכשאמר ה' ליהושע (למטה כ"ג) חזק ואמץ כי אתה תביא וגו', הרי הנה והפקיד אותו לנגיד על ישראל. (טז) נכר אין ענינו עם נכרי, אבל הוא דבק עם אלהי (אלהי הנכר של אותה הארץ) וכאלו מלת נכר מדובקת במקף ע"ד בית תפלתי שענינו בית תפלה שלי, שאע"פי שהיחס הוא לבית ולא לתפלה, הנה הוא מדובק למלת תפלה, וכן חלב כליות חטה. ומלת בקרבו חוזרת לעם הארץ, יושב הארץ אע"פי שלא נזכר. (יז) והסתרתי: כמו ויסתר משה פניו. הלא על כי אין אלהי בקרבי: מתרעמים עליו שאינו משגיח עליהם, והוא משיב כי הסתרת פניו אינה אלא מפני רוע מעלליהם, וזה עיקר כוונת השירה, ולפיכך אמר מיד ועתה כתבו לכם וגו'.

נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ
וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃
(יז) וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים
וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ
רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא
עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת
הָאֵלֶּה׃ (יח) וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם
הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־
אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ (יט) וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־
הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ
בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי (שביעי במחובר) (כ) כִּי־אֲבִיאֶנּוּ
אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־
בְּרִיתִי׃ (כא) וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת
וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי
לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ

che ho fatto con lui. (17) In allora il mio sdegno s'accenderà contro di esso, e gli abbandonerò, ed asconderò loro la mia faccia, ed esso diverrà preda (de' suoi nemici), e sarà colto da molti mali e calamità; ed allora dirà: Ecco, perchè il mio Dio non è fra di me [non mi protegge], fui colto da questi mali. — (18) Ed io (se) celerò allora la mia faccia, (ciò sarà soltanto) a cagione di tanta reità da lui commessa, essendosi volto ad altri dèi. (19) Or dunque scrivetevi il seguente Cantico, e fa ch' i figli d'Israel l'apprendano e l'abbiano in bocca; affinchè questo Cantico mi serva di testimonio contro i figli d'Israel. (20) Perciocchè io lo condurrò nella terra che giurai a' suoi padri, la quale scorre latte e miele, ed egli godrà l'abbondanza e s'impinguerà, e volgerassi ad altri dèi e presterà culto ad essi, e m'oltraggerà, e romperà il mio patto. (21) Ed allora, quando gli avverranno molti mali e calamità, questo Cantico, il quale non passerà in obblio, ma si conserverà nella bocca della sua discendenza, farà testimonianza in faccia a lui, [ch' egli era stato per tempo ammonito]. Poichè (sin da) oggi, innanzi ch' io il conduca nella terra che giurai (di dargli), conosco la sua indole, (e)

(כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד: אין וענתה לפניו כמו וענתה בו. כי ענה בפלוני ענינו להעיד על חטאתו לפני אחרים, כגון לפני השופטים, אבל השירה תעיד לפניו, להזכירו כי בחטאתו נענש, ושכבר התרה בו האל שאם יעשה כך יקרה לו כך, ומתוך כך תהיה לו השירה לעד, לפי עקר הוראת המלה, שהוא: מזכיר, מזהיר ומתרה, כמו העד העיד בנו האיש, כי אתה העדות בנו לאמר; ושרש עהד בלשון סורי כשרש זכר בעברי. כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום: היום בטרם אביאנו ידעתי את יצרו אשר הוא עושה, ידעתי מה שיצרו עתיד לעשות. אבל משה כשדבר אל העם אמר הענין דרך אמדן הדעת ולא דרך ידיעה מוחלטת, לבלתי יאמרו כבר נגזר עלינו שנחטא. וכן בעלי הטעמים נתנו רביע על יצרו, להדביק היום עם עושה, ולהפרידו מן ידעתי: ולפירושי היו מלות ידעתי את יצרו ראויות לקדמא

אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ (כב) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ (כד) וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃ שביעי (כה) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃ (כו) לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה

ciò ch'egli è per fare. (22) E Mosè in quel giorno scrisse questo Cantico, e lo fece imparare ai figli d'Israel. (23) E nominò (suo successore) Giosuè figlio di Nun, e disse: Sii forte ed animoso, poichè tu (dice il Signore) hai da condurre i figli d'Israel nel paese che ho loro giurato, ed io sarò teco. (24) Ora, poichè Mosè ebbe finito di scrivere in libro le parole di questa Legge sino al termine, (25) Mosè comandò ai Leviti, portatori dell'Arca del patto del Signore, con dire: (26) Prendete questo libro della Legge, e ponetelo allato all'Arca del patto del Signore, Iddio vostro, ed ivi servirà di

ותולה. (כד) עד תומם: שכשלמו המצות כי כתב בו גם מצות הקהל אחר שלקחו

אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ (כז) כִּי אָנֹכִי
יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן
בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־
יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר (כח) הַקְהִילוּ
אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם
וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְאָעִידָה* בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ (כט) כִּי
יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם
הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע

DEUTERONOMIO XXXI

testimonio contro di te. (27) Perocchè conosco la tua contumacia e la dura tua cervice. Se essend' io ancor vivo presso di voi foste ribelli al Signore, quanto più (lo sarete) dopo la mia morte! (28) Radunate presso di me tutti gli anziani delle vostre tribù, e i vostri soprantendenti, ed esporrò queste cose alla loro presenza, e chiamerò a testimoni in faccia ad essi il cielo e la terra. (29) Perciocchè so che dopo la mia morte commetterete gravi colpe, e vi scosterete dalla via che vi prescrissi, e vi avverranno i mali nei tempi lontani, fa-

מידם. (כט) במעשה ידכם: הם האלילים (Clericus):

(*) נראה עמוד.

בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ (ל) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ פ פ

לב

נג (א) הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ (ב) יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ (ג) כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ (ה) שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃

(א) **האזינו השמים**: הקריאה הזאת מדרכי המליצה, להגיד כי מה שהוא בא לדבר הם דברים ראויים שישמעו אותם השמים וכל צבאם וארץ ומלואה, וע׳ פירושי בתחלת ישעיה. ואמנם דבר עם השמים לנכח ולארץ לנסתר, כי לרום מעלת הדברים, הנה המדבר עושה עצמו קרוב אל השמים ונעלה מן הארץ, ואינו הופך פניו מן השמים לדבר עם האדמה פנים אל פנים, אלא מצוה לה בלשון נסתר שתשמע גם היא את דבריו. (ב) **יערף כמטר לקחי**: הוא פירוש המשל והמליצה הקודמת, אמר ראוי דבורי שיכנס בלב השומעים כמו המטר באדמה, כטעם ועלימו תטוף מלתי. **לקחי**, כמו דבורי, הלוקח ומושך אליו נפשות, כמו הטעתו ברב לקחה. **כשעירים**: טיפין גסין הבאין עם רוח סערות, ומוה״רר אברהם חי בן ידידי החכם יצ״ו אומר כי אולי

cendo voi ciò che spiace al Signore, irritandolo coll'(adorare l')opera delle vostre mani. (30) Indi Mosè pronunziò innanzi a tutta la radunanza d'Israel le parole di questo Cantico, sino al fine.

XXXII

(1) Porgete orecchio, cieli, e parlerò: ed ascolti la terra i detti della mia bocca. (2) Stillerà (benefico) come la pioggia il mio eloquio, colerà come rugiada la mia parola; qual nembo sull'erbetta, e qual copiosa pioggia sugli erbaggi. (3) Il nome [gli attributi] del Signore io sono per promulgare, fate dunque (cielo e terra) onore al nostro Iddio [cioè porgete attenzione alle mie parole, dirette a celebrare le lodi di Lui]. (4) Il Forte [letteralmente: la rupe].... immacolato è il suo operare, poichè tutte le sue vie sono giustizia. È Dio di lealtà, nè in lui è fallacia; giusto e retto egli è. (5) È (voi dite) difetto di Lui [è colpa sua], non de' figli suoi, il difetto loro [cioè: nel-

שעירים כמשמעו לי עזים והוא שם כוכבים שלפי מחשבת הקדמונים מביאים מטר רב, הזכירם Virgilius בשם pluviatiles hoedi (Aeneid. 9), ול"ע — רביבים: כמו ברביבים תמוגגנה, שנכנסים יותר בקרב הארץ, ועיין Pl. 48. 17 שהעשב הרך מועיל לו יותר המטר החזק, ואח"כ כשגדל טוב המטר הדק. (ג) כי שם ה' אקרא: פירש הטעם, למה ראוי לשמוע דבריו ולהטות אליהם אזן, והוא מפני שהוא עתה בא להכריז ולפרסם מדותיו יתברך, על כן הבו לה' כבוד, והטו אזן לדברי. שם ה': הכוונה תאריו, כמו אשגבהו כי ידע שמי, שענינו כענין השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו', אף כאן מה הוא שם ה'? הצור תמים פעלו וגו'. דוד חזק מפרש הבו גדל לאלהינו, שהוא הצור אשר תמים פעלו. הבו גדל חוזר לשמים וארץ (רא"בע) אחר שאמר להם האזינו ותשמע אמר לא שאני ראוי שתאזינו לי אבל עשו בשביל כבוד האל שאני בא להכריז תאריו. (ה) שחת לו: אחר שאמר הצור תמים פעלו, הזכיר טענת ישראל בימי הרעה, שהם מצדיקים זה ואומרים כי מומם איננו להם, אלא לו. שחת שם דבר, כמו משחת, והוא בפלס לי נקם ושלם, והכוונה: מומם יחשב מום לו, ולא לבניו, כי מאחר שהם בניו היה לו להצילם מכל רע, ומפני שאיננו מציל אותם, הם עוזבים עבודתו; כטעם הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'). ומשה צועק ואומר להם, דור עקש ופתלתל, הלא'

(ו) הַ֨לְיהוָה֙ תִּגְמְלוּ־זֹ֔את עַ֥ם נָבָ֖ל וְלֹ֣א חָכָ֑ם הֲלוֹא־הוּא֙ אָבִ֣יךָ קָּנֶ֔ךָ ה֥וּא עָֽשְׂךָ֖ וַֽיְכֹנְנֶֽךָ׃ שני (ז) זְכֹר֙ יְמ֣וֹת עוֹלָ֔ם בִּ֖ינוּ שְׁנ֣וֹת דֹּר־וָדֹ֑ר שְׁאַ֤ל אָבִ֙יךָ֙ וְיַגֵּ֔דְךָ זְקֵנֶ֖יךָ וְיֹ֥אמְרוּ לָֽךְ׃ (ח) בְּהַנְחֵ֤ל עֶלְיוֹן֙ גּוֹיִ֔ם בְּהַפְרִיד֖וֹ בְּנֵ֣י אָדָ֑ם יַצֵּב֙ גְּבֻלֹ֣ת עַמִּ֔ים לְמִסְפַּ֖ר בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (ט) כִּ֛י חֵ֥לֶק יְהוָ֖ה עַמּ֑וֹ יַעֲקֹ֖ב חֶ֥בֶל נַחֲלָתֽוֹ׃ (י) יִמְצָאֵ֙הוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִדְבָּ֔ר וּבְתֹ֖הוּ יְלֵ֣ל יְשִׁמֹ֑ן יְסֹבְבֶ֙נְהוּ֙ יְב֣וֹנְנֵ֔הוּ יִצְּרֶ֖נְהוּ כְּאִישׁ֥וֹן עֵינֽוֹ׃ (יא) כְּנֶ֙שֶׁר֙ יָעִ֣יר

תגמלו זאת, לדבר ולחשוב עליו כזאת, לשים אותו סבת הרע, תחת אשר הוא היה לך מקור כל הטובות — והנה מאמר שחת לו לא בניו מומם, אינם לדעתי דברי משה, אך הם טענת העם, וכל השירה לכך נאמרה, לבטל הטענה הזאת, וזה אמנם מנהג מצוי בשירי הקדש, להביא דברי אחרים בהשמטת מלת יאמר פלוני, כגון (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ וגו', (ויאמרו) ננתקה וגו', כי יתפש איש באחיו בית אביו וכו' (ויאמר) שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג' ו'), ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ויאמר) ואתם בערתם הכרם וגו' (שם שם י"ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון (ויאמרו) מאז שכבת וגו' (שם י"ד ח'). וכן פירשתי כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') אליפז אומר כי לא יצא מעפר און, אלא הכל בהשגחה לגמול ולענש, ואחר כן הוא אומר: ידעתי כי ההמון אומרים כי אדם לעמל יולד כמו שבני רשף יגביהו עוף, כלומר האדם מעתד למקרה ופגע, לא בהשגחה אלא בטבע, כמו שבני רשף (הנשרים) טבעם הוא להגביה עוף, אבל אני לא כן דעתי, אולם אני אדרוש אל אל וכו'. ועיין למטה ל"ג ד'. ואמנם המתרגמים ובעלי הטעמים הבינו ענין הפסוק הזה (שחת לו לא בניו),

(*) ה' רבתא הל' לחוד.

l'esilio moverete ingiuste lagnanze contro al Signore, dicendo essere le vostre prevaricazioni l'effetto, anzichè la causa, della cessazione dei miracoli]. — Oh generazione storta e perversa! (6) Al Signore dunque rendete voi tale retribuzione? Oh popolo indegno ed insensato! Non è Egli il tuo padre, il quale ti fe' suo [liberandoti dall'egizia schiavitù]? È egli che ti fece, e t' organizzò [cioè ti costituì una nazione bene organizzata]. (7) Rammenta i tempi remoti, prendete in considerazione gli anni che furono già secoli e secoli: interroga tuo padre, e ti narrerà; i tuoi vecchi, e ti diranno. (8) Quando l'Altissimo assegnò il retaggio alle genti, quando divise i figli d'Adamo, stabilì i confini dei popoli giusta il numero dei figli d'Israel. [Ciò allude, secondo gli antichi, al numero 70, comune ai popoli registrati nel Genesi, Capo X, ed agl'individui componenti la famiglia di Giacobbe, quando questi passò in Egitto]. (9) Perciocchè il patrimonio del Signore egli è il popol suo, Giacobbe è il suo podere ereditario. (10) Lo trovò in una terra deserta, in una solitudine, (in un luogo) d'urli (d'animali) selvaggi [cioè nella schiavitù egizia]: gli stette intorno, ne prese cura, lo custodì come la pupilla del suo occhio. (11) Come l'aquila veglia il proprio nido, e svolazza d'intorno a' suoi pulcini; spande le ale, li riceve, li porta sui suoi

שלא להשמיע באזני העם דבור קשה נגד כבוד האל. (ח) **יצב גבולות עמים למספר בני ישראל**: ימים רבים היה רחוק בעיני לקבל פירוש רש"י ורז"ל, שהשיב שבעים אומות כמספר שבעים נפש שירדו למצרים, ועכשו רואה אנכי, כי כל אחר הפירושים הם נגד מליצת הכתוב, והפשט אינו אלא כפירוש ר"שי. והנה ידוע כי כיון המספרים בענינים רחוקים זה מזה היה דבר חשוב הרבה אצל כל הקדמונים, כגון רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איברים, וזולתם רבים, והנה קודם שיזכיר מה שעשה ה' לטובת ישראל, ימצאהו בארץ מדבר וכו' וכו', הקדים ואמר כי ה' חָלַק האומות לשבעים דוקא כנגד שבעים בני יעקב, וזה סימן שישראל חשובים ככל העולם כלו, כי חלק ה' עמו וגו'. (י) **ימצאהו בארץ מדבר**: המשל והחלק הזה מצא אותו שהיה כמו ארץ מדבר, והוא הלך סביבותיו והתבונן בו, כאדם המתבונן על שדהו לראות מה הוא צריך; ודרך כלל שמרו כאישון עינו. (יא) **כנשר יעיר קנו**: עזב המשל שהוא השדה, ובא אל הנמשל שהוא העם, ואמר שהיה משגיח בעין פקוחה עליהם כנשר על בניו. **ירחף**: לי' התנועעות כמו רחפו כל עצמותי, והפיעל על ההתמדה. **יעיר**: הנכון כפי' ר"שי יעיר

קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ
יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ (יב) יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין
עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי (יג) יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי
אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע
וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ (יד) חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב
צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים
עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃
(טו) וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ
וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ (טז)
יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ (יז) יִזְבְּחוּ
לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים
מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ (יח) צוּר
יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי (יט) וַיַּרְא

את קינו בכחת להביאו אל מקום אחר. אברה, הוא הכנף. (יב) ואין עמו אל נכר: לא עמד בכחו שום אל נכר, כמו מי הוא יריב עמדי, ארבעה מלכים את המחנה, וכן פירש רש"י. בדד ינחנו: בדד כמלא תמיד על הישיבה (בדד ישב, בדד ישבתי) לפי נ"ל כדעת אנקלוס והתרגומים הירושלמיים בדד קוהר לישראל ויכתבו עלינו הושיב כמו במ"א

(*) יתיר ו׳. — קמץ בז"ק.
(*) קמץ בז"ק.
(*) קדש.
(*) י׳ זעירא.

vanni. (12) Il Signore lo collocò isolato, e non v'era presso di lui alcun dio straniero [cioè: collocò il suo popolo in un paese a sè, ove poteva vivere separato dagl' idolatri, e tenersi lontano dai loro vizj]. (13) Gli fece sormontare i siti più elevati [cioè espugnare le fortezze], e godere il prodotto dei campi: gli fe' succhiar miele dal sasso, ed olio dal duro macigno. (14) Crema vaccina, e latte pecorino, e grasso d'agnelli, montoni del Basciàn e capri, e pingue midollo di frumento; e sangue d'uva, rosso vino bevesti. (15) Ma Jesciurùn [Israel], impinguato, calcitrò — divenisti crasso, grosso, ottuso — e lasciò il Dio che lo fece, ed oltraggiò il Forte ch'era la sua salvezza. (16) Lo provocarono a gelosia con (adorare dèi) stranieri, con atti abbominevoli irritaronlo. (17) Sacrificarono ai demonj, che non sono divinità; dèi, ad essi sconosciuti; nuovi, venuti di recente, non temuti dai padri vostri. (18) Il Forte che ti diede l'essere mettesti in obblio, e dimenticasti il Dio che ti procreò. (19) Vide il Signore, e si sdegnò, pel

יו"ד כ"ו ומ"ב י"ח י"א. (יג) ירכבהו על במתי ארץ: ההליכה על כל דבר שיהיה
יקרא רכיבה, ובמתי ארץ הם המקומות הגבוהים, והמקומות הגבוהים היו בטוחים מאויב,
וסע־ לשון נשגב ומשגב; והנה הטעם נתן בידו ארץ עמים חזקים. (יד) חלב כרים: שומן
כרים, ואין מכאן שום חזוק לדברי רשב"ע (ויקרא ז') האומר שהחלב מותר מן התורה.
הדרך מליצת השיר הוסיף חלב כליות חטה לפי שבבהמה חלב הכליות משובח, אחר דרך
משל שהאכילם חלב הכליות של חטה, כלומר קמח סלת משובח. (טו) שמנת עבית
כשית: אין שמנת כפל לשון של וישמן, אלא הראשון כמשמעו, והשני לשון מושאל,
כמו השמן לב העם הזה, טפש כחלב לבם (ושזה טפש), וכן בלשון רומי pingue in-
genium וכן עבית כשית, כעשית עב ואטום, כלומר סכל ובלתי מבין. (יז) שֵׁדִים: כ"ל
מל' שוד וכן ישוד צהרים, שעניינו השחתה, ונראה כי כראות הקדמונים הַדָּבָר מתרבה
בלא סבה גלויה חשבו היות באויר רוחות רעות המגדלות אותו. (יח) תֶּשִׁי: במקום
תש, במקום תִּנְשֶׁה כמו תֵּש במקום תִּנְטֶה והיו"ד יתרה כמו במלת תְּחִיִי. (יט) וירא
ה' וינאץ: כאן כעל יואל תמיד, גם אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך
(ירמיה י"ד כ"א), ענינו אל תנאץ ואל תנבל כסא כבודך, והיה ראוי לקרוא וירא
ה' וינאץ מכעס, רק בא האתנח באמצע הפסוק כדי להשוות שני חלקיו, לכתוב
השיר, וזה מצוי בשירי הקדש, כגון שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג, גל עיני ואביטה

יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ (כ) וַיֹּאמֶר
אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי
דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ (כא) הֵם
קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי
אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ (כב) כִּי־
אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית
וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃
(כג) אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ (כד) מְזֵי
רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת
אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ (כה) מִחוּץ
תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־
בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ (כו) אָמַרְתִּי
אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ (כז) לוּלֵי
כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ
יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ (כח) כִּי־
גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי
(כט) לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃

(*) קדש — קמץ בז"ק.

dispetto che faceangli i figli suoi e le figlie sue. (20) E disse: Voglio nascondere ad essi la mia faccia, e vedere qual ne sarà l'avvenire [cioè: ritrarre da essi la mia provvidenza, e vedere con indifferenza le loro vicende]; perciocchè sono una generazione perversa, figli privi di lealtà. (21) Essi mi mossero a gelosia mediante ciò che non è Dio, mi crucciarono colle loro vanità [cogl'idoli]: ed io gl'ingelosirò mediante gente indegna del nome di nazione, li cruccerò col mezzo di gente spregevole. (22) Sì, acceso s'è un fuoco nell'ira mia [letteralmente: nelle mie nari], ed arde sino al baratro profondo; divora la terra e suoi prodotti, e mette in fiamme le fondamenta dei monti. (23) Voglio sovr'essi accumulare i mali, le mie saette consumare in loro. (24) Arsi (saranno) dalla fame, e consunti dalla febbre e dalla strage velenosa [la peste]. Anche il dente delle bestie conciterò contro di essi, ed il veleno degli striscianti sul suolo. (25) Fuori ucciderà la spada, e nell'interne stanze il terrore, il giovine non men che la donzella, il poppante insieme all'uom canuto. (26) Io pensava finirne ogni avanzo, spegnerne di mezzo agli uomini ogni memoria. (27) Se non ch'io temo gl'insulti dell'inimico, poichè i loro avversarj misconoscerebbero (la cosa), e direbbero: È la nostra mano che vinse, e non è il Signore che tutto ciò abbia operato. (28) Imperciocchè quella è gente sconsigliata, priva di discernimento. (29) Se fossero assennati, rifletterebb-

בכללות מתורתך. ואם שהזכיר הבנות שלא כמנהג, נראה שהיא כנואה על ימי ירמיה,
שבימי החרבן היו גם הנשים אדוקות הרבה לע"ז. (כ) ויאמר אסתירה מהם:
לא אשגיח עוד עליהם לטובה. אראה מה אחריתם: דרך לעג, כמו ונראה מה
יהיו חלומותיו. תהפוכות: תלמידי מוה"רר דוד חזק אומר raggiri וכמהו מאיש
מדבר תהפוכות. (כד) מזי רעב: שרופים ברעב כדעת רד"ק נגזר מזה. יהיו שרופי
רעב ולחומי רשף ולחומי קטב. לחום, אכול (mangiato, consunto). (כו) אמרתי
אפאיהם: היו"ד והה"א במלה הזאת על דרך השמות, לא על דרך הפעלים,
לכך נראה שהוא פעל הנגזר משם, וטעמו אכרית פאתם, אכלה הנשארים,
והוצאתו ויזנב בך, כריתת הזנב. (כט) יבינו לאחריתם: יבינו שאינם אלא כגרזן
ביד החוצב בו, ושלא בגבורתם יכלו לישראל, ואז יבינו כי לבסוף ישבור הגרזן כשלא

(ל) אֵיכָ֞ה יִרְדֹּ֤ף אֶחָד֙ אֶ֔לֶף וּשְׁנַ֖יִם יָנִ֣יסוּ רְבָבָ֑ה אִם־לֹא֙ כִּֽי־צוּרָ֣ם מְכָרָ֔ם וַֽיהוָ֖ה הִסְגִּירָֽם׃ (לא) כִּ֛י לֹ֥א כְצוּרֵ֖נוּ צוּרָ֑ם וְאֹיְבֵ֖ינוּ פְּלִילִֽים׃ (לב) כִּֽי־מִגֶּ֤פֶן סְדֹם֙ גַּפְנָ֔ם וּמִשַּׁדְמֹ֖ת עֲמֹרָ֑ה עֲנָבֵ֙מוֹ֙ עִנְּבֵי־ר֔וֹשׁ אַשְׁכְּלֹ֥ת מְרֹרֹ֖ת לָֽמוֹ׃ (לג) חֲמַ֥ת תַּנִּינִ֖ם יֵינָ֑ם וְרֹ֥אשׁ פְּתָנִ֖ים אַכְזָֽר׃ (לד) הֲלֹא־ה֖וּא כָּמֻ֣ס עִמָּדִ֑י חָתֻ֖ם בְּאוֹצְרֹתָֽי׃ (לה) לִ֤י נָקָם֙ וְשִׁלֵּ֔ם לְעֵ֖ת תָּמ֣וּט רַגְלָ֑ם כִּ֤י קָרוֹב֙ י֣וֹם אֵידָ֔ם וְחָ֖שׁ עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃ (לו) כִּֽי־יָדִ֤ין יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ וְעַל־עֲבָדָ֖יו יִתְנֶחָ֑ם כִּ֤י יִרְאֶה֙ כִּי־אָ֣זְלַת יָ֔ד וְאֶ֖פֶס עָצ֥וּר וְעָזֽוּב׃ (לז) וְאָמַ֖ר אֵ֣י אֱלֹהֵ֑ימוֹ צ֖וּר חָסָ֥יוּ בֽוֹ׃ (לח) אֲשֶׁ֨ר חֵ֤לֶב זְבָחֵ֙ימוֹ֙ יֹאכֵ֔לוּ יִשְׁתּ֖וּ יֵ֣ין

ינטרך לו עוד. (לא, לב) כי לא כצורנו צורם, כי מגפן סדום גפנם: כי אין הנצחתם כהנצחתנו כשהיה ה' עמנו, כי לא כדרך צורם את אדמתם לעשותה ארץ זבת חלב ודבש כאדמתנו. והנה כי מגפן וגו', הוא דרך הפלגת המליצה, לומר כי ארצם רחוקה מאד ממחמדת ארץ ישראל, שאמר עליה ויניקהו דבש מסלע וגו'. (לד) התחיל בנחמה כי מתוך שהזכיר גדולתו כי לא כצורנו צורם ואלהי האויבים לא יכלו להטיב להם כאשר היטיב הוא לעמו, בא לומר איך עוד ישוב להטיב להם וינקום דמם מיד צריהם. הלא הוא כמוס הנקם והשלם לשלם לאויבים. (לה) לי נקם ושלם: כשתמוט רגלם, אל תאמרו מקרה הוא, אבל שלי הוא הנקם, שלי הוא השילום, אני הוא המתנקם מהם ואני הוא המשלם להם. (לו) יתנחם: מנוחת הנפש והשקט מהתפעלות מה; נחם כמו נח מ···· מתנחם לך להרגך מניח חמתו בחשבו להרגך, וכן אדם ויתנחם,

bero a ciò, penserebbero al proprio avvenire [comprenderebbero di non essere stati che lo strumento di cui Dio s'è servito per punire il suo popolo, e che in fine sarebbero anch'essi puniti]. (30) Come mai avrebbe potuto uno di essi inseguir mille [Israeliti]; e due metter(ne) in fuga una miriade, quando il loro Forte non gli avesse ceduti, ed il Signore non (glie)li avesse dati in mano? (31) Perciocchè non è già pari al nostro Forte il loro, ed i nostri nemici stessi possono esserne i giudici. (32) Poichè le loro viti sembran quelle di Sodoma, o quelle dei campi di Gomorra; le loro uve sono attossicate, hanno i grappoli amari [vale a dire: i nostri nemici abitano terre di gran lunga inferiori alla nostra, debbono quindi confessare l'inferiorità dei loro dèi al confronto del nostro Iddio]. (33) Il loro vino è [cioè: paragonato al nostro, sembra] tossico di draghi, e crudele veleno d'aspidi. (34) Ma egli è riposto appo me, suggellato ne' miei magazzini [il castigo dei nemici]. (35) Allora quando il loro piede vacillerà, son io che fo vendetta e rendo la ricompensa. Sì, egli è vicino il giorno della loro ruina, ed affrettansi i destini che gli attendono. (36) Sì, il Signore farà giustizia al suo popolo, e cangerà pensiero intorno a'suoi servi; vedendo venuto meno (in essi) ogni vigore, nè più esservi detenuto e sciolto [cioè non v'esser più tra loro diversità di condizione, ma tutti egualmente soggiacere a straniera potestà]. (37) Dirà l'inimico): Ov'è il loro Dio, il Forte in cui confidavano, (38) Il

כח מעלתו ועוזבה, הוי הכנס מכרי, אשקיט חמתי ע"י נקמה; ועל עבדיו יתנחם ינוח מחמתו אחרי כל מה שסבלו. **ואפס עצור ועזוב**: מלת אפס ענינה למעטים: אין דבר רק הדבר הזה, כמו אני ואפסי עוד (ישעיה מ"ז ח' וי' וצפניה ב' ט"ו) שענינו אין אחר זולתי אני, ואין אחר חוץ ממני. אף כאן הכוונה לא ישאר אלא עצור ועזוב. כלו' לא ימלט מן הצרות רק מי שיהיה סגור או שבוי, דוגמת והנשאר והנצור ברעב ימות (יחזקאל ו' י"ב) וכן יתפרש ואפס עצור ואפס עזוב (מ"ב י"ד כ"ו) אין רק עצור ועזוב, וכן והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל, לא ישאר לו אפילו מי שיהיה סגור או בשבי. (לז) **ואמר אי** וגו': האויב יאמר על ישראל, רש"י בשיטת ר' נחמיה, וכן רש"בם ורא"בע. ואם היו דבריהם לישראל הי"לל אי אלהיכם, כמו שאמר ראו עתה ובהיותם דברי האומות, הם יתחילו לדבר שלא לנכח כדרך המלעיגים, וכדרך למה יאמרו הגוים איה אלהיהם, ואח"כ ידברו לנכח יקומו ויעזרוכם.

נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃
(לט) רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים
עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא
וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ ששי (מ) כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם
יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ (מא) אִם־שַׁנּוֹתִי
בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם
לְצָרָי* וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם
וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ
פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ (מג) הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־
עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ
עַמּוֹ׃ פ שביעי (מד) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא

(לט) ראו עתה: אומר לאומות שאמרו אי אלהימו, כי אני אני כאומר הנני הנני. (מ) חי אנכי לעולם: אם אעשה כך וכך ואם לא אעשה אינני חי לעולם (יע"ק ז"ל). (מא) ותאחז במשפט ידי: מלות „דבר אחר" הנמצאות בר"שי טעות הן, ואינם בכ"י ולא בדפוס בולוניא, ואינו אלא פירוש אחד, ותאחז במשפט ידי להניח (כלומר לעזוב) מדת רחמים לאויבי (כן הוא בכ"י, לא באויבי) שהרעו (וכו') ותאחז ידי את מדת המשפט (וכו'). מראש פרעת אויב: כנגד חרבי תאכל בשר, הבשר יהיה ראש אויבים בעלי פרע להטיל אימה. (מג) הרנינו גוים עמו: הרנינו וגילו גוים שאתם עמו, ישראל בגלותם נקראים גוים, כי אינם עוד גוי אחד, להיותם

(*) קמץ בז"ק.

quale mangiava l'adipe de' loro sacrifizi, bevea il vino delle loro libazioni? Si alzi e v'ajuti, vi porga difesa. — (39) (Ebbene) vedrete ora ch'io, io sono (Iddio), nè con me [oltre a me] havvi alcun Dio; io fo morire e fo rivivere, ferisco ed io stesso risano, nè altri potrebbe dalla mia mano liberare altrui. (40) Sì, io alzo la mano verso il cielo, e dico: Io vivo eternamente. (41) Se aguzzerò la folgorante mia spada [cioè: non sono eterno se ciò non faccio], ed imbrandirò (le armi del)la giustizia; renderò (la dovuta) vendetta a' miei contrarj, e i miei nemici pagherò. (42) Inebbrierò le mie saette di sangue, e la mia spada si pascerà di carne: del sangue degli uccisi e dei captivi, e delle teste rabbuffate dei nemici. (43) Giubilate, genti, [voi, Israeliti dispersi, che però siete] popolo suo; perciocchè il sangue de' suoi servi sarà da lui vendicato. Egli farà pagare il fio a' suoi avversarj, ed il suo popolo purgherà la sua terra [del sangue innocente che fu in essa versato, v. Numeri XXXV. 33]. (44) Andò dunque Mosè, accompagnato da Hosèa figlio di Nun, e pronunziò tutte le parole di questo

מפוזרים בארצות שונות; והנה אע"פ שאתם עתה גוים, דעו כי אתם עמו, והוא אלהיכם, ודם עבדיו יקום. וגוי נקרא ע"ש גיא, כלומר להיותו יושב על ארץ אחת. אבל אין רננה לי שבח, אלא לי גילה ושמחה, גם הרנינו לאלהים עוזנו, עניכו שמחו לפניו, וכן כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע, וכן ולב אלמנה ארנין. ואין לפרש מלשון הפסוק האחרון הזה ולעשותו יוצא (כפירוש רנ"הו נרוח מן י"ג כ"ב והרבנים לנקעה והחכם יש"ר) אתם גוים הרנינו את עמו אשר ביניכם בגלות; כי מה טעם לומר שירנינו אותנו? ואם יושו וירחמו עלינו הלא דיינו. גם לא יתכן לפרש הרנינו גוים ועמו, כי הגוים איך ישמחו כשישיב נקם לצריו? גם א"א לפרש (כמחשבת הנוצרים) הרנינו גוים שנהייתם עמו, שהרי אם הגוים עמו במי יהיה הנקם ומי הם צריו? וכפר אדמתו עמו: עמו הוא בעצמו יכפר ויטהר את אדמתו מן הדם אשר שופך בה, בנקמו נקמת אבותינו, וכן הוא פירוש ראשון של ראב"ע, והיה קשה לי שתהיה הפעולה מיוחסת אל העם, אחר שאמר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, שהפעולה מיוחסת אל האל; אך נראה לי כי הפעולה מצד היותה נקמת דם עבדי ה' היה נכון ליחס אותה אל האל, אבל מצד היותה כפרת האדמה לטהרה מעון הדם הנקי אשר שופך בה, היה מן הראוי שתיוחס אל העם עצמו, כי הכפרה ראוי שתהיה נעשית בידי אדם.

וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ (מה) וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (מו)
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם
אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ (מז) כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא
מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ
יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר (מח) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃
(מט) עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־

Cantico davanti a tutt'Israel. (45) E terminato ch'ebbe Mosè di pronunziare tutte queste parole a tutt'Israel, (46) Disse loro: Ponete mente a tutte le cose ch'io vi protesto oggi, per poi raccomandarle ai vostri figli, onde badino di eseguire tutte le parole di questa Legge. (47) Imperocchè questa non è per voi una cosa inane, ma è la vostra vita; e mediante questa cosa durerete lungamente su quella terra, alla cui conquista voi siete per passare il Giordano. (48) Nel medesimo giorno il Signore parlò a Mosè, con dire: (49) Sali su co-

אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לַאֲחֻזָּה׃ (נ) וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה
וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ
בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (נא) עַל אֲשֶׁר
מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת
קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נב) כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־
הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי
נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

desto monte (detto) degli Avarim, (altrimenti) monte Nevò, situato nel paese di Moàb, in faccia a Gerico, e vedi la terra di Canaan, ch'io son per dare in possessione ai figli d'Israel. (50) Indi morrai nel monte ove sarai salito, e ti raccoglierai alla tua gente; come morì Aronne tuo fratello nel monte Hor, e si raccolse alla sua gente. (51) A motivo dell'infedeltà che avete commessa verso di me, in mezzo ai figli d'Israel, nelle acque di Merivà, in Cadèsh, nel deserto di Ssin; perchè non m'avete santificato in mezzo ai figli d'Israel [v. Numeri XX. 12]. (52) Perlochè vedrai il paese in distanza, ma colà non andrai, nel paese (cioè) ch'io son per dare ai figli d'Israel.

לג

נד (א) וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה
אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃
(ב) וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ
הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ
מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת(*) לָמוֹ׃ (ג) אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־
קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃
(ד) תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃
(ה) וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם

(ב) **ה' מסיני בא:** הטעם ה' נגלה עלי כאן כדי שאברך את ישראל, והנה ברכותי מפי עליון. ואמר שבא מסיני שהוא המקום שנגלה עליו תחלה, ובבואו לכאן, הנה כבודו זורח ומופיע משעיר ופארן שהם בין הר סיני והר נבו, ובא למו, בשביל ישראל, כדי לברכם. **מימינו אֶשְׁדָּת:** מימין לאשדת הפסגה הזאת שהיה משה עומד אז בתחתיתה.
וטעם זכירת הימין, כי סיני ושעיר ופארן כלם לדרום הר נבו, והדרום נקרא ימין, והצפון נקרא שמאל. ואין הכוונה כלל על מתן תורה, שאם כן היה לו לומר אל סיני, לא מסיני. אשדת כתיב מלה אחת, והוא מן אשדות הפסגה, וי"ו מימינו הוא על דרך בנו בעור, והיתה מתחלתה וי"ו הכנוי, על דרך מעתו שלשלמה (שהוא על דרך לשון ארמי, שמיה די אלהא, אלההון די שדרך מישך), ונמשך הזמן נשכח עיקר הוראתה, וחזרה להיות אות נוספת, לפיכך מצאנוה גם אצל שם שהוא לשון נקבה, כגון חיתו

(*) כתיב חד וקרי תרין.

XXXIII

(1) Questa poi è la benedizione, che Mosè, l'uomo di Dio, diede, avanti di morire, ai figli d'Israel. (2) Egli disse: Il Signore è (qui) venuto dal Sinai; luminoso è (qui) comparso in favore di essi, (venuto) dal Seir; folgoreggia (venuto) dal monte Paràn; è venuto per essi da Miriadi di (luoghi) santi, dalla destra [dal mezzodì, v. Es. XXVI. 18] di questa pendice [vale a dire: Dio per benedire il suo popolo è qui venuto, lasciando Sinai, Seìr, Paràn, situati al sud di questo colle e tant'altri monti, per la loro altezza riputati santi]. (3) Anzi egli tiene al suo seno i popoli [le tribù israelitiche]; essi tutti, a lui sacri.... tu li tieni nella tua mano [qual oggetto carissimo]; ed essi stanno prostesi a' tuoi piedi, per ricevere le tue parole. (4) (E dicono): La legge imposta a noi da Mosè è ereditaria (per noi) congrega di Giacobbe. (5) Così Jesciurùn ha (già) un Re, radunatisi i capi del popolo, unanimi le tribù d'Israel [cioè: avendo il popol tutto, co' suoi capi, accettata

אור, וכן כאן מימינו אשדת. מלת דת איננה לשון עברי, ואף לא לשון ארמי, אלא לשון פרסי. הטעמים הם מסכימים תמיד עם הקרי, וכאן הקרי הוא אש דת בשתי מלות, לפיכך היה מן ההכרח שיהיו הטעמים בלתי מסכימים עם פירושו. אֵשְׁדָּת בת"יו בלי סמיכות, כמו עזרת מגר, חכמת ודעת, חולתם. (ג) **אף חבב עמים:** חבב מלשון בְּחֻבִּי (איוב ל"א ל"ג) שענינו בחיקי, והכוונה נושא בְּחֵיקוֹ דרך חבה, ואולי מזה לשון חִבָּה. עמים, הם השבטים. **כל קדושיו:** כל קדושי ה' שהם העמים (השבטים) שזכר, שהם כלם קדושים, הם בידך, סימן אהבה, כמו והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך (ישעיה ס"ב ג'). **והם תכו לרגלך:** תכא בארמי שלחן, והפעל מורה בלשון ערבי ישיבה אל השלחן, והכוונה: הם יושבים לפניך כמסובין על השלחן, לקבל דבריך וברכותיך אשר תברכם, כאדם היושב אל השלחן ומצפה למזון. (ד) **תורה צוה לנו משה:** כך הם אומרים, כלומר הם מקבלים עליהם לקיים תורת ה' (וכן פירש רש"י. וכן הוא בתרגום ירושלמי). מורשה (לנו) קהלת יעקב (באור בת"הש). (ה) **ויהי בישרון מלך:** מאחר שהם אומרים תורה צוה לנו משה, הנה כבר יתכן לומר עליהם

יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת
וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס (ז) וְזֹאת לִיהוּדָה
וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ
תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב* לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ
שני (ח) וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ
אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃
(ט) הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־
אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו* לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ
אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ (י) יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ

שיש בהם מלך בהסכמת ראשי העם והעם כלו. ויהי על ישרון למלך איננו אומר (כמו והיה ה' למלך על כל הארץ), אלא ויהי בישרון מלך, והיא מליצה אמורה בבחינת התועלת הנמשכת ממנו, כמו המלך אין בך אם יועצך אבד (מיכה ד' ט'), וכן בימים ההם אין מלך בישראל. והנה עתה בהיות בהם מלך, והם עם מסודר בהנהגה נכונה שהסכימו בה כלם, ראויים הם לברכה. (ו) **ויהי מתיו מספר**: שיהיו נחשבים בפני עצמם, מפני רבויים וגבורתם, ולא יהיו טפלים לשבט אחר; ואולי כאן רמז לשמעון, שיהיה טפל לשבט יהודה, ולפיכך לא הזכירו. (ז) **ואל עמו תביאנו**: בשלום מן המלחמה, כטעם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם, ואין הכוונה לאחר הגלות כדעת האפיפאן תיו', שאם כן היה לו לומר ואל ארצו (לא ואל עמו) תשיבנו (לא תביאנו). ואם היה כדבריהם שהברכות האלו נכתבו בימי גלות בבל, איך האריך כל כך בברכת יוסף יותר מכל שאר השבטים? והלא אז כבר היה שבט יוסף אובד בארץ אשור. ואם היה הכותב מירבעם ואילך, איך היה משבח כל כך לוי, ומשבח עם זה גם יוסף שהיה שונאו? כי הכהנים והלוים הוכרחו להתרחק מעשרת השבטים (דברי הימים ב' י"ג ט'). ובמאמר ידיו רב לו, מלת רב משרש ריב, כמו ישלח להם מושיע ורב והצילם

(*) ר' בקמץ.
(*) בניו קרי.

la Legge, esso è oramai una nazione organizzata, sotto l'impero della Legge, ossia di Dio, ed è degno d'essere benedetto]. (6) Viva Ruben, nè mai perisca; e la sua gente formi numero (di per sè). (7) E per Giuda disse quanto segue: Ascolta, o Signore, la voce [le preci] di Giuda, e fallo rientrare appo la sua gente [cioè incolume e vittorioso, dopo la pugna]. Le sue mani saranno il suo difensore, e tu sarai il suo soccorso contro i suoi nemici. (8) E per Levi disse: i tuoi Tummìm ed Urìm appartengono a quel piissimo uomo, cui mettesti alla prova in Massà, e contro del quale ti mostrasti litigioso alle acque di Merivà [Mosè rimpiange il fratello, e lo giustifica, in quanto che il sasso non era stato battuto da lui, ma da Mosè, al quale Aronne era subordinato, e non poteva opporsi]. — (9) Quelli [i Leviti], che seppero trattare padre e madre quasi persone non mai vedute, i fratelli e i figli quasi non mai conosciuti, ubbidendo soltanto al tuo comandamento, e serbandosi fedeli al tuo patto [Esodo XXXII, 27-29]; (10) Quelli insegneranno i tuoi statuti a Giacobbe, e

(ישעיה י"ט כ'), והנה רב הוא כאן כמו שם דבר, ולפיכך בא בלשון יחיד, אע"פ
שידיו לשון רבים, כאילו תאמר ידיו מָגֵן לו, על דרך ורוזנים מִשְׂחָק לו (חבקוק א' י').
ועזר מצריו תהיה: יהודה יהיה מושיע ורב לעמו, ואתה ה' תהיה עזר לו (ליהודה)
להצילו מצריו. (ח) **אשר נסיתו במסה**: משה מתרעם על מות אחיו אהרן על לא
פשע, עיין אוהב גר עמוד כ"ב, ועיין רש"י, והוא מרז"ל בספרי. והמאמר הזה אי
אפשר שיצא מפי אדם אחר, זולתי משה אחי אהרן, וכל שכן שלא יתכן שיאמרהו
אדם מאוחר לאהרן כמה דורות. והנה המקום אשר בו נגזרה גזרה על משה ועל
אהרן לא נקרא מסה אלא מריבה, ומסה הוא מקום הבור הראשון (שמות י"ז ז'),
נראה כי משה דרך הלצת השיר הוסיף כאן למי מריבה שם מסה. ואולי נכון יותר
לפרש אשר נסיתו במסה על הבור הראשון, והטעם במסה נסית אותו ועמד בנסיון
ולא יכלת להענישו, וע"כ חזרת לריב עמו במריבה וענשת אותו. וא"ת והלא אהרן
לא נזכר כלל בבור הראשון, אין זו קושיא, כי אע"פ שלא נזכר, הנה אהרן היה
תמיד עם משה. ותלמידי יהודה אריה לוצאטו מוסיף כי לכך הקדים להלין בעד
אהרן, מפני שהיה רוצה לשבח את הלוים בענין העגל (האומר לאביו ולאמו לא
ראיתיו), והיה אפשר לבעל דין לטעון ולומר והלא אהרן ראש הלוים עשה את העגל;
לכך הקדים והזכירו לשבח. (ט) **האומר**: חוזר ללוי, **כי שמרו**: אלא שמרו, כדרך

לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ (יא) בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס (יב) לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי (יג) וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ (יד) וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ (טו) וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ (טז) וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ (יז) בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו

כי שלפניו לא. (יא) ברך ה׳ חילו: מתוך שהזכיר הקרבנות, שהיו לכלל האומה, התפלל על כלל העם, כלומר על ידי הקרבנות יתברכו במקניהם (חילו) ובפרי אדמתם (פעל ידיו) וינצלו מן האויבים. חילו ופעל ידיו של יעקב וישראל, לא של לוי, כי לא היה ללוי חיל, ולא היו ללוי קמים ושונאים. ופעל ידיו תרצה, אין הכרח שידבר בקרבנות, כי מצאנו שרש רצה שאינו מדבר בקרבנות, ובפרט בכל הפרשה הזאת מצאנו שרש רצה קרוב לענין ברכה, עיין פסוק י״ו כ״ג כ״ד. (יב) לבנימין אמר ידיד ה׳:

(*) קמץ בז״ק.

la tua Legge ad Israel; porranno il profumo sotto le tue nari, e gli olocausti sul tuo altare. (11) Benedici, o Signore, i suoi averi, e sii propizio all'opera delle sue mani; ferisci ai lombi i suoi avversarj, ed i suoi nemici in guisa che più non si alzino. (12) Di Binjamìn disse: Prediletto del Signore, riposa tranquillo sopra di lui; (il Signore) lo ripara in ogni tempo, e quegli dimora tra'suoi omeri [quasi bambino sul materno seno]. (13) E di Giuseppe disse: Benedetta dal Signore è la sua terra, pel prezioso bene celeste, la rugiada, e per (le acque del)l'imogiacente abisso. (14) E per le preziose derrate solari [annue], e pei preziosi prodotti lunari [mensili]. (15) E per quelli delle vette degli antichi monti, e pei preziosi prodotti degli alti colli. (16) E per quelli della terra e di quanto è in essa, e pel favore di Lui ch'ebbe sede sul monte dei rovi [il Sinai]. Verranno [tutte queste benedizioni] sul capo di Giuseppe, sulla testa di lui ch'è il distinto tra'suoi fratelli. (17) Egli è un maestoso primogenito toro, fornito di corna da Reèm, colle quali cozza simultaneamente popoli di lontane contrade. E sono le miriadi d'Efraim, e sono le migliaja di Manasse [Giuseppe, primogenito della moglie prediletta di Giacobbe, ebbe dal padre il privilegio di formare due tribù; e ciò è qui espresso sotto

שידידות והקורבה הזאת נראה לי שהיא נבואה על מה שנשאר שבט בנימין דבק במלכות בית דוד ובעבודת ה׳, ולא התחבר לעשרת השבטים עם ירבעם; ולא הזכיר זה אצל שבט יהודה, כי לא לצדקה תחשב להם כל כך, מאחר שהיה דוד ממשפחתם, והנה נבין טעם סדר השבטים בפרשה הזאת: פתח בראובן להיותו הבכור, ואח״כ השבטים אשר נאמנו עם דוד, והם יהודה לוי ובנימין, אח״כ יוסף ראש עשרת השבטים, ואח״כ השאר. ותלמידי מוה״רר אברהם חי גריגו אומר כי אולי הזכיר לשונות חבה ושעשועין אצל בנימין להיותו בן זקונים וילד שעשועים ליעקב. (יד) וממגד גרש ירחים: היוצאים כל חדש, לא שהירח מבשלם, שא״כ אין טעם לרבוי ירחים. גרש, נ״ל כמו הפוך שֶׁגֶר בהמה. (טז) ורצון שכני סנה: האל אשר שכן על ההר הנקרא על שם הסנה, והוא סיני (רמ״בן), ואין לפרש על שנגלה למשה בסנה, כי אז לא שכן האל בסנה, רק ברגע נגלה בו. טעמי התבות האלה משובשים, וצריך להגיה ורצון שכני, וכן מצאתי אח״כ בכ״י על קלף עם תרגום שנכתב קודם שנת ק״עא. (יז) בכור שורו הדר לו: בכור שורו איננו יהושע, כי כאן הוא אומר כי השור הזה הוא בעל

אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי
מְנַשֶּׁה׃ ס רביעי (יח) וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח
זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ (יט) עַמִּים
הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים
יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס (כ) וּלְגָד אָמַר
בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ
אַף־קָדְקֹד׃ (כא) וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת
מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי* עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה
וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי (כב) וּלְדָן אָמַר
דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ (כג) וּלְנַפְתָּלִי אָמַר

קרני ראם, והקרנים הם רבבות אפרים ואלפי מנשה, והדבר ברור שאין זה נופל על יהושע, אלא על שבט יוסף כולו; כי אמנם יהושע לא עשה מלחמותיו על ידי אפרים ומנשה בלבד, אלא על ידי ישראל כולו. על כן נראה לפרש בכור שורו הדר לו, הוא יוסף שהוא דומה לבכור שור, הדר לו וקרני ראם קרניו. ודוגמתו וסלעו ממגור יעבור (ישעיה ל"א ט'), אשור שהיה דומה לסלע תקיף, יעבור מיראה ופחד. והרי זו מליצה נהוגה, להפריד התכונה מהנושא אותה, ולומר מעלתו, כבודו וגדולתו של פלוני והכוונה: פלוני שהוא בעל מעלה וכבוד וגדולה: ודומה לזה נאמר לשונות אחרים S. M. — S. E. — V. S. V. E. וזולתם. ואין הפרש בין המליצות האלה ומליצת בכור שורו, וסלעו ממגור יעבור, אלא שמעלה וגדולה וחבריהם הם שמות המקרה המורים מתחלתם על תכונה מן התכונות, אבל סלע ובכור שור הם שמות דברים המורים על גופים ידועים, ורק בהשאלה שניית יורו על תכונות ידועות, כי בכור שור יורה על הכח, והסלע יורה תכונת המקום אשר לא יוכל אויב לבא שם. (יח) **שמח זבולן בצאתך:** על

(*) קמץ בז"ק.

l'emblema di due poderose corna, che si diramano dalla testa d'un maestoso toro]. (18) Ed a Zevulùn disse: Godi, Zevulùn, nel tuo uscire (alla guerra); e tu, Issachàr, ne' tuoi padiglioni [allude all'indole pacifica e paziente di questa tribù, v. Genesi XLIX. 14, 15]. (19) Invitano le (loro) genti al (sacro) monte, e colà fanno pii sacrifizi; perciocchè succhiano le dovizie del mare, e i tesori sepolti nell'arena [cioè arricchiranno per la vicinanza del mare, trafficando coi Fenicj, v. Genesi XLIX. 13]. (20) E per Gad disse: Benedetto quel (Dio) che allarga (i confini di) Gad! Stassi (Gad) coricato qual leonessa, e (repentinamente alzandosi) sbrana braccio e testa. (21) Egli si elesse le primizie [della conquista, cioè le terre di Sihhòn e d'Og, alle quali il nome di primizie conviensi anche nel senso di primario e nobile], poichè ivi è [sarà] il campo del legislatore, sepolto [ultimo sfogo del dolore di Mosè, condannato a morire fuori della Cananea]; indi marciò nelle prime file del popolo, ed agì con quella giustizia, e dietro quelle norme, ch'il Signore gl'impose. (22) E per Dan disse: Dan è un giovane leone, che si slancia giù dal Basciàn. (23) E per Naftalì disse: Naftalì abbonda del (celeste) favore,

שם זבולן עם חרף נפשו למות (ראב"ע). כי לשון יציאה מורגל בענין המלחמה, ולא בענין הליכה בים. ואע"פ כן המקרא שאחריו מדבר בסחורה בים, אבל אין נראה שידבר בזכוכית, כי איננו טמונה בחול, אבל מן החול יעשו אותה. ואולי (כדעת רא"ז) מדבר בכסף וזהב ואבנים טובות הנמצאים בחול ובמעי הארץ, ודרך ים יבאו לארץ ישראל. (כא) **וירא ראשית לו:** ענין בחירה, כמו כי ראיתי בבניו לי מלך, ואתה תחזה מכל העם. **חלקת מחוקק:** אין הכוונה על קבורת משה, כי כנו בחלק ראובן, לא בחלק גד, רק הפירוש כדברי ראב"ע והעד כי כתוב, בערי גד שהיו ערי מבצר (במדבר ל"ב ל"ו), ואין לומר שהם בנו אותן ועשו אותן ערי מבצר כי זו מלאכה ארוכה היא וצריכה ימים ושנים, אבל נראה שחזרו לבנות מה שנהרס באותן הערים שהיו כבר ערי מבצר. היה ראוי להטעים צדקת ה' עשה, עשה עם ישראל צדקת ה' ומשפטיו, כלו' הצדקה והמשפטים שצוה אותם ה', וב"הט אולי פירשו (כאנקלוס) על משה. ועתה (שנת תר"כא) נ"ל כי חלקת מחוקק נאמר על קבורת משה, וספון נאמר על משה, וסוף הפסוק חוזר לגד, עיין תרגומי. (כג) **ים ודרום ירשה:** לא שנחלתו מערבית דרומית כי היתה בצפון ולא היתה לא במזרח ולא במערב אלא באמצע, אבל מפני שהיה הירדן למזרחו, אמר לו שירש לצד מערב שם הפלשתים,

נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס (כד) וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ (כה) בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ (כו) אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי (כז) מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ (כח) וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ (כט) אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי

ושם יוכל להתפשט גם לצד דרום בארץ פלשתים. (כד) ברוך מבנים אשר: ברוך יותר משאר בנים, ואמר כן מפני שהזכירו אחרון. יהי רצוי אחיו: מרוצה אל יותר מכל אחיו, והוא פירוש ברוך מבנים. רְצוּי אחיו, כמו גְדול בניו, צְעיר אחיו, ואין ענינו רצוי לאחיו. (כה) ברזל ונחשת מנעלך: ארצך תהיה שמורה, כאילו היא נעולה במנעולי ברזל ונחשת. וכימיך: כל ימיך, כל הימים. דבאך: שֶׁקֶט שלך. בלשון ערבי. (פפייפער ורא"ז) (כו) רוכב שמים בעזרך: הרוכב בגאותו שחקים, הוא בעזרך. (כז) מעונה אלהי קדם: אלהי קדם הוא לך למעון ולמחסה מלמעלה (רשב"ע), והוא ג"כ זרועות עולם לתמוך אותך מתחת. (כט) ויכחשו אויביך לך: המלה הזאת מצאנוה בחמשה מקומות, כאן בבנין נפעל, ובשמואל (ב' כ"ב מ"ה) בני נכר יתכחשו לי, בהתפעל, ובתהלים מצאנוה שלש פעמים בפיעל, בני נכר יכחשו לי (י"ח

ed è ripieno della benedizione del Signore (che gli dice): Fa conquiste all' occidente ed al mezzodì. (24) E per Ascèr disse: Benedetto, più degli altri figli, Ascèr! Sia il più favorito tra'suoi fratelli, e tuffi nell'olio il suo piede. (25) Di ferro e rame è la tua chiusa [le tue terre saranno sicure, quasi fossero circondate da un muro di ferro]; e quanto la tua vita, altrettanto durerà la tua tranquillità. (26) Non havvi pari a Dio, o Jesciurùn [o: al Dio di Jesciurùn]. Egli cavalca i cieli (per venire in tuo ajuto, e coll'alta sua potenza (vien giù) sulle nubi. (27) Tua difesa al di sopra è Iddio eterno, e qui basso (hai a tuo sostegno) braccia eterne [cioè lo stesso Iddio]. Egli scaccia d'innanzi a te l'inimico, e (ti) dice: Distruggi. — (28) Sì, Israel avrà sede tranquilla, isolata la sorgente [la progenie] di Giacobbe, in un paese di grano e mosto; ed il cielo anch'esso gli stillerà la rugiada. (29) Te beato, Israel, chi ti pareggia? O popolo salvo nel Signore, il quale è il tuo difensore, e la tua spada vittoriosa. I tuoi nemici smentiranno sè stessi verso di te [cioè: perderanno l'usato valore], e tu sui loro siti elevati camminerai [espugnerai le loro fortezze].

מ"ס), ברב עזך יכחשו לך אויביך (ס"ו ג'), משנאי ה' יכחשו לו (פ"א י"ו). והנה קצת מן המפרשים פירשו המלה הזאת מענין כחישות ורזון (עיין רד"ק שרש כחש, ורא"בע בתהלים פ"א י"ו); ופירוש זה לא יועיל באותם שבאו בפיעל, וגם באותם שבאו בנפעל ובהתפעל יקשה, כי מצאנו ענין הכחישות בבנין הקל, ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד) ומה מקום עוד לנפעל והתפעל? וכי האויבים יעשו עצמם כחושים ורזים ברצונם? כי מלת לו בלתי מתפרשת יפה — ורוב המפרשים והמתרגמים פירשו כמשמעו ענין כחש וכזב, ואמרו שהכוונה יסתירו שנאתם ויחניפו לך מפני היראה; וזה בעיני פירוש מגונה מאד, כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, אבל שיחניפו לו, ובקרבם ישימו ארבם, אין זו ברכה; ויותר הוא מגונה במקראות האחרים כלפי האל, כי איך יתכן לומר כי משנאי ה' יחניפו לו? אם כהתל באנוש יהתלו בו? — לפיכך נראה לי כי המלה הזאת היא לשון מושאל, והכוונה: לא יהיו מה שהיו מלפנים, כי תאבד מהם גבורתם, באופן שמעשיהם עתה יכחישו מעשיהם הקודמים, כאילו אי אפשר שהם עשו הגבורות המסופרות עליהם, וכאילו הם בעצמם יכחישו בפיהם את עצמם, ויאמרו לך איננו אותם שהיו מפורסמים בגבורתם. וכיוצא בזה בלשון צרפת אומרים se démentir. וגם חוץ מהמקראות הנזכרים למעלה מצאנו שרש כחש בהוראה הזאת המושאלת, והוא (חבקוק ג' י"ז) כחש מעשה זית, ויפה פירש ראב"ע: כאילו לא היה

לד

(א) וַיַּ֨עַל מֹשֶׁ֜ה מֵֽעַרְבֹ֤ת מוֹאָב֙ אֶל־הַ֣ר
נְב֔וֹ רֹ֚אשׁ הַפִּסְגָּ֔ה אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֣י יְרֵח֑וֹ וַיַּרְאֵ֨הוּ
יְהוָ֧ה אֶת־כָּל־הָאָ֛רֶץ אֶת־הַגִּלְעָ֖ד עַד־דָּֽן׃
(ב) וְאֵת֙ כָּל־נַפְתָּלִ֔י וְאֶת־אֶ֥רֶץ אֶפְרַ֖יִם וּמְנַשֶּׁ֑ה
וְאֵת֙ כָּל־אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֔ה עַ֖ד הַיָּ֥ם הָאַחֲרֽוֹן׃ (ג) וְאֶת־
הַנֶּ֗גֶב וְאֶת־הַכִּכָּ֞ר בִּקְעַ֧ת יְרֵח֛וֹ עִ֥יר הַתְּמָרִ֖ים
עַד־צֹֽעַר׃ (ד) וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלָ֗יו זֹ֤את הָאָ֙רֶץ֙
אֲשֶׁ֣ר נִ֠שְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָ֨ם לְיִצְחָ֤ק וּֽלְיַעֲקֹב֙
לֵאמֹ֔ר לְזַרְעֲךָ֖ אֶתְּנֶ֑נָּה הֶרְאִיתִ֣יךָ בְעֵינֶ֔יךָ
וְשָׁ֖מָּה לֹ֥א תַעֲבֹֽר׃ (ה) וַיָּ֨מָת שָׁ֜ם מֹשֶׁ֧ה עֶֽבֶד־
יְהוָ֛ה בְּאֶ֥רֶץ מוֹאָ֖ב עַל־פִּ֥י יְהוָֽה׃ (ו) וַיִּקְבֹּ֨ר
אֹת֤וֹ בַגַּיְ֙ בְּאֶ֣רֶץ מוֹאָ֔ב מ֖וּל בֵּ֣ית פְּע֑וֹר וְלֹֽא־
יָדַ֥ע אִישׁ֙ אֶת־קְבֻ֣רָת֔וֹ עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ (ז) וּמֹשֶׁ֗ה
בֶּן־מֵאָ֧ה וְעֶשְׂרִ֛ים שָׁנָ֖ה בְּמֹת֑וֹ לֹא־כָהֲתָ֥ה עֵינ֖וֹ
וְלֹא־נָ֥ס לֵחֹֽה׃ (ח) וַיִּבְכּוּ֩ בְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֧ל אֶת־מֹשֶׁ֛ה

XXXIV

(1) Indi Mosè salì dalle pianure moabitiche sul monte Nevò, in cima del Pisgà, ch'è dirimpetto a Gerico; ed il Signore gli fece vedere tutt'il paese: il Galaad, sino al Dan. (2) E tutto Naftali, e la terra d'Efraim e di Manasse, e tutta la terra di Giuda, sino al mare occidentale [mediterraneo]. (3) Ed il paese meridionale, e la pianura (del Giordano), la valle di Gerico, città delle palme, sino a Ssoàr. (4) Ed il Signore gli disse: Quest'è la terra che giurai ad Abramo, ad Isacco ed a Giacobbe, con dire [a ciascheduno di essi]: « La darò alla tua progenie. » Te la feci vedere co' tuoi occhi, ma colà non passerai. (5) E Mosè servo del Signore morì colà nel paese di Moàb, per volere del Signore. (6) E lo seppellì nella valle, nel paese moabitico, rimpetto a Bet Peòr; e nessuno, sino a quest'oggi, ha saputo (ove fosse) la sua sepoltura. (7) Mosè aveva quando morì cento vent'anni; non erasi oscurata la sua vista, nè era sparita la sua freschezza. (8) E i figli d'Israel piansero Mosè nelle pianure di Moàb

זית בתולדתו. והנה ההוראה הזאת משפטה לאמר בבנין התפעל (כמו בלשון צרפת se démentir), או בנפעל, וכמו זה יִכָּחֵשׁ היותה כאמרת גם בפיעל, ומכל מקום אין זה באמת דבר זר וחדש, כי כבר מצאנו פיעל בא במקום התפעל, כגון פִּתַּח הסמדר, והכוונה פתח את עצמו, לא פתחה אזנך (ישעיה מ"ח ח') לא פִתְּחָה את עצמה, ולבו רחק ממני (ישעיה כ"ט י"ג) כתרגומו, אף כאן כִּחֵשׁ את עצמו מעשה זית, בני נכר יכחשו עצמם לי.

(ו) ויקבור וגו': כלו' נקבר ברצון ה' דרך נס בלא קובר. (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה: הכוונה שנתעכבו שם ולא נסעו מערבות מואב, עד שנשלמו ימי אבלו

בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי
אֵבֶל מֹשֶׁה׃ (ט) וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ
חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ
אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה
אֶת־מֹשֶׁה׃ (י) וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָֹה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃
(יא) לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָֹה
לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו
וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (יב) וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל
הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־
יִשְׂרָאֵל׃

חזק׃

per trenta giorni, e (si trattennero colà sinchè) si compierono i giorni del pianto del lutto di Mosè. (9) E Giosuè figlio di Nun era pieno di spirito di sapienza, poichè Mosè aveva posate le sue mani sopra di lui; e i figli d'Israel eseguirono ubbidienti (i suoi ordini), come il Signore avea comandato a Mosè. (10) Nè più surse in Israel un profeta come Mosè, col quale il Signore trattava a faccia a faccia. (11) (Nessuno dico, l'uguagliò) in quanto a tutt'i segni e miracoli, ch'il Signore lo mandò ad operare nella terra d'Egitto, a Faraone, ed a tutt'i suoi servi, ed a tutt'il suo paese. (12) Ed in quanto a tutti gli atti di potente mano, ed a tutte le cose grandemente terribili, che Mosè fece alla vista di tutt'Israel.

FINE

(דון יצחק). (י) **אשר ידעו ה׳**: הבדילו מכל האדם (כטעם מה אדם ותדעהו, ידעתיך בשם) ע״י שדבר עמו פנים אל פנים. **אשר ידעו ה׳**: הוא מאמר מוסגר, והטעם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה. (יב) **ולכל היד** וכו׳: אלה כל נאמרת בבחינה על המספר, והנה אע״פ שיהושע העמיד השמש, הנה לא רבו על ידו המופתים כמו על יד משה, וכן הדבר בשאר הנביאים כלם.

ת״ו ש״ל ב״ע

In alcuni esemplari incorsero i seguenti errori:

Pagina	Linea	Errata	Corrige
11	2	אֲשֶׁ֣ר	אֲשֶׁ֖ר
20	1	בְּשֵׂעִ֔יר	בְּשֵׂעִ֔יר
"	8	יֹשְׁבֵ֣י	יֹשְׁבֵ֖י
22	13	וְיֹשְׁבֵ֣י	וְיֹשְׁבֵ֖י
24	2	פַּחְדְּךָ֗	פַּחְדְּךָ֙
120	1	וּבַשֵּׂכָ֗ר	יבַשֵּׂכָ֗ר
128	5	הָאָ֣רֶץ	הָאָ֖רֶץ
132	12	יֵרָאֶ֙ה כָּל־זְכוּרְךָ֗	יֵרָאֶ֙ה כָּל־זְכוּרְךָ֗
156	15	נָתַ֣ן	נָתָ֣ן
162	2	יַעֲבָ֣ךְ	יַעֲבָ֣ךְ
186	2	יִמָּצֵ֙א	יִמָּצֵ֙א
194	13	אֲשֶׁר־יְהוָ֣ה	אֲשֶׁ֣ר יְהוָה־
196	15	קָשָׁ֣ה	קָשָׁ֣ה
198	15	בִּשְׁעָרֶ֔יךָ	בִּשְׁעָרֶ֔יךָ
230	18	בַּסֵּ֣פֶר	בַּסֵּ֣פֶר
239	8	עֵ֙בֶר	עֵ֙בֶר
256	12	יוֹנֵ֔ק	יוֹנֵ֔ק

~~~~
~~~~

אמר ישעיה בלא"א שד"ל ז"ל: עכשו שהגענו להשלים בחסדו יתברך הדפסת החומש הזה עם פירוש ותרגים להרב הגדול אבי ז"ל, בהשתדלות ועיון ואמונה, כחוב המוטל על כל איש ואיש המקבל עליו להוציא אור ספר, ראיתי לחזור ולהדפיס בזה אגרת המחבר שכתב בלשון צרפת שני חדשים לפני מותו אל חכם אחד מעיר וויען, והעתיק אותה ללשון הקדש הר"ר יצחק ברוך הלוי רב בק"ק של פיראראׄ, והבאתיה בראש הפירושים על ירמיה יחזקאל משלי ואיוב שיצאו מקרוב בעיר לעמברג; ממנה ידע הקורא קצת תולדות המחבר ז"ל, וכמה יגע בתורה להגיד לרבים ערכה ומעלתה, יפיה ותפארתה, למען ילמדו לחבב אותה, כי אור וחיים בנתיבתה.

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

אדוני!

אין דבר המעכב מהביא תשובתי במכתב עתי היו"ל בוויען. אם כך עלה במחשבה לפניו. — המאמר על משפחת לוצאטו אשר נדפס בספר Jahrbuch von Busch בשנת 1848 הוא בלתי שלם. כי ההמשך לא בא. אני התחלתי לכתוב ספר תולדותי בהמגיד בעלים שלו מיום ז' לחדש מאיו 1858 והלאה. אבל דברתי על ענייני עד שנת עשרים לימי חיי ולא יותר.

והא לך קצת מהדברים הנוגעים אלי:

1800 — כ"ב אגוסטו — לידתי בטריאסטי. בבית אשר עליו רשום מספר **666**. בסדר התחתון שלו.

1819 — כ"ד אגוסטו — שיר זהב בלשון איטלקי לכבוד יורש עצר (הנהו הקיסר פערדינאנד) אשר בא אל בית הכנסת בטריאסטי לראותו. אז הובא שמי בדפוס בפעם הראשונה.

1821-22 — סדר תפלה כמנהג אשכנז מתורגם בלשון איטלקי (וויען **29**, **22**, **1821**).
~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

1825 — והבאות אחריה — מאמרים בבכורי העתים (וויען).

1825 — כנור נעים בביכורי העתים (וויען).

1826 — בחדש סיטימברי — נישואין שלי הראשונים.

1829 — באתי בפאדובה להרביץ תורה בבית מדרש הרבנים. אשר נפתחו דלתותיו בחודש נובימברי שנת 1829.

1829 — סדר תפלה כמנהג איטליאני מתורגם בלשון איטלקי (וויען 1829. ליוורנו 1839. מנטובה 1865 תחת הדפוס).

1830 — אוהב גר (וויען).

1833-56 — מאמרים בתשעת הכרכים של כרם חמד (וויען, פראג, ברלין).

1835 — הערות בלשון רומי על ישעיה. הוציאן לאור ראזענמיללר בראש ספרו: **Scholia in Jesajae vaticinia in compendium redacta (Lipsiae).**

1836 — **Prolegomeni ad una Grammatica ragionata della lingua ebraica** (מבוא אל דקדוק לשון הקדש) **(Padova).**

1839 41 — מאמרים במ"ע **Israelitische Annalen** של יאסט (פ"פ דמיין).

1840-41 — מאמרים בלה"ק בציון (שם).

1840 — בתולת בת יהודה (פראג). *)

1841 — אבני זכרון (שם).

1842 — נישואין שלי שנית.

1844 — מאמרים בס' **Rabbinische Gutachten über die Beschneidung** (פ"פ דמיין).

1845 — **«Osservazioni»** (דיוקים) בחלק שלישי לספר **Storia degli Ebrei, di A. Bianchi Giovini** (מילאן).

1846 — מאמרים בהליכות קדם (אמשטרדם).

1846-47 — המשתדל ופירוש קצת ההפטרות בנתיבות השלום (וויען).

1846-47 — מאמרים במ"ע **Rivista Israelitica** (פארמא).

1846-51 — מאמרים במ"ע **Orient** (לייפציג).

1846-65 — מאמרים בכוכבי יצחק (וויען).

1847 — בית האוצר (לעמברג).

1847 — כתבו את שמי בספר החברים של **Istituto Veneto**. האיש המורה חכמת פילוסופיא במדרש החכמות בפאדובה השתדל למען יתנו לי את הכבוד הזה, ואני לא ידעתי. — בוועד החכמים אשר היה בויניציאה בחדש סיטימברי לשנת 1847 הבינותי ופירשתי קמיע בלה"ק כתוב על גבי טס של מתכת אשר נמצא באי **Sicilia**. קצת החכמים חשבו שהאותיות היו יווניות, וקצת מהם חשבו שהיו **cuneiformi.**

---

*) השמיט המחבר: 1840 - דרך ארץ, או אטיליזמוס (המ"ול).

1848 — Il Giudaismo Illustrato (פאדובה).

1849 — Calendario ebraico per 20 secoli (מחזור שנות עבריות בעד עשרים דורות) (שם).

1851 — אגרות על השומרונים בכרמי שומרון (פ"פ דמיין).

1851 — פירושים בבן גרכי (אמשטרדם).

1852 — ויכוח על הקבלה (גוריציאה).

1852 — אגרות בספר תורת אמת על קנת משפטי הטעמים (ראדעלהיים).

1852 — Giudaismo Illustrato. II. (פאדובה).

1853 — איוב מתורגם איטלקית (טריאסטי).

1853 — שיר עברי וסורי בספר הנדפס בפאדובה בשם: Attentato del 18 febbraio 1853.

1853-57 — ד' כרכים מדקדוק לשון הקדש (פאדובה).

1853 והנ"ל — מאמרים במ"ע Educatore Israelita (ווירצללי).

1854 — כ"ה ניכארו — מיתת בני בכורי אוהב גר, בן כ"ד שנים, מחבר כמה חיבורים, איש אלא רוח חכמה, אשר יגע יומם ולילה למצוא דברי אמת.

1854 — שיר עברי בס' הנדפס בפאדובה בנישואי הקיסר.

1855-63 — ה' כרכים מס' ישעיה מתורגם איטלקית ומפורש עברית (פאדובה).

1856 — מבוא למחזור כמנהג בני רומי (ליוורנו).

1856-59 — מאמרים במגד ירחים ובישרון (לעמברג וברעסלאו). *)

1856-64 — מאמרים בארבעת הכרכים של אוצר נחמד (וויען).

1856 — שיר עברי וסורי (תשורת בית מדרש הרבנים בבוא הקיסר במדינות אלו) (פאדובה).

1857 — Discorsi morali (דירושי מוסר) (פאדובה).

1857 — מאמר על מחברות G. B. de Rossi המובא בס' Letteratura Italiana di Camillo Ugoni (מילאנו).

1857 והנ"ל — מאמרים בהמגיד.

1858-60 — חומש והפטרות עם תרגום איטלקי (טריאסטי).

1860 — אגוסטו — נישואי בני ישעיה ביום מלאת לי ששים שנה.

1862 — מיתת בתי יחידתי מרים, בת שמונה עשרה שנה. יקרה היתה בבנות מפני יושר מדותיה ורוחב ידיעותיה. אחרי מיתתה באו עלי מקרים רבים ולאלוני בדוחק גדול. החכם Mannheimer מעיר וויען בבוא הדבר לאזניו השתדל בשבילי ושלא אלי, לפני מותו זמן מה, כסף להחזיק בי, זכר צדיק לברכה!

1862 — Lezioni di Teologia Morale (פאדובה).

---

*) גם בישרון שנה רביעית פירטה 1864.

1862 והנ"ל — מאמרים במ"ע Corriere Israelitico (טריאסטי).
1863 — Lezioni di Teologia Dogmatica (שם).
1864 — דיואן לר' יהודה הלוי (ליק).
1864 — יד יוסף והיא רשימת ספרי יוסף אלמנצי ז"ל (פאדובה).
1865 — אגרת בס' מעשה אפוד (וויען).
1865 — אגרת בס' חותם תכנית (אמשטרדם).
ועתה תחת מכבש הדפוס: קונטרס הדקדוק של לשון ארמית שבמקרא ושל לשון תלמוד בבלי. (Elementi grammaticali del Caldeo Biblico e del dialetto talmudico babilonese) (פאדובה).

השמטתי

הערות לס' מגדל עוז (ליפסיא 1837). ולס' עמק הבכא (וויען 1852). ולס' הכוזרי אשר הדפיס החכם ברעכער (פראג 1839). ולס' הרקמה לבן גנאח (פ"פ דמיין 1856).
האגרות בס' מכתבי שפת קדש (פראג 1857). בס' הפלאה שבערכין (וויען 1859). ובמכלול (ליק 1862).
ומאמרים במ"ע Archives Israélites, ובמ"ע Univers Israélite היוצאים לאור בפאריז, בהמזכיר היוצא בבערלין, בבן חנניה היוצא בסעגעדין, בכרמל אשר בווילנא, בהמבשר אשר בלעמברג, בנייצייט אשר בוויען, ודברים אחרים אשר ראו אור הדפוס קצתם במקום זה וקצתם במקום אחר.

פאדובה כ"ה לחדש יוליו 1865.

מוקירו ומכבדו.

שד"ל.

ע"כ לשון האגרת. ואלו הן חיבורי שד"ל ז"ל שהוציאו לאור בניו מזמן פטירתו עד היום הזה:

1866 — השלמת דפוס דקדוק ל' ארמי, עיין שנת 1865 (פאדובה).
1867 — השלמת פי' ישעיה, עיין שנת 1855. (שם).
1869 — השלמת דקדוק לה"ק, עיין שנת 1853. (שם).
דרושים Discorsi storico-religiosi (דרושי מוסר). (שם).
1866-75 — תנ"ך מתורגם איטלקית מאת שד"ל ותלמידיו (רוויגו).
1870-76 — חומש מתורגם איטלקית ומפורש עברית (פאדובה).
1876 — פירושים על ירמיה, יחזקאל, משלי ואיוב (לעמברג).

ועכשו אודיע החיבורים שבלבנו להדפיסם, כמו שכתבתי בראש הפירושים שנדפסו בלעמבערג. ואלה שמותם:

א' — מבחר השירים והמליצות אשר הם כתובים עם השירים שכבר נדפסו, מלבד שירי קדש קדמונים וכבדים אשר הועתקו מתוך מחזורים כ"י.

ב' — מבחר האגרות בין בלשון הקדש, בין בלשון איטלקי, ובין בלשון צרפתי, השייכות אל עניני ליטעראטור עברית. *)

ג' — מבחר המאמרים הכתובים בל"הק שכבר נדפסו במכתבי העתים היותר חשובים בארצות אשכנז.

לא אוכל להגיד בדקדוק מה תהיה כמותו של כל אחד ואחד משלשת החיבורים האלו, ומ"מ אין ספק שלא תהיה מצער. ועל דבר החיבור הראשון שזכרנו, הכ"י הנהו תחת ידי המסדרים כדי שיכינו אותו כהוגן, באופן שיוכל לעבור מהרה תחת מכבש הדפוס פה פאדובה אם אפשר. והבנים מוכנים לתת כ"י זה וגם כ"י אחרים של שד"ל ז"ל למוציא לאור הגון ונאמן אשר יוציאם בדמיו ויִמכרם, אך על תנאי שמלאכת הגהת הדפוס תהיה מוטלת עליהם, כדי שהכתבים הנדפסים יהיו כראוי.

ומלבד זה עלה בדעתם ג"כ למכור הרשות לחזור ולהדפיס פירוש התורה לבדו, כי ראו כי החומש הזה באופן הנדפס פה פאדובה לא יועיל לרוב כי אם לאחינו בני ישראל אשר באיטליאה, ומגמתם להועיל בספרי אביהם ז"ל ליהודים בכלל.

וטרם אכלה לדבר אזכיר בזה שאר חיבורי שד"ל ז"ל שלא ראו אור הדפוס:

א' — Saggio sui principii fondamentali della filosofia morale e del diritto di natura (מאמר בל"אי על יסודות חכמת המוסר ועל מה שחייב אדם לחבירו מצד טבעו). (1831, עמודים מ"ד .f)

ב' — Taccuino antropologico, ovvero meditazioni sull' uomo, occasionate dalla lettura dei Classici metafisici o da essa indipendenti. (קונטרס בל"אי כולל חקירות על האדם, סבה להן בפרט לימוד ספרי החכמים המופלגים שכתבו על מה שאחר הטבע). (1833-34, דפים פ' .f)

---

*) הרי אנו מבקשים מאת כל איש אשר בידו אגרות מעניינים הנ"ל לשד"ל ז"ל לשלח אותן אל Dott. Isaia Luzzatto in Padova אשר יעתיק אותן וישיב אותן לבעליהן. קצת מהאגרות בלשון איטלקי הנם יוצאות במ"ע Vessillo Israelitico אשר בעיר Casale.

ג' — Breve saggio sulle facoltà dell'uomo. (מאמר קצר בל"אי על כוחות האדם). (1837, דפים כ"ד f.)

ד' — Autobiografia, 1° periodo 1800-1818 (תולדות שד"ל בלשון איטלקי משנת 1800 עד שנת 1818) (דפים כ"ב f.) נדפסו בלה"ק בהמגיד.

ה' — לוח הגאונים והרבנים הקדמונים וקצת ספריהם, התחלתי ללקט אני שד"ל באלול ת"ר. (1840, דפים כ' f.)

ו' — לוח הפייטנים והפיוטים. (1845-47-48, דפים קט"ז f.)

ז' — כחמשים שירים בלשון איטלקי.

ח' — פתרון החומש בל"אי מלה במלה לתועלת בנו אוהב גר.

ט' — Sull' invenzione della scrittura alfabetica. (מאמר בל"אי על מציאת אותיות הכתב, אשר נקרא באזני חכמי האקאדימיאה בפאדובה בשנת 1846). (דפים כ', 4°)

י' — ספרי זכרונות.

ובילדותו חבר:

א' — Cinque abbozzi di grammatica ebraica (חמשה מכתבים בל"אי בהם המחבר בן אחת עשרה שנה מנסה לכתוב דקדוק לשון הקדש). (מראשון התק"עב, 1811, דפים כ"ו, 8°)

ב' — ספר איסופו, איש כנון וממשל משלים נאים, והוא כולל שני ספרים: ספר חיי איסופו וספר משלי איסופו, מתורגם עברית מאת שמואל דוד לוצאטו הקטן, בשנת ובתחנונים אובילם בפרט קטן. (דפים י' מן הספר הראשון, 8°)

ג' — מאמר הניקוד, דורש וחוקר על קדמות הנקודות והטעמים והמסורת, ובסופו ויכוח עמוק בענין חכמת הקבלה (תק"ף) — שני כ"י הם, הראשון נחלק לי"ג פרקים ובו מ' דפים, והשני הוא דיאלוג, ובו ק"נ דפים.

ד' — ספר תורה נדרשת, דרשות וחקירות על אמתת תורה משה, כתבתיו אני שד"ל בשנת התק"עח ולא השלמתיו. (דפים ק"ד, 16°)

ה' — לשון קנרם, ספר כולל כל מלות לשון הקדש, לשון מקרא ולשון חכמים וכל המלות שידיעתן נריכה להבנת רוב המחברים. (תק"פ, דפים כ"ד, 8°)

ו' — מבוא לשון הקדש, ספר כולל בקיצור יסודי חכמת הדקדוק להרגיל הילדים המתחילים בלימוד הלשון. (דפים כ"ד, 16°)

ז' — ספר המבדיל (Synonymia hebraica), ראה זה חדש הוא מלוה שהתחיל בה ר' נפתלי הירץ וויזל ולא גמרה, ובא אחר לגמור על ידו, אם יד ה' עזרתו, הלא הוא שמואל דוד בן חזקיה לוצאטו איש טריאסטי. (התק"עט דפים ע"א, 8°). מקצת הספר הזה יצא לאור בבכורי העתים תק"פח מצד פ"ו עד צד קס"ו.

ח' — תשובות הגאונים. (דפוס ע"ב, 16°)

ט' — מערכת לשון חכמים, ספר כולל כל המלות והמליצות הנמצאות בששה סדרי משנה וברייתות ותוספתות ומימרות הכתובות בלשון הקדש המפוזרות בכל התלמוד. (התק"עז, דפוס כ', 8°)

י' — מאמר תולדות השיר העברי, כולל: — א', חשיבות מלאכת השיר בעיני העמים בכלל ובעיני בני ישראל בפרט. — ב', מעלת מלאכת השיר על יתר המלאכות כלנה. — ג', מעלת מלאכת השיר גם על החכמות כלנה.

י"א — ספר המלות שכתב שמואל דוד בן חזקיה לוצאטו ביום כ"ט תמוז בשנת התק"עו.

החבורים האלו הנם ביד בניו, ובספר תולדותיו שיצא בהמגיד מדבר על אודות קצתם.

פאדובה, ירח האיתנים שנת ברכתיה לפ"ק.

חרב המתהפכת, poesia di 210 strofe, estratta dal Divano di Badrascì (V. Cat. Almanzi N. 278 Ms.), con prefazione ed esteso commento, pubblicata per la prima volta. Amsterdam, 1865, p. 24 . . . . ital. L. —.75

Iutroduzioue critica ed ermeueutica al Pentateuco, 1870, iu-8 » 1.—

Discorsi (58) Storico-Religiosi agli Studeuti israeliti, 1870, in-8 » 2.—

חמשה חומשי תורה מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית עם הקדמה איטלקית, Padova 1870-76, cinque grossi volnmi, edizioue di lusso . . . . » 15.—

Il volgarizzameuto del Peutateuco, uu volume . . . . » 3.—

La Sacra Bibbia volgarizzata da S. D. Luzzatto e Coutinuatori. Rovigo, 1866-75, edizione elegante iu quattro volumi » 12.—

Snddetta franca di porto nell' Unioue Postale . . . . » 14.—

פירושים על ירמיה, יחזקאל, משלי ואיוב, Lemberg 1876, editore A. l. Meukes. . . . . » 2.—

Si tengouo pure copie deile opere seguenti:

A. Bianchi Giovini — Traduzione dal tedesco della Critica dei libri sacri dell'antico testamento del D.r Herbst, nu volume di p. 274, 1845, in-8 . . . . » 3.—

ldem — Diziouario storico-filologico della Bibbia. Giuuge fiuo alla lettera *G*, pag. 700, 1845, iu-8, fr. 11, per . . . . . » 6.—

Giuseppe Pavia od Isaia Ghiron — Un ricordo israelitico, Streuna per l'auuo 5617, con uu ceuuo biografico e il ritratto di Filosseuo Luzzatto, 1856, in-8 piccolo . . . . » 1.—

Alcnui fascicoli staccati del מגד ירחים, del ישרון, e del כוכבי יצחק, ciaschednno . . . . » 1.—

Discorsi ed elegie in morte di S. D. Luzzatto. 1865, in-8 fr. 3, per . . . . » 2.50

Filosseno Luzzatto — Le Sauscriptisme de la laugne Assyrienue, 1849, in-8 picc. it. L. 2, per . . . . » 1.—

ldem — Études snr les iuscriptions assyrieunes de Persépolis, Hamadau, Vau et Khorsabad, 1850, in-8 it. L. 5, per . . » 2.—

ldem — Notice sur Abou-Jonsonf Hasdaï lbn-Schaprout, médecin juif du dixième siècle, ministre des Khalifes Omeyyades d'Espagne, et promoteur de la Litterature Juive en Enrope, Paris, 1852, in-8 gr.. . . . . » 2.—

Padova, Novembre 1876.

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. V. — DEUTERONOMIO.

PADOVA
Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto
1876